

Doc. p. e. J. T U M A S

Lietuvių literatūros paskaitos

Draudžiamasis laikas

Lietuvių literatūra rusų raidėmis

ir

Broliai Juškos-Juškevičiai x

Su penkiais paveikslais

„VAIVOS“ B-VĖS LEIDINYS

KAUNAS

1924

Ca 16266

1904—1924

IV — 24

sukaktuvēms paminēti

LIETUVIŲ LITERATŪRA
RUSŲ RAIDĖMIS

IVADAS

Šaltiniai

1. Prof. Mykolo Biržiškos ir prof. Vaclovo Biržiškos bibliografija ir dokumentai.
2. Tomo Ferdinando Žilinskio atminimai.
3. J. Kornilov „Russkoje dielo v sievero-zapadnom kraje“. Izdanije vtoroje. S. Peterburg. 1908, 504 pusl.
4. Prof. Jonas Baudouin de Courtenay: „Kwestya Alfabetu litewskiego w Państwie Rosyjskiem i jej rozwiązanie“ Kraków 1904.
5. Wielka Encyklopedya Illustrowana.
6. Baltramaičio: „Sbornik bibliografičeskich materialov“. 1904 m.
7. Prof. Alekna „Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius“, 1923 m. 184 p.
8. Svjaščennik Al. Nikolskij: „K voprosu o sovremennom vozraždeniji litovcev“. Smolensk.
9. Mūsų senovė.
10. Senato bylos.

Docento ir studiozų koperacija

Humanitarinių Mokslų Fakultetas pavedė man šiais 1923/24 mokslo metais padirbėti su jumis, studiozai, toje dalyje lietuvių literatūros, kuri paprastai vadinasi kontrafakcine. Viskas šiuo laiku pas mus tik gimsta, visam kam tik pradžia; niekas dar tiek neišsišakojo, tiek nesuskydo, kad jau privalytų labai sumaningo ir gudraus sintetiko. Šiuo tarpu mums dar sočiai pakaktų analitiko, kurs jau esamą literatūros medžiagą

panagrinėtų, sudedamąsias jos dalis surastų ir aikštėn iškeltų; atmintin įsmeigtų, kas yra galvojimo verta, o širdin, kas pamėgimo verta; kurs sugebėtų pasergėti kūrybos diemantus ir diemančiukus ir išskirtų juos nuo paprastųjų pigių blizgučių; pagaliau, kurs pakankamai turėtų aistetinio palinkimo diemantais-diemančiukais pasidžiaugti ir savo klausytojus jais pradžiuginti. Jei tai padarytų, jis jau būtų dalimi tinkamas skiriamajam darbui. Jis sąmoningai surištų į vieną kūrėją, jo kūrybos objektą ir jo klausytoją. Pritraukti kūrėją į skaitytoją ar skaitytoją į kūrėją yra be galo svarbu. Kas iš mūsų pačių senųjų rašytojų, jei jie visuomenei neįmanomi, arba kas iš jaunųjų, jei visuomenė nežino, kas ir kaip jai kuria, ilgai palieka jai svetimi ar bent ne tiek pamėgti, kiek yra verta arba kiek naudinga.

Ir to negana. Literatūra — ne matematika, ar kuris kitas griežtasis mokslas su savo geležinės logikos formulomis ir nebeatmainomaisiais dėsniais, Literatūra, ypač vadinamoji gražioji, beletristika, ir šaunioji jos dalis-poezijos lirika, yra daugiau jausmų kūryba. Gi jausmas — subjektyvus veiksnys, tad ir dailiosios literatūros grožė bei jos malonumai jaučiama subjektyviai ir įvertinama subjektyviai. Čia docentas negali susiimti visos atsakomybės. Ir neprivalo to daryti-tai būtų ordinaru, nes jis duotų perdidelėmis porcijomis, o dailės dalykais privalu dalimis gerėtis, po vieną skyrium. Atmenate pirmąsias pavasario avietes? Kaip jos skyrium kiekviena, visai jau įsirpusi, vešli, skaisčiai raudona, didžiulė intrygavo iš po žalio lapo; kokia ji rinktinio gardumo rodė, viena

pati padėta ant mėginamojo prietaiso, ant liežuvio! Ir atmenate tas pat avietes, rinkoje perkamas už kelis skatikus didžiuliais saikais, kai paskui jas iš viso dubens knabojote didžiuoju šaukštu. Tai be galo ordinaru ir net nesveika. Per apsčiai uogų valgydamas, gyvuliškai patenkini gomurį, bet jis veikiai atšimpa ir nebemėgia. Tai viena. Antra, organizmas iš daug nepajėgia iščiulpti visos uogose esamos gelžies ir kita ko mums naudingo. Daug maloniau ir sveikiau uogelės pačiam skabytis ir po vieną sau į burną dėliotis.

Taigi naudingiau būtų, jei docentas tik privestų prie uogenojo ir parodytų, kur yra uogų įsirpusių, kur nešsirpusių; kur sukirmijusių, kur šveikų. Be alegorijų: kad docentas tik nutiestų takelius į subjektyvųji tyrinėjimą, sudarytų schemas; na, duodu medžiagos tirti, paklotųjų išžiūrėti. Klausytojas tyrėjas, jei jis bus tikras tyrėjas, studiens, ne ordinarusis skanumynų megintojas, nepaliks pasyvus docento įtakai, vien išsižiojęs, kaip meška, kad jam gatavai kas sauja uogų įbertų, o jis tik nučiulps jas; jis aktyviai viską imsis į vidų ne per tą vieną, jautimo organą, bet per visus, ir, galimas daiktas, daug ką kitoniškai pamatys, neg matė docentas, arba pasergės tokių plonumų, kurių docentas visai nebus pasergėjęs. Studiens tad privalo turėti bent tiek ambicijos, kiek turi pradėjęs sparčiai augti kūdikis, kada jis ima nebepadorėtis auklės kaišiojamų kašnių iš šaukšto ar nuo jos piršto ir šaukia: „Aš pats, aš pats!“ Ima pats, pirma atsidėjęs apžiūri, dar pačiupinėja, kol į burną įsideda ir gerėjas ar maitinas. Prisiverskite, studiozai, patys pasergėti

tyriamojo literatūros veikalo visas teigiamąsias ir neigiamąsias ypatybes, pasižymėkite tai sau į sąsiuvinį ir per pratimus, proseminaruose, papildykite to docento žinias. Sumanus klausytojas, jei jis pirma prieš dėstant kurį veikala, bus jį atsidėjęs paskaitęs, daug idomiau ir atsidėjęs klausys docento, jo žiniomis patikrinėdamas savo žinias ir išpūdžius, savomis jo žinias ir išmanymą. Juo daugiau tame tyrimo procese pasirodytų skirtumų, juo labiau būtų pavykęs bendras darbas. Manding, nieko negali būti malonesnio docentui, kaip išgirsti vis naujų dalykų ir pačiam vis daugiau mokytis iš savo mokomųjų: ag ir jis yra nedaugiau, kaip tyrėjas, tas chemikas, kurs neapseina be laborantų. Idomu gyvai matyti, kaip jo dėstymas veikia į klausytoją ir kaip jis sąmoningai į tai reaguoja. Praturtėjęs prityrimais, jis paskui daug plačiau ir tiksliau sugebės savo dalyką apimti. Aš neesu didžių pretenzijų žmogus, savo autoritetu nesidangstysiu, tad bendrai dirbti su manim nebus persunku ar įkyru. Antra vertus, aš beveik atsisakau dėstyti literatūrą tiems žmonėms, kurie patys neskaitys tos literatūros, nes tai būtų tiesiog tuščias oro plakimas liežuvio, pasakų sakymas vakaruškininkams, ne mokslo tyrinėjimas.

Galop, tyrinėjant dalyką, neišvengiam nukrypti į istoriją, į jo genezę, į jo jungę su to laiko visuomene, kada yra atsiradęs.

Tam tikslui reikalingi esame gyvų, rašytų ir spausdintų dokumentų: kolbamojo kūrėjo korespondencijos oficialės ir, dar svarbiau, privatinės, laikraščiuose užsimetusiu, nežinomų, ar senai jau užmirštų, kad ir mažesnės vertės raštelį iš šalies pasižymėtų

ar tik pasergėtų faktų, — visa to, kas sudaro tyrimo iliustraciją ir leidžia kiek begalima tikriau saugoti kūrėjo intenciją ir idealogiją. Visa tai dažnai mes tik insinuojame kūrėjui, 1) kai tiriamo jį tepasikloję jo raštą, be jokių kitų priedų. Ne ką kita turėjo galvoje ir Lietuvių Rašytojų bei Žurnalistų sąjunga, kai į savo įstatus ji dėjosį tikslą (beko kita) pažinti asmenis, kaip literatūros istorijos objektus, įsisteigti literatūros muziejų rejeSTRUOTI lietuvių rašytojų leidiniams, rinkti jų korespondencijai, straipsniams, jų raštų paminėjimams, žymėti jų sukeliamiems ginčams, viešosioms prakalboms, rinkti rašytojų fotografijoms, privatinei korespondencijai, autografams ir bet-kuriems, bet-kokiems paminklams (§ 1, 2 ir 8). *)

Jei mes rimtai norime kelti lietuvių literatūros dirvona, susispietę į tą mielą, senai laukiamą, aukščiaušios pagarbos vertąją Almą Mater, tai vieni tą dirvona arkime, kiti akėkime, dar kiti užmėžkime. Visi iš vieno.

*) Liet. Raš. ir Žur. sąjungos įsteigėjas buvau aš; bent įstatymų sumanytojas. Neilgai trukus čia sumanytąjį muziejų įsteigė Humanitarinių Mokslų Fakultetas, pavadinęs jį Kultūros Muziejum ir gavęs Švietimo Ministerijoje, Duonelaičio g., 13, jam kertelę. Kultūros Muziejus yra tad vieta rankraščiams, bibliografinėms retenybėms ir bet kuriai istorijos medžiagai rinkti ir laikyti. Tuo tarpu man gi jis yra pavestas organizuoti. Ir aš jus itin primygtinai kviečiuos padėti visa to prisirinkti, kad H. M. F. turėtų savo laboratoriją. Rinkime iš žmonių sodiečių ir inteligentų visa, ką tik nutverdami maž-daug tinkama tam tikslui. Prašykime, kad Muziejui dovanotų; jei nedovanoja, pirkime Muziejaus pinigais ar mainykimės ant naujųjų leidinių!

Tik į darbą greičiau,
 Tik mylėkim karščiau,
 Tik, vyrai, pajudinkim žemę!
 („Jaunoji Lietuva“, 6.).

Stinga raštų ir žinių

Jei taip dera ir būtina daryti, einant paprastąjį literatūros kursą, tai ką besakyti apie dėstymą tos jos dalies, kuri yra susidariusi sunkiausiais lietuvių spauvos draudimo 1865—1904 m. laikais. Šiuo tarpu lotyniškaisiais rašmenimis lietuviškieji raštai tebuvo galima patiekti vagiškai. Rusijoje nė paslapčiomis nebuvo galima jų atmušti. Ėjo paskalų, jog po 1878 m. vienas Juozas Zavadzakis, Vilniaus spaustuvninkas, temultiplikuojąs maldų knygą „Aukso Altorius“, kurį jam šiuo laiku buvę pavėliję pabaigti išparduoti, o jis niekaip nebegalėjęs-pabaigti: vis esą ir esą. Bet tai sumaišyta su kontrafakciniais „Aukso Altorių“ leidiniais Prūsijoje. Zavadzkio gi spaustuvės ir knygyno firma buvo taip pat kuriam laikui suspenduota ir reikėję gerų pinigų, kol buvę leista vėl veikti: Lietuvos šalyje nebuvo pataikaujama nė patiems lenkams, jų kalbai bei jos knygoms. Lietuviai Prūsų Lietuvoje galėjo spausdintis knygas, tačiau patys negalėjo ten vaidintis nei jų autoriai, nei leidėjai. Ir ten buvo pilna rusų administracijos šnipų, o ir pati Prūsų policija mielai jiems padėdavo patirti, kas Didžiajai Lietuvai tiekia raštų.

Mažonoje (Prūsijoje) Lietuvoje, Amerikoje ar kuriam kitame pasaulio krašte patiektieji raštai reikėjo vėl vagiškai, pastapčiomis, kontrabanda gabantis per

Rusijos sieną. Jei nepagavo pirmoje, antroje ar trečioje pasienio sargybos linijoje, tai paslapčiomis nuo miestelių policijos, liubrikų, žandarų ir bet kurių rusų vėl vagiškai galėjai laikytis, skaityti ar tarp kitų skleisti.

Lietus, pelėsiai, žiurkės, ugnis buvo galingi rusų administracijos talkininkai lietuviybės slopinimo darbe. Tai šiomis dienomis labai sunku berasti anų laikų leidiniai. Jų iš viso nedaug beliko, jie dabar bibliografinė retenybė; nežinomi nė privatiniai jų laikytojai; o Vilniaus ar Petrapilio knygynų dabar nepasieksi.

Tolygi stoka yra ir žinių apie pačius ano laiko rašytojus, jų ir jų raštų likimą; biografinių ir bibliografinių žinių. Tiesa, kur-ne-kur jau yra buvę spaudoje kalbėta apie vienus ir kitus. Nelaimė, kad mes dar neturime griežtai nė vieno centrinio knygyno, tokio, kaip Valstybinis Rusijos Knygynas Petrapilyje, kur nuėjęs gali pareikalauti šio ar to periodinio leidinio komplektų ir juos čia pat pasklaidyti. Mūsų leidinių komplektai vieni pas vieną, kiti pas kitą. O kai karių ir visai nėra. Nebuvo bibliomanų, nujėgiančių, kiek svarba tai surinkti, turėti ar į kurį centrą mokslui atiduoti.

Dabar mums tenka vargingai ir dideliu laiko sugaišimu „medžiotis“ periodinių leidinių. Užtat mes, nutverdami jų, rūpestingai nusirašinėkime, nors neištaisai, visas ten randamasias biografines ir bibliografines žinias. Bent gerai pasižymėkime ir Muziejui paduokime, kur ir ko galima rasti.

Del visų tų trūkumų, kad ir išmanyčiau metodiškai susisteminti savo skaitomąjį kursą, nepajėgčiau jo skaityti net chronologijos eile. Draudžiamąjo laiko

literatūros istorija teks mums dėstyti atskirais tarpais, sulig to, kurios medžiagos, ko būsimė pirman galvon gavę. Ligi tik patyręs, kokį kursą H. M. F. man šiam rudens semestru pveda, jau atostogų metu aš susirašiau kiek tiek literatūros ir žinių. Nuo to ir pradėsiu. Bet to, ko turiu, yra ne daugiausia. Taigi, studiozai, padėkite man pačiam pasimokyti, jei norite, kad jus geriau pamokyčiau.

Perplatus kursas

Kad gi tiek tebtų keblumų. Yra jų ir daugiau.

Mes einame universitetinį lietuvių raštų istorijos kursą, ne gimnazinį literatūros kursą. Šisai tenkinasi pažinęs, kaip tie raštai parašyti. Gi istorija užgriebia ir progmatizmo dalykų; būtent, ne tik tai, kas ir kaip parašyta, bet ir kam, ir delko taip, ne kitaip parašyta. Literatūros istorija tokiu būdu apima beveik visą visuomeninę nagrinėjamojo autoriaus laiko istoriją. Tai labai platu ir reikalauja didesnės erudicijos, neg aš galiu turėti, ne į tą specialybę ruošėsis.

Ir pačių rašytojų bei jų raštų, apie kuriuos liepta skaityti, esama ne taip jau maža ir ne tiek menkų, kad jų pasiskaičius, nebūtų ko pakalbėti; kaip pavalgius rūgusio pieno, nerakinėjama dantų. Vienių raštų pasiskaičius gerokai „lieka už dantų“ didaktikos ir dailės dalykų. Jie — klasiniai dalykai. Bet ir kiti yra brangūs lietuvių širdžiai; nors ne taip sumaningai parašyti, vis delto jie pareiškia bent jų autorius buvus didžių ir gražių norų, o davus, ko tesėjo. Kalbamuojū laiku ne tiek buvo raštų (kitas tėra parašęs vieną antrą lie-

sutę knygele), kiek rašytojų, ir jiems turi būti bent nedidelė kertelė mūsų literatūros istorijoje, jei ne chrestomatijoje.

Rudens semestras trumpokas mūsų reikalui. Jį sudarys vos 12 savaitių; reiškia, tebus 24 dvilypės paskaitos, kurių dalis teks skirti proseminarui, praktikos darbui. Pačioms paskaitoms liks ne daugiau, kaip 30 valandų, per kurias teks mums susidurti ko ne su tiekuo pat asmenų, rašytojų ir veikėjų, dar daugiau praleidžiant del laiko trukumo. Jie kitu laiku reiks paminėti geru žodžiu; to jie yra užsipelnę.

Mes praleisime beveik visus ano laikotarpio Mažosios Lietuvos rašytojus ir jų raštus; taip pat beveik visus Didžiosios Lietuvos religinius raštus. Visa to skaižius 2000. Bus tai didelė spraga mūsų istorijos kurse, bet ką padarysi? Kitam, laisvesniam laikui tepaliekie dar: Juozas ir Justinas Dovydaičiai, Jeronimas Račkauskis, Jacoby, Ambraziejus Kašarauskas, Martynas Jankus, Jurgis Mikšas, Elena Didžiulienė — Žmona, Juozas Paršaitis — Gabrys, Mykolas Miežinis (Mežinys), Antanas Mirukas, Juozas Žebrys, Povilas Matulionis — Bevardis, Antanas Kaupas, Juozas Liška, Antanas Bartkevičius, Povilas Višinskis, Kazimieras Jaunius ir k.

Naujesiems laikams teks priskirti daugelis tų, kurių didysis darbas buvo kalbamuojų laikų nudirbtas. Be panagrinėtųjų pereitais metais Jono Maironies-Mačiulo, Vinco Kapso-Kudirkos, Aleksandro Jakšto-Dambrausko: Vincas Kapsukas-Mickevičius, Augustinas Janulaitis, Jonas Jonyla-Žilius, Juozas Vaišgantas-

Tumas, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, Sofija Przybylauskienė-Lazdynų Pelėda, Gabrielia Petkevičiūtė-Bitė, Jonas Jablonskis-Kriaušaitis, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, Petras Pundzevičius-Petliukas, Šikšnys-Šiaulėniškis ir dar kiti.

Ir tai liks vos-vos pakeliamas darbas. Liks didžiulis trečdalis draudžiamojo laiko darbininkų:

1. Stanislovas Mikuckis.
2. Jonas ir Antanas Juškevičiai.
3. Laurynas Ivinskis.
4. Petras Vileišis-Neris.
5. Juzumai. K. Skrodzakis.
6. Jonas-Andrius Vištelis-Lietuvis.
7. Motiejus Valančius.
8. Antanas Baranauskas-Jurkštas Smalaūsis.
9. Jonas Basanavičius-Birštonas.
10. Jonas Šliūpas-Kuokštis.
11. Juozas Myliauskis-Miglovara.
12. Mečislovas Dovoina-Silvestravičius-Žaltys.
13. Antanas Vytartas-Kvietkus.
14. Serafimas Kušeliauskas-Laurynas.
15. Kazimieras Pakalniškis-Dėdė Atanazas.
16. Silvestras Gimžauekas-Vargomatis.
17. Antanas Vienažinskis-Vienušis.
18. G. J. J. Sauervein-Girėnas-Silvatikus.
19. Stanislovas Dagilis.
20. Petras Arminas-Trupinėlis.
21. Petras Kriaučiūnas.
22. Adomaitis-Šernas.
23. Vincas Pietaris-Savasis.
24. Jonas Biliūnas-Barzdyla.

25. Aleksandras Burba-Lakūnas.
26. Vladislovas Dembskis.
27. Julija Žimantienė-Žemaitė.
28. Antanas Tatarė. Ir dar kai kas.
29. Juozas Andžiulis-Kalnėnas.
30. M. Jankus.
31. S. Baltramaitis-Žiemkintis.
32. St. Raila-Staje Šunbajoris.

Dviejų-trijų čia paminėtųjų asmenų užtekty šiam semestru. Taigi ir šiųjų gera pusė gaus atkristi kitam semestru. Užtat prisidės keletas periodinių leidinių su savo istorija: Aušra, Šviesa, Varpas, Apžvalga, Tėvynės Sargas, aplink kuriuos spietėsi dauguma draudžiamąjo laiko veikėjų. Palaidai tedirbo žmonės iki 1883 metų.

Išvada gana liūdna. Norint visa tai patenkinti, reiktų kas savaitę duoti bent po dvi monografijėles, kurioms medžiagos dar neparinkta ir pašalpinių literatūros chrestomatijų dar neišleista. Tokiam kursui paruošti reikia bent pusės metų visai liuso laiko, be paskaitų, ir bent dviejų semestrų tam paskaityti. Sakau trumpas laikas docentui prisiruošti, ne studentams pramokti: tai šiuo trupu semestru nebent labai darbštūs būsime ir labai gerai mums seksis (būsime sveiki), jei ketinsime šiaip — taip apsidirbti. Na, padėk Dievas!

Ir tada tačiau mano paskaitos dar nebus nei „istorija“, nei „literatūra“, griežtai imant tas sąvokas, kad atitiktų pilnam mokslo reikalavimui. Jei kuriam dalykui pakaks medžiagos, tai bus atskira monografijėlė;

jei kuriam bus mažiau medžiagos, tai bus tik monografijėlės santrauka — teduota tiek, kiek tesėta, kiek žinota ir išmanyta. Laisvesniu laiku visa tai gerokai papildžius, gal ir susidarys viso draudžiamojo laiko lietuvių literatūros vaizdas.

Šio laikotarpio literatūrą buvau pavadinęs — kontrafakcine, kaip paprastai yra vadinama visi šio laikotarpio lietuviškieji raštai. Bet jį atsiimu. Griežtai imant, kontrafakcine lietuvių literatūra tegali vadintis tie leidiniai, kurie buvo daromi contra vilniškiams, kitados leistiesiems, padedant šių jų vardus, datas, spausdinimo vietą ir cenzūrą, nors buvo leidžiami kitur ir, žinoma, niekam neleidus.

Tai buvo tik rusų policijos ir administracijos apgaunamoji literatūra, suprask — rusų policijai apgauti: doros dėsniais šios priemonės nepateisinsi. Tai yra pasakęs ir prof. J. Baudouin de Courtenay. Bet tokių spausdinių vardų nedaug tebuvo; jų tik po daug egzempliorių buvo spausdinama, stereotipiškai pakartojant. Didžiuma gi užsieninės lietuvių literatūros šios priemonės neėmė, ėjo savais vardais, tikromis datomis; stojo į atvirą, drąsią kovą su rusų administracija ir nedoros vardo nėra pelnė.

Tuo dėtas, specialės kontrafakcinės lietuvių literatūros vardą gaunu pakeisti platesniu, apimančiu keliariopos rūšies spausdinius (net pačios rusų valdžios parūpinamus) — Lietuvių Draudžiamojo laiko literatūra.

Atsitikus progai visas paskaitas vienoje knygoje paleista, aš jas manyčiau šitaip suskaidyti:

1. Lietuvių literatūra rusų raidėmis.
2. Palaidoji lietuvių rašytojų grupė.
3. „Aušros“ grupė.
4. „Šviesos“ grupė.
5. „Varpo“ grupė.
6. „Apžvalgos“ ir „Tėvynės Sargo“ grupė.

Aiman, į didžiulę knygą — tolimas kelias. Tai iš pradžių mėginsime pabarstyti jums bet-kuriuo spaudos būdu — atskiras ir palaidas paskaitas. —

LIETUVIŲ LITERATŪRA RUSŲ RAIDĖMIS

Nevykęs sumanymas

Lietuvių literatūros pradžia 1533 metai. XVI amžius yra jai davęs, pr. Vaclovo Biržiškos suskaitymu, 32 spausdiniu. XVII amžius — 61 spausdinį. XVIII — 161. XIX amžiaus 1801—32 m. — 157; 1833—55 = 303; 1856—64 m. = 365. Taigi lietuvių literatūra iki galui nelaimingosios paskutinės lenkų lietuvių revoliucijos turėjo daugiau, ne 1.079 leidinius (negi visi čia suskaityta) ir jos metrikroje buvo pažymėta 332 metai; na, tegul sau nuo Mažvydo — 318 metų.

Tiek amžius, tiek skaičius leidinių buvo pakaktini sudaryti tyirtai literatinei tradicijai. Vieni lietuviai iš pat pradžių laikės gotiškosios raidžių grafikos; kiti labai anksti, nes jau pradžioje XVII amžiaus, pakeitė ją lotyniška grafika. Lietuvių rašto kalba sugramatikinta buvo taip pat pradžioje XVII amžiaus; pirmas tai yra padaręs Kastantas Sirvydas, s. J. † 1632 m. Tuo pat

laiku pasirodė ir pirmasis lietuviskas jo žodynas lotyniškųjų ir lenkiškųjų ano laiko mokyklų reikalui, nes jas lankė — lietuviai. Taigi lietuviai senai jau turėjo savo rašto kalbą, literatinę kalbą, kuri laužyti nebebuvo patogu.

Anų amžių reikalu visa lietuvių literatūra tetarnavo visų trijų konfesijų: r.-kalatikų, ev.-liuterių su ev.-reformatais ir rytiečių-pravoslavų, bažnyčioms. Tai spausdintos knygos ne vieniems lietuviams buvo šventos: ne tik Dievui garbinti skiriamos, bet jau pati Dievo garbė. Bažnyčios, iš pradžių tesispausdindamos Biblijų ir k. k., sureligino savo knygų ne tik turinį, net ir jų formą. Knygose pavartotas gotiškasis raidynas buvo simbolis iš vokiečių paplitusio protestantizmo; pavartotas lotyniškasis buvo simbolis Romos katalikybės. Net į patį r.-katalikų Bažnyčios ritualą, apeigų knygas, tebuvo įtraukta lietuvių kalba šalia kitų vakarų Europos kalbų. Rytiečiai turėjo vėl savo bažnyčią ir savo formas, kurios lietė jų kalbą ar jos rašmenis. Tad kiekvienai bažnyčiai buvo savoji ritualinė kalba ir jos rašmens, teleidžiamoji vartoti pridedamosiose pamaldose. Katalikai turėjo Dievo garbei savo „katalikiškas“, tolygias lotyniškosioms, knygas; protestantai protestantiškas, tolygias vokiškosioms. Tad į jų vietą paduoti lietuviams ar latviams rusiškąsias knygas savo bažnyčioje vartoti reiškė lygiai tiek, kiek ir pakviesti juos iš jų bažnyčių į cerkvę; juos, katalikus, versti pravoslavais, stačiatikiais; vakariečius daryti rytiečiais. Visa savo vidaus esmė lietuvis katalikas purtė nuo ruskumo, kurs buvo tolygus stačiatikiškumui.

Bet ir norėdamas kitokiu patapti, lietuvis nebūtų galėjęs to padaryti. Lietuvis anuo laiku dar nejautė savyje rusiškumo nė pirmą pradžią. Tiesa, Rusų administracija nuo pat pradžių, kaip ji buvo per nevalią prisiskyrusi Lietuvą, ypač gi po pirmosios nepavykusios lenkams-lietuviams 1836 m. revoliucijos, dėjo pastangų surusinti lietuvių ir jų kraštą, bet netesėjo to padaryti: jai nebuvo pakankamai rusiškųjų liaudies mokyklų ir rusų liaudies mokytojų. Rusiškai iki kalbamajam laikui Lietuvoje griežtai niekas nemokėjo kalbėti; ką jau besakyti apie mokėjimą rusų knygas skaityti.

Kaip žmogaus esmės negali ūmai pakeisti; keisdamas, ji tik sulaužai; taip ir jo paviršutinės formos negali pakeisti. Juk ir ji, palengva susidarydama, palengva ir tesikeičia. Žmogus ne angis; metų laikui kintant, neišsineria iš savo odos. Tokioms gyvenimo sąlygoms esant, sumanyti lietuvių padaryti rusų, nė nemačiams rusiškųjų rašmenų, ūmai, be mokyklos pakišti, kad jis čia pat jos išmoktų paskaityti, prie jų priprastų ir imtų net savo šventenybe laikyti, kaip laiko lotyniškų jo maldų rašmenis, tegalėjo pareiti į galvą kokiems maniakams, žmonėms dėl ko nors apglušusiems, realiai nepagalvojusiems.

Tačiau taip atsitiko, lotyniškai-lenkiškasis lietuvių raidynas sumanyta pakeisti iš pradžių grynai rusiškuoju, „graždanka“, Petro I laikais išvirtusiu iš „kirilicos“ — cerkovnyj šrift. Aišku, kokią audrą turėjo ta priemonė sukelti iš pradžių lietuvių sielose, o paskui ir gyvenime.

Reformos sumanytojai

Kas tai politikos nesąmonei padarė pradžią ir kas gauna pasiimti atsakomybę už visas sunkias lietuviams jos pasekmes? Lengva širdimi visą atsakomybę už tai mes sukrauname ant 1863 m. revoliucijos malšintojo, Lietuvos „ramintojo“, revoliucininkų koriko grapo M. N. Muravjovo. Kad Lietuva nė sapny nebesapnuotų atsiskirti nuo Rusijos, jis, tiesa, griebėsi visokių visokiausių priemonių, nelabai klausdamasis sveiko proto ir grynios sąžinės, kaip buvo prisiekama. Faktus tačiau sugretinę, didelę dalį šio lietuvių tautai nusidėjimo gauname nuo jo pečių nukelti ant kitų.

Vilniaus mokslo apygardos globėjas I. Kornilovas štai ką rašo apie tai savo atminimuose: „Istorijoje rusų rašmenų įvedimo į lietuvių kalbą reikia griežtai skirti, kas yra M. Muravjovo padaryta ir kas K. von Kaufmano. Grafas Muravjovas tėra įsakęs išspausdinti abėcėlę ir paskleisti ją Kauno ir Vilniaus gabernijose. Tai ir visa, ką jis tada suskubo padaryti, trumpai valdydamas žiemos vakarų kraštą. Tas dalykas prižiūrėti buvo pavesta man. Gr. Muravjovas žinojo, kaip uoliai kunigai moko lietuvius skaityti lenkiškai-lietuviškomis raidėmis, kaip ragina, kad ir nepaskaitantys vaikščiotų į bažnyčią su knygelėmis ir laikytų jas namie. Muravjovas, būdamas be galo atsargus, nenorėjo liesti šito giliai išgyvenusio papročio ir visai nėra įsakęs uždrausti lenkiškai-lietuviškųjų knygų spausdinimą ir jų pardavinėjimą. Lenkiškai-lietuviškosios knygos persekioti imta K. von Kaufmano laikais ir to persekiojimo (gonenija) aš visai ne dalyvis: Kauf-

manas savaimingai veikė. Muravjovas nebuvo pasigavęs tam jokių prievartos priemonių. Ir Kaufmanui prikišama kam jis perdaug pasiskubinęs uždrausti žemaitiškai-lenkiskąsias knygas. (459 p.). Rusų raidyno įvedimas į lietuvių kalbą šitaip prasidėjo. 1864 m. vasario mėnesyje inspektor klasov auditorskago učilišča v Peterburgie Juškevičius, žemaitis, gimęs Kauno gubernijoje, patyręs, jog aš esu paskirtas Vilniaus Mokslo Apygardos Globėju, įteikė man savo rusiškai-žemaitiškos gramatikos rankraštį, kur žemaičių žodžiai buvo parašyti lotynų raidėmis. Atmindamas, jog daugelis rusų pradedamųjų mokyklų mokytojų nemoka šitų raidžių, aš prašiau Juškevičių, ar jis negalėtų rusų graždankos pritaikinti žemaičių kalbai. Juškevičius pasisakė tai esą visiškai galima ir būsią taip rusams, taip žemaičiams naudinga ir apsiėmė tai padaryti: keletą dienų praleidęs, jis man atnešė pavyzdžiui keletą savo gramatikos rankraščio lapelių su žemaičių žodžiais, rašytais rusų raidėmis. Tos progos pasigavęs, jis prašė mane, kad priimčiau jį tarnauti Kauno gubernijoje, pasižadėdamas sudaryti ir išspausdinti savo rusiškai-žemaitišką gramatiką ir skaitymų knygas liaudies mokykloms. Atvykęs į Vilnių kovo mėnesyje, aš įteikiau M. Muravjovui Juškevičiaus rankraštį. Gr. Mur. pagyrė Juškevičiaus sumanymą ir darbą, vis dėlto jo Kauno gubernijon nepriėmė, nes čia kunigavo tikras jo brolis lotyninkas-fanatikas. Muravjovui pavelijant, aš pasiūlijau Juškevičiui, kad atvažiuotų į Vilnių ir užsiimtų pasiūlytais darbais; Juškevičius nesutiko ir iš to nieko daugiau nebuvo. Neilgai trukus, Muravjovas gavo iš Varšuvos iš Mika-

lojaus Miliutino laišką, jog sudarinėti ir spausdinti liaudies mokykloms žemaičių abėcėles ir knygas rusų rašmenimis apsiima Varšuvos Didžiosios Mokyklos lektorius Mikuckis. M. Muravjovui su M. Miliutinu susitarus, Mikuckis atvyko to darbo dirbti į Vilnių. Čia buvo sudaryta tam tikra komisija: 1, iš žemaitiškųjų knygų cenzoriaus protojeriejaus Petkevičiaus, lietuvio, 2, iš Mikuckio, taip pat žmudiako, 3, iš vienos Kauno gub. mokyklos mokytojo žmudiako Ivinskio ir 4, iš to vieno visame žiemos vakarų krašte ruso žmogaus, pasirodė, pamatinai mokančio žemaitiškai, buvusiojo mokytojo J. Krečinskio (448 p.).

Rusų raides itin uoliai taikino žemaičių kalbai apygardos inspektorius, kurio žinyboje buvo mokslo dalis Kauno gubernijoje, Mikalojus Novikovas, Kauno gimnazijos direktorius Jonas Šulginas ir gerbiamasis Kauno gimnazijos mokytojas Kaširinas. Gerbiamasis Centralinio Vilniaus Archyvo viršininkas Jonas Sprogis, žinoma, gerai atmena aną garbingą M. Muravjovo įkvėptą laiką. J. Sprogis atvyko į Vilnių tarnauti bene 1864 m. su kitais rusais mokytojais iš vidurinių gubernijų. J. Sprogis tikras latvis, karštai pritariaus latvių susibičiuoliavimui su rusais. Jis pasiūlijo latvių knygas spausdinti rusų raidėmis. Jam buvo duota lėšų kalendoriui ir dideliame latvių dainų rinkiniui rusų raidėmis spausdinti. Taip tatai, žemaitiškos ir latviškos knygos spausdinti rusų raidėmis buvo pasiūlyta ir atlikta ne rusų mokslaviryių, bet lietuvių filologų Juškevičiaus ir Mikuckio ir latvio J. Sprogio. Garbė jiems ir šlovė... t. ir t. (451).

Anotė Kornilovo, to antrojo ir dar blogesnio „Muravjovo“ Lietuvai, nelemtas sumanymas stebuklingai išdygęs susyk dviejose vietose: Petrapilyje Juškevičiaus galvoje ir Varšuvoje Mikuckio galvoje. Kaip gi tai galėjo atsitikti? Šitos praidejos turėjo būti kas kitas. Tai buvo akademikas Aleksandras Hilferdingas (1831—1872). Jis dar gale 1863 m. paleido raštą „Litwa i Żmund“ (II t. 363—85), kuriuo lietuvius įsuko į savo sumanytąją visiems slavams abėcėlę (obščesloviansky alfovit), idant visi slavų upeliai greičiau subėgtų į bendrą rusų jūrą, kaip tai dar Al. Puškinas eilėmis rašė. Tačiau ir Hilferdingas nebūtų surojęs toje Rusijos jūroje panarinti drauge su visais slavais ir visai neslavus - lietuvius, kad ne jo moksladraugis (iš universiteto laikų) Stanislovas Mikuckis (1835—90). Jis tai įkalbėjęs Hilferdingui, kad savo raidynu užgriebtų ir lietuvius, kurių kalbos mokėti Lietuvos mokytojams reikia, o išmokti esą sunku, ypač jauniems rusams, kurie žmoniškai tepaskaitą rusų rašmenimis rašytus raštus. Taigi rusų raidėmis spausdinti lietuvių raštai mokslotikslams būsia patogesni. Niekur Hilferdingas nepatarė, juoba administracijos neragino, kad visi lietuvių raštai būtų rašomi rusų rašmenimis. Labai panašu į tiesą, jog Hilferdingo patarėjas Mikuckis turėjo omenyje platesnę reikšmę rusų raidžių įvedimo į lietuvių literatūrą. Mikuckį mes matome nuolat prie šono pačių darbščiųjų „zapadnikų“ ir „privislencų“, Hilferdingas jį pristato stats - sekretoriui Lenkų reikalams Miliutinui, Miliutinas nuo savęs gr. Muravjovui, net pirmininkui „Učreditelnago Komiteta“ prof. Solovjovui. Visi jie

Mikuckio klausė, net vertino jį, kaipo tariamąjį mokslo vyrą.

Taigi tikrasis nelemtojo sumanymo įvesti rusų raides į lietuviškąjį raštą tėvas esąs Stanislovas Mikuckis.

Raidžių komisija

St. Mikuckis lietuvių ir lenkų krašto rusintojams tapo reikalingas. Jis lyg jungia Varšuvos Miliutiną su Vilniaus Muravjovu, randasai tai šian, tai ten. 1864 m. St. Mikuckis iš Varšuvos atvyksta Vilniun ir atsiranda garbingoje, anot to anegdoto, pavietavoje kompanijoje: vyskupo Valančiaus iš rūbų išvilktu nebe kunigo, o dabar pravoslavų popo ir buvusiojo savo vyskupo nuolatinio skundiko A. Petkevičiaus ir kitų trijų, viršiau paminėtų. Kaip čia į tą įvairią kompaniją pateko, kaip Pilotas į Credo, Laurynas Ivinskis, nėra žinios. Žinodami jo būdą, galime spėti, jog jam „vyriausybė“ įsakė ir galas, o jis, nepratęs prieštarauti, atvažiavo, eidamas savo tarnybą. Keturių komisija sudaro rusiškąją lietuvių raštų transkripciją ir suredaguoja pirmąjį rusų rašmenimis lietuvišką spausdinį: «Абечеле желайтишкай лѣтувишка. Ишдота паръ исакита Ю. Милестось Виряусіо Редитая Шуяресвакаро шалѣсь М. Н. Муравьева. Жемайтско литовскій букварь. Изд. по распоряженію г. Главнаго Начальника Сѣверо - Западнаго края. Вильнюсь. Спаустуве А. Киркора. 42 р.» Paskui šitas pirmasis puslapis buvęs pakeistas kitu, kur baisaus Muravjovo vardo nebebuve,

Šioje komisijoje St. Mikuckis, tariamasis kalbininkas, vaidina vedamąją rolę; kiti tik iš jo mokosi. Puskui visą darbą tedirba pačiu du: Petkevičius su Krečinskiu. Mikuckis, ligi tik pasiliuosavo iš pirmosios 1864 m. komisijos, daugiau kaip ir nebesikiša. Ivinskis, Kaune, ne Vilniuje, sėdėdamas ir Joniškėlio vyriausiojo mokytojo vardą tebelaikydamas, tedirba pusantrų metų.

Faktas, kad komisija sudarė pirmąją naują lietuviškiesiems raštams „Abécèle“, nesudarė senosios abécėlės uždraudimo fakto. Tais pat metais šalia rusiškosios „Abécėlės“ matome 17 lotynų abécèle knygelių. Dar 1865 metais Sirkinas išleidžia vieną tokią: „Deszysm uwogu del asabu smutkuosi ir sielwartuosi atliekancziu. Pierłumoczyta isz lenkiszka lietuwiszkaj par kleryka Jonu Jodałajti. 36 p.“ Spausdinti bet-kurias lietuviškas knygas lotyniškai-lenkiškosiomis raidėmis uždraudė jau Muravjovo įpėdinis generalgubernatorius Kaufmanas, parūpinęs garsųį Vidaus reikalų ministerio Valujevo 1865 m. rugsėjo 13 d. aplinkraštį N 141 ir pašalinęs Muravjovo laisvąją dviejų raidynų konkurenciją.

St. Mikuckio asmuo

Hilferdingo - mokslininko fantazija mes lengvai pateisiname, atmindami jo palankumą lietuviams, išreikštą tuo pat laiku kitame jo spraisnyje „Nieskolko słow o litovskom i žmudzkom plemeni“. „Dień“ 1864 m. N 8. Mikuckio gi konkrečiau darbo, kurs įmurdė lietuvius į keturių dešimtų metų Rusijos „babiloniją“, mes nėkados neužmiršime,

nors ir jis lietuviams šiaip jau rodė daugiau palankumo, neg lenkams, kurių nenaudai jis per visą savo amžių dirbo. Kas iš to, jei ir tariamoji lietuviams daromoji nauda virto nenauda?

St. Mikuckį keikia lenkai, keikia ir lietuviai. Tai kas gi jis buvo, lenkas ar lietuvis? Lenkai nuo jo kratos. „Wielka Enc. Ilustr.“ griežtai jį deda „litewskiego pochodzenia, z ludu“. Tiesa, Lietuvoje gana yra smulkių bajorėlių ir miestelėnų Mikuckių. Ir aržus jo nepalankumas lenkams rodytų lyg jį, tikrai, esant lietuvi. Tačiau St. Mikuckio gimimo vietos Lietuvoje niekas nenumano; apie jį Lietuvoje nėra buvę jokių kalbų. Tuo tarpu, kad patys kai kurie lenkai: „Mała Enc. Kieszonkowa“, pr. J. Baudouinas, nesvyruodami, deda jį Lomžos gub. „szlachcic zaściankowy“ ir lenkai už jo rusofilybę tyčia vadindavę jį ne lenkiškai: pan Stanisław, pan profesor, bet rusiškai: „Stanisław Pawłowicz“, sako prof. Baudouinas. Bet ant dviejų Mikuckio veikalų stovi S. M.; tai ne Povilo sūnus buvo. Pavarytas iš katalikų kunigų seminarijos, M. kareiviavęs, paskui studentavęs ir mokytojavęs. Bet kuria eilia, nėra galimybės nustatyti, nes pats St. Mikuckis nėra niekam per visą savo amžių prasiitaręs apie savo kiltį ar praeitį. Vienas Gilius, taip pat nelemtos atminties lietuvis, išėjęs Didžiąją Lenkų Mokyklą, tad buvęs Mikuckio mokinyš ir jo bendradarbis, sakęs kitam jo bendradarbiui studentui Tomui Ferdinandui Žilinskiui, jog netyčia buvęs pątyręs šitokią Mikuckio biografiją.

Mikuckis mokytojavęs liaudies mokykloje Žemaičiuose. Patekęs paprastu kareiviu į Krymo karą, bet

paskui vėl sugrįžęs į Kauno gub., tik nėra žinios, kur. Iš čia pasiuntęs Lietuvos mokyklų vizitatoriui Jonui Paplo skiui ypatingą raštelį, kurs jį labai nulenkęs. Paplonskiui ypatingą raštelį, kurs jį labai nulenkęs. ginamąją kalbų gramatiką; dažnai tam tikslui pasigriebdamas lietuvių kalbos. Mikuckis tai turėjo žinoti, nes ant kreivai išplėšto iš sąsiuvinio popiergalio surašęs keletą dešimtų žodžių įvairiomis kalbomis ir galutinu išvedimu, jog visa tai kilę iš lietuvių kalbos. Gale neaiškiai: malonėkite man duoti tinkamą vietą.

Paplonskis nustebęs, matydamas tokį platų kalbų žinojimą ir tuoju jam ištaisęs vietą vieno kustošu Didžiojoje Varšuvos bibliotekoje (Kazimierowski Pałac), iš kurio studentai imdavosi knygas. Paskui ji tapo ir visiškai universiteto knygynu. Algos Mikuckiui paskirta 600 rublių metams. Dabar Mikuckis rado plačios dirvos savo žinioms papildyti. Dirbo, kaip savamokslis, be jokios mokslinės sistemos. Anot J. B. de C., „bawił się w dzikie etymologie i zestawienia wyrazów“. Iš visa to sudaręs ištisą sąsiuvinį, kurį, net neišspausdinęs, pasiuntęs Maksvos universitetui. Šis pasitenkinęs St. M. „mokslingumu“ ir suteikęs jam lyginamosios kalbotyros daktaro laipsnį.

Toliau jau atviros durys į karjerą, į Didžiąją Mokyklą lyginamosios kalbotyros docentus, paskui, rodos, ir į profesorius, kurioje rolėje jis daugiau pagadindavęs, neg padėdavęs kalbininkams. Tačiau daug rašė ir skelbė: „Universitetskija Izviestija“, Varšuvoje 1872—1888 m.; Petrapilio Mokslų Akademija jį siunčiodavusi važinėti po Lietuvą neva mokslo tikslais (po 1850 m.),

laikiusi ji savo stipendiatu. Užtat savo apyskaitas iš tų kelionių skelbė: „Izv. Akad. Nauk“.

Baltramaitis šituos pamini Mikuckio raštus: 1. Nieskolko Litovskich familnych nazvanij. Vil. Viest. 1860. N 40. 2. Vstupitelnaja lekcija (1 Litovskaja nar. piesnia zapisana v okr. g. Kovna). 3. Filologičeskija nabliudeniija, zamietki i vyvody po sravnitelnomu jazykoznaniiju, Voroniež. 1869—70. Vyp. I—II. Filol. zap. 1869. N II—VI ir 1870 N 1 Str. del „Grundzug der griechischen Etymologie, von G. Curtius“. 4. Filol. nabl. S. P. B. 1852. Iz izv. II Otd. Imp. Ak. Nauk I, vyp. 7. 5. Nabliudeniija i zamiečaniija o leto - slav. jazykie sravnitielno s pročimi arijsk. jazykami. Zapiski J. Russk. Geogr. Abš. (po otd. etnografii) 1867. t. I, 543—615 p. 6. Sravnienije korniej i slov sanskrit. so slavian. i litovskimi. S. P. B. 1852. 18 p. 7. Sravnienije slov slavian. i litovskich. S. P. B. 1852. 17 p. 8. Istoriko - filol. zamietki. Vil. Viest. 1860. N 39, 46. 9. Odezva do miłujących mowę ojczystą. Bibl. Warsz. 1860. II. 530. 10. Pisma Stan. Mikuckago k redaktoru Russk. Viestn. 1860. t. XXX. (N 21 kn. 1). Sovr. Lietopiś. 1860, 16—19 p. 11. Vstupitielnaja lekcija. Varšava. 1878. 12. Iz pisma k redaktoru. Izv. Imp. Ak. Nauk. II. 31—32. 13. Materialy dlja kornievago i objasnitielnago slovaria russkago jazyka i vsiech slavianskich nariječij. Vyp. III—IV. Jazyk i jego proischoždenije. Varšava. 1882—83. 54 p. 14. Nieskolko slov o ličnych i miestnych nazvanijach. Sovr. lietopis. 1865. N 5. 15. Otčiot vtoromu otdieleniju Imp. Ak. Nauk o filolog. putešestvii po zapadnym krajam Rossii. I—IX. S. P. B. 1855—57. 63 p.

16. Idem. Izv. Imp. Ak. Nauk. II, 379—384. III, 173—176, 204—207, 365—368; IV, 47—48, 87—112, 330—336, 360—368; V, 50—61, 103—122, 277—284, 333—335. 17. Proba litovsko - russkago slovaria. Materialy dlia srav. slovy. IV (1851) 170—176. 18. Slovar litovskago, jazyka G. Nesselmana. (Iz. III vyp. Izv. II otđ. Ak. Nauk). S. P. B. 1852. 16 p.

Jo paties raštai filologijos mokslo žvilgsniu niekam neverti; tačiau surinkta žalioji medžiaga lietuvių kalbai tirti labai svarbi („Materyaly dla slowaria“, Mokslų Akademijos leidinys t. I—II) ir A. Schleicheris gražiai jais pasinaudojęs savo raštui „Beiträge für vergleich. Sprachforschungen“, t. I.

Mikuckis buvęs negražus milžinas, raupuotas, didžiulėm rankom ir kojom, išsižovusiais skruostais, lyg mongolų veislės karielas: siaurakaktis, geltonveidis. Lyg tarytum greičiau lietuvio, nei lenko tipo: „Podbipiėtų“ ten nėra. Jei veidas reiškia sielą, tai Mikuckis buvo delinkvento tipo ir lenkai turi teisės nekęsti nė jo atminties, o jei jis buvo lietuvis, tai garbės mums nėra padaręs. Ačiū Dievui, tai abejotina, nes lietuviškai jis tegalėjo mokėti teoretinai; lietuviams studentams ir savo bendradarbiams lietuvių literatūroje jis nėsas nė vieno žodžio prataręs lietuviškai. Kalbėjęs vien tik lenkiškai.

Ar šis Mikuckis buvo, ar tas, mums viena aišku: jis buvo valdžios demoralizuotas asmuo; buvo del karjeros rusintojų talkininkas, be jokio atsižvelgimo į lenkus ar į lietuvius, tenorėjo, kad visi rusėtų, ne lenkėtų: mažarusiai lietuviai ir patys lenkai. O gal

jis ir ištiesų buvo įsitikinęs, jog Rusijos tautoms išgainingiau bus pasigavus rusų kultūros, jei ją svojo visiems, nori-ne-nori. Negi negalėjo Mikuckis nežinoti, ko iš jo nori Miliutinas, kai rašė apie jį Muravjovui, vadindamas jį nepaprastu žmogum ir garsiu vyru, rekomenduodamas į aną komisiją ir baigdamas savo raštą žinomais ir lietuviams nėkados neužmirštiniais žodžiais: „Russkija pismiena okonczat to, čto načato russkim miečom“ (rusų rašmens pabaigs tai daryti, ką yra pradėjęs rusų kalavijas).

Lietuvius St. Mikuckis saugojo nuo lenkėjimo lygiai taip pat, kaip ir kitus, ir lygiai su kitais murdė į rusų jūrą, kaip rodo kad ir šis faktas. 1866 m. grįžta jis vieną kartą iš posėdžio; susitinka T. F. Žilinskį ir sakos: „Bratenku, paskyrėm Maksvos universitete stipendijų uniotams, kad jie nebevažiuotų į Varšuvą ir čia nebelenkėtų.“ Žilinskis į tai: „O lietuviai kitaip? Juk ir jie čia lenkėja, Varšuvoje beeidami aukštuosius mokslus. Kodel gi neskiriama stipendijų ir jiems atitraukti nuo Varšuvos į Maksvą?“ Mikuckis šėrėsis sau į kaktą: „Gera sakai!“ Ir neilgai trukus, buvo prie Maksvos universiteto paskirta dešimts stipendijų lietuviams, išeinantiems Mariampolės gimnaziją.

Mes už tą „gerą“ Mikuckio darbą nerūgojame. Tomis stipendijomis aukštuosius mokslus yra išėję nemaža pačių prašmatniųjų dabar lietuvių: Basanavičius, Jablonskis, Leonas, Mašiotas ir daug kitų, kuriais šiandien Lietuva didžiuojasi, Varšuvoje jie gal būtų ištirpę, kaip ir eilių eilės prieš juos. Vis dėlto Mikuckio ne ta buvo intencija; ne lietuvių iškėlimas,

bet pražluginimas; o jei rusų, ne lenkų jūroje, tai skirtumo nesudaro.

Tačiau veltui prof. J. B. de C. daro Mikuckį vyriausiuoju meistru visų lietuviškų knygų rusų raidėmis. Pats Mikuckis, išvedęs komisijos darbus 1864 metais, prie šio negarbingojo darbo vieną kartą bėra sugrižęs. Būtent, jis sudarė 1876 m. „Litovskąją chrestomatiją. Iz sočinenij Konstantina Širvida“: «Пунктай сакимо Дѣво жоджьо антъ пирмосъ неделюсъ адвенто». Vos 24 puselės ir tos liko visai nežinomos, nes nežinia, kuriam galui jis buvo tai patiekęs ir kodel tai turėjo būti — chrestomatija.

Varšuvoje tuo pat laiku (1865 m.), tiesa, išėjo iš spaudos antra «Абецеле», vilniškė reformuota; ją tačiau reformavo ne pats Mikuckis: negi galėjo jis gadinti savo paties darbo; bet T. F. Žilinskis: «Абецеле лѣтувишкай русишка дель наудос лементоришку мокслиничью судета но Коммиссиос Рундаунос Публично Апшветимо ир палей пастановыймо Комитета Реданчю», etc. Tačiau prie to antgalvio suredagavimo Žilinskis neprisipažįsta: tai jau perlabai nemokslinga, o Žilinskis buvo geras lietuvių kalbos žinovas.

Mikuckis „literatūros“ lituviams negamino; tenkinos tokia sumanęs; jis tarnavo administracijai, paruošdamas lietuviškus oficiališkus raštus rusų raidėmis. Ir tai ne patsai, bet įprašydamas savo studentus. Tad T. F. Žilinskio yra transkripcija Mikuckiui lotyniškomis raidėmis atsiųstojo „Reskript na imia Namiestnika Kraja“; taip pat ir „Ukaz o načalnych učiliščach“. Rusiškomis raidėmis literatūrą lietuviams fabrikavo ko

ne išimtinai Vilnius. Iš visų čia pakartojamųjų S. Baltramaičio sužymėtųjų rusų valdžios lietuviams patiektųjų leidinių 1864—96 metais, destis, per 33 negarbingosios Kampanijos metus, Vilnius iki 1888 metų yra patiekęs 23 leidinius, Kaunas tik 1, Mintauja 1, „Szwentas Peterburgas“ 1. Varšuvai belieka 10 leidinių, patiektų 1891—96 metais, kada Mikuckis buvo jau miręs ir už tą darbą nebegalėjo pelnytis nė vineo lauro į savo nuopelnų ir garbės vainiką.

Lietuviškųjų rusų raidėmis raštų sąrašas

1864 m. 1. paminėtoji abėcėlė. Vilniuje 42 p.
1865. 2. Paminėtoji abėcėlė Varšuvoje, 55 p. 3. Букварь жемайтишкай - русишкасись парашитась пагаль мокима ну В. Золотова падота ишгульдитась парь Іона Кречински. Букварь жмудско - русскій, составлень по методѣ В. Золотова. Переводъ И. Кречинскаго. Ковно. 88 p.

4. Евангеліос антъ недѣлесь денунъ иръ китунъ швенчу, куріосъ ира скайтамось бажничіосѣ швентосѣ парь иштисусъ метусъ, пагаль Рима иредима летувишкай парашитась. Вильной, спаустувенъ Р. М. Рома. 161 p.

(L. Ivinskio transkripcija, įsakymu vysk. Valančiaus.)

5. Кантичкосъ арба книга гѣсмю парь Мотѣю Волончевски вискупа парвейзетосъ иръ ишнауіо ишспаустосъ. Вильной. Спаустувей Сырнина. 748 p.

6. Трумпасъ катекизмась Аунцяусей Крашто Виреснибей липантъ парашитась дѣль каталику

яунуменесь и мокслусь Лейдамусь. Ишспустась Вильной спаустувень Р. М. Рома. 118 ст. 1. 1866 г.

7. Сенась аукса Алторюсь арба суринкимась ивайрю Малду ирь гюслюнь, девабаймингамь каталикун высокюнсы атсыемунсы рейкалингу ... ишь науя спаустувень падуотась. Вильнюф. Спаустувень Р. М. Рома. 627 р.

8. Мѣсяцесловъ на 1866 годъ. Календорюсь антъ 1866 мету. 109 р. + 2. Вильна.

9. Русско-Литовскій мѣсяцесловъ на 1867 г. Русишкой - летувишкасись календорюсь антъ 1867 мету. Вильна. 72 р. + 2.

Šiuodu Kalendariu L. Ivinskio sustatytu. Taip pat ir 1865 metams, kuris išėjo 1870 m.

1867. 10. Абецела лѣтувишкой - русшишка дель наудось лементоришку мокслиничу. Парупин. Варшавишко Апскритумо моксло лѣпент антра карта ишспауста. Варшавое, 55.

11. Актась ирь потерей курюсь кась дена туриме кальбети, о лабяусей атейнантъ и прота, кеквенамъ смерчио препуолѣ, приемантъ швентусь скраментусь ирь деномись швентомись. Вильной. Спаустувень Сыркина. 24 р.

12. Мокслась скайтима рашта летувишка дѣль мажу вайку куреми падети ира високи мокслай крикціонишки. Вильной. 32 р.

13. Русско-Литовскій мѣсяцеслов на 1868 г. Вильна. 65 р. Rodos, jau be lietuviškųjį tekstų.

14. Литовскія народныя пѣсни И. А. (turi buti: И. и А.) Юшкевича. 4 + 43 р.

1868. 15. Русская грамота для литовцевъ. Мокслась

дель ишмокима русишко-летувишкосъ громятошь ирѣ артыметыкосъ, дель мокима жмонишкоси шка-лоси. Вильнюсь. Спаустувѣ Сыркина. 125 р. + 1. Руководство къ изученію русско-литовской грамоты и счисленія для употребленія въ народныхъ училищахъ. Составлено при Управленіи Ковенской дирекціею народн. училищъ. Вильна.

Baltramaičio du kartu tai užrašyta; vieną kartą be rusiškojo antgalvio.

16. Русско - литовскій мѣсяцесловъ на 1869 г. Вильна. 65 р. + 1.

1869. 17. Ишгульдимай швенту евангелію антѣ вису недѣлю ирѣ швенчу иштису мету. Дались пир-ма. Вильной. Спаустувеѣ Сыркина. 426 р.

18. Календорюсь арба метскайтлюсь укишкасисъ нуогъ ужгимима Вешпатесь 1870 антѣ мету папра-стунью (turinčių) 365 денасъ, кураме ира: атси-тикимай гарсеснеей, швентесь римакаталику сѣно-весь (in Naujosės) гадинесь. Вильна. Печатня Сыркина. 24 р.

Aišku, jog dabar eina L. Ivinskio 1865 metams prirengtas, tik kažin kodel laiku neišėjęs kalendorius. Jo paliktame juodraštyje randasi aukščiau prirašytieji žodžiai.

19. Русско - литовскій мѣсяцеслов на 1870 год со-ставилъ Иванъ Кречинскій. Русишкой - летувишка-сисъ календарюсь антѣ 1870 мету парашитасъ. 83 р. + 3.

1870. 20. Ишгульдимай швенту евангелію антѣ ви-су мету дались антра. Вильной. 278 р.

21. Русско-литовскій мѣсяцесловъ на 1871 г. 86 р.

1871. 22. Русско - литовскій мѣсяцеслов на 1872 г. 84 р.

1872 - 75 m. — ніеко.

1876. 23. Микуцкій, С. Литовская Хрестоматія. Изъ сочиненій Константина Ширвида «Пунктай Сакиму Дѣво жоджіо». Унтъ пирмось недельось адвенто. 24 р. Из Варшав. Унив. Извѣстій № 3.

1877. — ніеко.

1878. 24. Русская грамота для литовцевъ. Мокслась дель ишмокима... 2 изд. Вильна. 86 р.

25. Правила о вознагражденіи за составленіе актовъ гражданскаго состоянія и выполненіе духовныхъ дѣйствій. Истатимай апе ужмокести ужъ сурашима акту укишко стоно ыръ атликима двасишку рейкалу. Суватки.

1879 - 81 — ніеко.

1882. 26. Русская грамота для литовцев. Русишкась мокслась дель летувнику. Вильна. 86 р.

1883 — 1886 — ніеко.

1887. 27 Божественная литургія Св. Іоанна Златоуста. Діевишка литургія швэнто јоно Ауксабурніо. СПБ. Швэнтам Петербурге. Метусе. 40 р. + 1.

28. Лѣтувосъ кряучѣмсь драпану сукирпима мокслась скиримъ дель патмокимаси. Сустатитась нуогъ Казимяра В. Лялись. Спаствуе А. Реинберга. Минтавіо.

1888. 29. Ишлайденсь угни, не беужгясиси. Вильна. 28 р.

1889 — 90 — ніеко.

1891. 30. Литовская грамматика составлена и издана по распоряженію Варшавскаго учебнаго округа.

Курсъ старшаго возраста. Варшава. Въ типографіи Варш. учебн. округа. 268 р. + VIII.

31. Idem: Курсъ младшаго возраста 133 р. ir III ir 1 р.

Niekur nesimatė abiejų.

32. Трумпас катекизмас парашитас дель мокитинію каталияу Антрас Спаудимасъ. Спаустувеѣ Варшавојѣ.

33. Толстой, Ляонасъ. Кауказа невальникасъ (Пертлумочита ишъ русишка). Вильна. 39. р.

34. — Куръ майле, тенъ и Девасъ. Вильна. 21 р. 1892. 35 Русская грамота для литовцев. Русиш-кас моксласъ дель лѣтувю. Издана по расп. Варш. учебн. Округа. Варшава. 96 р. + II.

36. Потерей ир малдос куряс ніеквіенас катали-кас тури жиноти ир калбети, о лабяусей атейнант ин протан кіеквіенаме смерчіо пріеполы, пріимант швентус сакраментус ир швентомс діеномс Антрас спаудимас, спаустувее Варшавіе.

1893 — 95 — nieko.

Русская грамота для литовцев. Русишкас мокслас дель Литувію. Изд. по расп. Варш. Уч. Ок.

38. История швента сено ир наужо истатимо но сутверимо пасаулес лиг смертѣс Кристаус Вѣшпатѣе. Варшавоје. Спаустувеје Варшавос москлиничю апскричю. 125 ir IV.

39. Трумпас катекизмас парашитас дель мокитиню-каталику. Тречяс спаудимас. Спаустувеје Варшавоје Метусе . . . 79 р. ir 1.

40. Потеряй ир малдос, куряс кѣквіенас катали-кас тури жиноти, калбети, о лабяусей атейнант ин

прота кѣквѣнаме смерчѣо прѣпули, пресимант швен-тус сакраментус ир швентомис дѣномис. Пречус спаудимас. Спаустувеје Варшавоје метусе 16 р.

41. Pagaliau, pridėkime tą 100 dainų, kurias buvo susirašę Savalkų gub. Pr. Fortunatovas ir Mülleris ir Maksvos Univ. Izviestijuose rusų raidėmis, sako, atspausdinę.

Tai bus ir viskas. Vilniuje išleista 23, Varšuvoje 10, Petrapilyje 2, Maksvoje 1, Kaune 1, Savalkuose 1. Abe išleista 4, skaitymo mokslo 6, gramatikos 2, chrestomatija 1, pasaulinio turinio pasakaičių 3, administracijos reikalu 1, evangelijų 1, išguldymų evangelijų 1, Liturgija 1, šventoji istorija 1, Katekizmų ir poterių 5, Kalendorių 8 metams; private iniciatyva 3 (Juška, Lelis ir Fortunatovas). Rusų raidės vasarą 1871 m. du Maksvos universiteto profesoriu, Fortunatovas ir Mileris, nuvažiavo į Kalvarijos apskritį Suvalkų žemėje, kur dviejuose sodžiuose, Trobiškiuose ir Juniškiuose, surinko per tris savaites 150 dainų, kurių 70 buvo pridainavusi ta viena mergaitė. 100 dainų jiedu rusų raidėmis išspausdino universiteto „Izviestija“ su vertimu į rusų kalbą. Abėcėlėmis ir rusų gramota mokyklos nesinaudojo, maldaknyge, kantička ir katekizmai žmones nenaudojo, nes turėjo „savų“; gramatikų ir neva chrestomatijos iš 24 puselių taip pat nėra niekas matęs, Evangelijomis ir jų išguldymais teprivalėjo naudotis kunigai ir jomis nesinaudojo. Božestvennuju Liturgiju, sako, tik vieną kartą Šiauliuose pagiedoję popai ir nuspjovę: tokie išėję niekai. Tai visa suglaudus, kiek naudos padaryta už išpiltus tūkstančius?

Prievarta ir fiasco

Menkadūšis St. Mikuckis nesugebėjo nė Muravjovą pasekti. Jis nepripažino laisvosios dviejų raidynų konkurencijos, kaip tai buvo pripažinęs Muravjovas. Mikuckis tematė vieną administracinę priemonę reformai parodyti — griežtą uždraudimą, nepavelijant jokių išimčių. Kai Petrapilio Mokslų Akademija 1865 m. išleido Duonelaičio raštus, A. Schleicherio suredaguotus, Mikuckis per Miliutiną denunciacavo Akademiją carui, nors pats buvo tos Akademijos globojamas. Ir tada tik nurimo, kai susilaukė ano jau paminėtojo vidaus reikalų ministerio konfidencialio aplinkraščio gubernijų viršininkams 1865 m. rugsėjo 13 d. N 141. Štai jo tekstas.

Vyriausis Vasaros Vakarų Krašto Viršininkas (v. Kaufmanas. T.) davė žinią, jog, kad Žemaičiai, Lietuviai ir Latviai labiau susilietę su to krašto gyventojais rusais, kad rusų kalba ir tautinės šnekos (tur būt, gudų, didžiarusių, mažarusių. T.) išsiplėstę tarp gyventojų minėtojo krašto gubernijų, jis pavedęs šių gubernijų viršininkams šios tvarkos laikytis:

1. Užginti visiems tipografijų, litografijų ir chromolitografijų laikytojams spausdinti savo įstaigose betkurius lietuvių ir žemaičių tarmėmis leidinius lotynų lenkų rašmenimis.

2. Pasirūpinti visomis gubernijų viršininkams prideramomis užgynimo priemonėmis, kad nebeįvežtų, nebepardavinėtų ir nebeplatintų jokių pirmame punkte minėtųjų leidinių.

3. Ši sutvarkymą paskebti visiems tipografijų, litografijų laikytojams ir knygų pardavėjams ir neklaušant šio sutvarkymo, konfiskuoti draudžiamuosius leidinius.

Iš savo pusės pripažindamas, jog naudinga praplėsti šias priemones ir jūsų Ekscelencijai patikėtoje valdyti gubernijoje, turiu garbės duoti apie tai žinią. Tamstai, Pone, kad tinkamai įsakytumei. Pasirašė: Vid. reik. min. statssekretorius Valujevas. Patvirtino P. Kapnist.

Ši neteisėta ir savavališka sutvarkymą neva patvirtino sekamųjų 1866 m. sausio m. patsai caras — žodžiais, ne raštu, ištartais statssekretoriui Lenkų dalykams (tad ir suvalkiečiams lietuviams) Miliutinui. Dalimi tai ir raštu tapo užfiksuota reikale brolių Juškevičių. Ten anąjį antrąjį draudžiamąjį dokumentą ir pakartosime.

Tiesą pasakius, tai ir buvo tas vienas šioje byloje logikos kelias. Biurokratiškai sumanytas kultūros darbas biurokratiškai tegalėjo būti ir įvykintas. Privatūs žmonės to nesiėmė. Budelišką tautų kankinimo darbą tedirbo samdiniai, gerai užmokami. Jų darbų rezultatai jiems nerūpėjo, bet tik būtų gautas honoraras. Į šią darbą samdiniai nedėjo nei sielos, nei pavardės, be vieno leidinio, kur randame Krečinskio parašą. Jie anoniminiais liko ir iki šiol. Mes taip ir nežinome, kurs samdinys kurį darbą yra padirbęs, kas ką yra iš savęs pramanęs. Tyrimas parodo, Vilniuje nebūta jokios gyvos minties, jokios iniciatyvos. Liepė načalstvo, tai ką-ne-ką vertė; gerai blogai, kas darbo? Nė vieno idejinio žmogaus, neišskiriant nė paties sumanytojo S. Mikuckio, kurs būtų tą niekšišką darbą dirbęs *con amore*, įsitikinęs, jog tai

naudinga jei ne žmonijai, jei ne rusų valstybei, tai bent slavofilams. Visų pasitikėta Rusijos imperijos brutalia galia: „byť po siemu“, prieš ją turėjo pasitraukti laisvoji konkurencija. Beteisėje Rusijoje tegalėjo taip išraižyti veikti savavališkas, niekuo nepagrįstas, su įstatymais nesuderintas Valujevo „zakon“. Satrapas nesiskaitė nei su caru - aukščiausiu Valstybės teisių tvirtintoju, nei su senato priimta įstatymų publikavimo tvarka. Kiekvienas satrapas jautė turįs „čрезвычайныя полномочія“ net autoritetą susiaurinti.

Ir kuo gi pasibaigė tas budelių darbas, tiek įvarginęs lietuvių tautą, tiek jos laiko ir truso prarijęs? Pilniausiu fiasco, kurs tačiau nepriverstė rusų administracijos laiku suprasti daromąją savo klaidą, kuri taip aiški buvo iš šalies žiūrint. Jei ji manė lietuvius greičiau suartinti su rusais, su Europos rytais, ir atitraukti nuo Europos vakarų, tai veikiai galėjo pamatyti visiškai priešingus laukiamiesiems rezultatus. Ta priemone rusai veikiai ir galutinai atstūmė lietuvius nuo savęs, o pastūmėjo lenkų ir vokiečių link.

Jei rusų valdžia nebūtų paklausiusi savo kunigų ir nebūtų panorėjusi susyk nušauti dviejų ar net trijų kiškių, tai kažin, kaip šiandien mes būtume beatrodę. Iš pradžių, norint surusinti kad ir ta viena lietuvių knygų išvaizda, reikėjo neliesti religinių jų jausmų, tų katalikiškųjų, rymiškųjų, o pradėti nuo lietuvių išmokymo mokyklose, žinoma, rusų raidėmis paskaityti lietuviškus tekstus. Paskui vilioti juos į tą pramanytąją lektūrą vienomis pasaulinėmis labai gražiomis savo literatūros knygelėmis. Jų nestigo. Mokyklų jau buvo pristeigta. Tik čia vėl būtų buvęs kėblumas —

būtų reikėję letuviškai mokančių mokyti, o jų nebuvo ir valdžia apie juos nenorėjo nė klausyti. Ji labiau vertino iš pravoslavų kunigų seminarijos pavarytuosius ruskelius, jų pačių visuomenės išmatas.

Pasielgta tad priešingai: rusiškai beraštis lietuviai ėmė masinti, kad savo lėšomis pirktusi visai jam nereikalingų, nenaudingų knygelių, jo namų, jo Bažnyčios reikalui, o mokslo ir mokyklų vadovėliai: visi tie abėcėlės, bukvariai, skaitymo rašto mokslai, ruskaja gramota dlia litovcev, litovskaja gramatika, litovskaja chrestomatija, liko nebent tam vienam tikslui, kuriam patsai Hilferdingas ir Kornilovas buvo skyrę: patiems rusams, ne lietuviams, ir tai, ir tai dar mokytiems nemokšoms, kuriems sunku skaityti lotyniškais raidėmis. Mokykla Lietuvoje turėjo apsieiti net be šelmuotosios lietuvių kalbos, su ta viena rusiškąja kalba ir su tais vienais rusiškais Vadovėliais. Lietuviškai rusiškosios ar rusiškai lietuviškosios knygelės, vadinkite, kaip norite, gulėjo sukrautos mokyklų spintose.

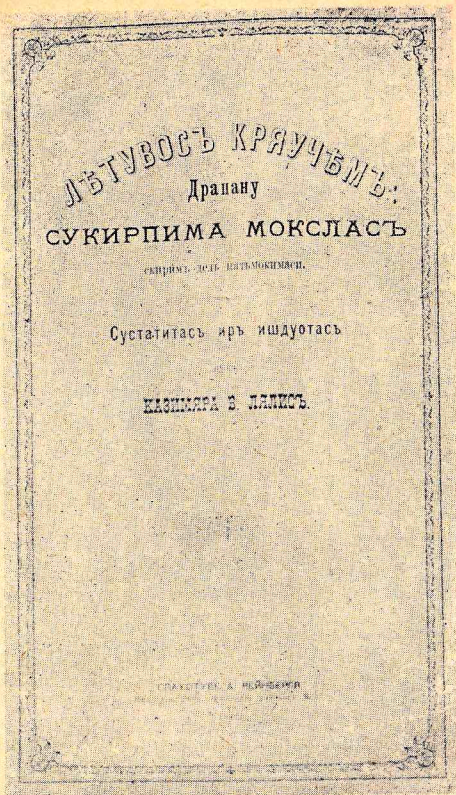
Ten jos niekam nereikalingos, ir gulėjo sau, laukdamos paskučiausiojo teismo ir pasmerkimo į krosnies ugnį. Kantičkos, trumpi katekizmai, senas aukso altorius, aktai ir poteriai, šventoji istorija sulaukdavo to likimo greičiau: vyliu ar per prievartą išpraustos, tėvų buvo tuojau įdedamos į ugnį, kaip tikra herezija ar senatikių „čortovo zelje“.

Liko „miesiaceslovy“. Jų buvo išleista ir buvo nedeginami; bet jų įtaka buvo jokia. Neturėdami kitų kalendorių, žmonės naudojosi „ruskais“, žiūrėjo į dienų lenteles, o jos tik informavo, negi propagavo.

Pagaliau, Vilnius susiprato, jog literatūrai reikėta ir pasaulinių knygelių, Ir davė trejetą verstinių Tolstojaus apysakaičių. Bet jau buvo pervėlu. Lietuviai iš to tik juokės, pasityčiodami: „Susmislijo nabašninkas ... sučiaudėti“. Priverstinumas atgrasė tuos pačius rusus nuo „Dieviškosios Liturgijos“, kurią, tiesa, taip nevykusiai buvo išvertęs Silvestras Baltramaitis, o Eduardas Volteris buvo tik pasirašęs. Išguldymą evangelijų būtų papratę vartoti nors kunigai, nes pamokslams vadovėlių stigo. Bet ir juos atgrasė ta pati budelių priemonė; šias, ne kitas, katalikų pamokslininkai turėjo nešiotis į sakyklą, nes iš kitų knygų sakyti pamokslus buvo užginta. Jei užginta, tai, žinoma, buvo neklausoma; jei verčioma, tai prieštaraujama.

Kaip lietuviškoms knygoms rusų raidėmis nesisekė, liudija nors tas faktas, jog visos jos buvo valstybės lėšomis išspausdintos. Iš visuomenės tas vienas ir tas Latvijos pilietis, Mintaujos siuvėjas Lelis tepasinaudojo rusų raidėmis savo kirpimo braižiniams paaiškinti. Matyt, labai jau norėta tapti „autorium“, o kitaip nebūtų galėjęs. Šiaip jau tai buvęs visiškai doras amatininkas, kaip ir jo sūnus kurpius paskui. Kitu du mokslininku. Na, bet su mokslininkais kitaip tenka skaitytis: jiems nabagams dažniau protas išminti nugali.

Kad rusų raidėmis lietuvių knygos visai nepasisektų, daug padėjo ir tai, jog dirbo jas kalbos fušeriai, be to, visokiariopai. Iš to negalėjo susidaryti—literatūra. Vos tik gimus sumanymui, tuoj atsirado dvi rašybos sistemos: viena Mikuckio Vilniaus komisijoje, antra Varšu-

Lietuvių literatūra rusų raidėmis (vienas iš trijų privatinių leidinių)

voje T. Žilinskio reformuotoji. Toliau daugiau. Vieni rašė žemaitiškai, kiti aukštaitiškai ir buvo iš to tik juokų. Pavyzdžiui: «Аукщяусей Крашто Виреснибей липант», turėjo reikšti: liepiant, bet kaip tai aukštaitis galėjo atspėti? Arba kurs aukštaitiškai galėjo ištarti ir suprasti: «високюнсы атсиеймунсы»?

O rašyba! Viename leidime parašyta: киеквиенас, kitame to pat veikalo: кѣквѣнас, dar kitur кеквенас, Варшавое, Варшавоѣ ir Варшавојѣ, Варшавоје; taip pat спаустувеје ir спаустувеѣ; швента ir швѣнта, гайдис ir гейдисъ; su jorčikais ir be jų. Galop, imta laikytis Juškevičiaus mišros rašybos: iš 24 rusų raidžių ir 12 lotynų. Juškevičius, tur būt, nebeapsivėžėdamas ta jovaline vilniečių ir varšuviečių rašyba, 1867 m. davė: „Oпыт приміеніенія русској азбукі к литовскому языку.“ Tai buvo jau kalbininko bandymas; bet ir jis buvo kėblus ir net juokingas su savo lietuviškai modifikuotomis rusų kelėblomis: y su o ant viršaus, y, rusų e atviroji su uodegėle. Gal ir gerai, kad ir perdidelis mokslingumas padėjo lietuvių atbaidyti nuo vartojimo rusų raidžių ir prisdėjo prie fiasco.

Kai rusų administracija visomis savo pastangomis tetesėjo per 33 metus duoti 41 spausdinį, kurių propagandai tetiko pusė, tradicinė literatūra vistiek žengė pirmyn ir draudžiama. Tuo pačiu laiku lotynų raidėmis buvo išspausdinta daugiau ne dvylika šimtų spausdinių. Varžytis su jais rusams buvo sunkoka ir jie gavo pasiduoti.

Faktiniai tad rusų valdžios sumanymas politikos tikslams — rusinimui, pagadinti tradicinius lotyniškų raš-

menis lietuvių tekstuose nepisisekė, lietuvių visuomenė tam nepritarė, nepriėmė ir pati valstybė, tai savo chimerai ėmė nebeduoti lėšų per ilgesnius laikotarpius. Galop visiškai nebeassignavo nuo 1896 metų. Vis dėlto uždraudimas dar aštuonerius metus tebeturėjo savo galios ir reikėjo ypatingų priemonių, jūridinių, jai sugriauti.

KOVOS DEL LOTYNIŠKOJO RAIDYNO

Iš pradžių nesusigriebta

M. Muravjovas sutiko su Hilferdingu, jog rusų tikslai Lietuvoje yra sumegsti tuos kultūros ryšius tarp lietuvių ir rusų, kurie yra buvę iki XVII amžiaus; būtent, lietuvius rusinti ir pravoslavinti. Ir ėmės tam tikslui priemonių, kurios taip labai atmintinos paliko lietuvių-lenkų visuomenėje. Tačiau lietuvių literatūros rusinimo priemonės iš pradžių nieko nenubaidė. Viena tai palaikė politikos, ne kuria kita, priemone; antra, lietuviai turi tvirtą religinę savo literatūrą, savo katekizmus, savo maldaknyges, kurias paskaityt net pabučiuoja. Na, tai ir turės jų Dievui garbinti; kas gi turės noro tam kliudyti. O kad šalia to kažin kas, turėdamas pinigų, sumanė dar kitomis raidėmis tas pat knygas persirašyti, tai tegul bus jiems į sveikatą; tegul bus ir jų fantazija patenkinti. Žinai reakciją ir jos užmačias. Pašels, pašels ir liausis. Visam kam bus amnestija. Hilferdingo ir Kornilovo sumanymai ne planingi. Jie yra atsiradę netikėtai, kaip deus ex machina. Tad jiems niekas nemano prieštarauti. Matėme, kaip Jonas

Juškevičius lengvai pasisiūlo vykinti tai, kas Kornilovui tam kartui su seile buvo atplūdę ant liežuvio: duoti rusams rusų raidėmis lietuvių kalbos gramatiką, kad lengviau būtų jos mokytis.

Kornilovas liudija dar apie kitą panašų dalyką. „Vissas knygas (rusų raidėmis. T.) yra peržiūrėjęs ir patvirtinęs žinomasis katalikų fanatikas žemaičių vyskupas Motiejus Valančius: ant visų šių knygų jis yra parašęs savo pavelijimą spausdinti ir savo pavardę žemaitiškai rusų raidėmis padėjęs; taip parodęs, jog pilnai pagiria rusų raidžių vartojimą žemaičių kalboje.“ 450.

Trečias lietuvis inteligentas L. Ivinskis. 1865 m. VI—9 vysk. Valančius atmeta Novikovo jam cenzūruoti atsiųstąją bažnyčioje skaitomųjų evangelijų knygą tik dėl to, kad jų transkripcija labai klaidinga. Jis rekomenduoja tam dalykui savo kaimyną, tuo laiku rusų Kaune apgyvendintą L. Ivinskį: jis, gavęs iš vyskupo instrukcijų, girdi, geriau tai išrašysias iš vyskupo Jouzapo Gedraičio Biblijos Naujojo Įstatymo. VII—6d. Novikovas atsakė Valančiui tai padaręs, o Valančius VII—14d. jau savo patvirtinimą padeda. Čia nevisai aišku ir tas skubotumas patenkinti Novikovą ir kaip per kelias dienas suskubo Ivinskis tokį didelį darbą padirbti. Datas imu iš prof. Aleknos jo atsakymu. Viena tai visiškai aišku, jog tuodu vienatiniu Lietuvoje belikusių, S. Daukantui nesenai mirus, inteligentu: Valančius ir Ivinskis, nė nemano prieštarauti rusų raidžių primetimui lietuvių raštams. Be šito darbo Ivinskis padirba rusams visą eilą kitų tos rūšies darbų.

Juškevičius-Valančius-Ivinskis iš vienos pusės. Mikuckis-Gilius-Žilinskis iš kitos. Centre, Vilniuje, Petkevičius su Krečinskiu ir kažin kokie bevardžiai padėjėgai — kalbos teršėjai. Jiems padeda Varšuvos studentai ir Kauno gimnazistai. Kaip čia ir neįsigalėti toms rusų raidžiapalaikėms lietuvių literatūroje. Ir būtų jos išgalėjusios, kad ne anoji Kaufmano, ačiū jam, brutale prievarta, griežtas uždraudimas gamintis lietuviškųjų raštų lotynų raidėmis ir net pardavinėti jau seniau išspausdintas. Pats Kornilovas tai yra pavadinęs „gonieniję“. Tokiai prievartai, kuri ne tik savo kiša, bet ir tavo atimta, nebuvo galima neprieštarauti. Lietuvių inteligentų tarpe ėmė rūgti. Jau niekas lietuvių nebesideda į rusinimo darbą. Ilgiau už kitus nesiorientuoja toli nuo tėvynės ir jos gyvenimo esąs J. Juška; jis dar 1867 m. paleidžia pluostelį savo brolio kun. Antano dainų — rusų raidėmis; bet ir tai dėl to, kad jos buvo anksčiau prirengtos spaudai.

Rūgo ir Lietuvos lenkų tarpe. Visa tai sudaro tokį visuomenės ūpą, kurs paveikia į rusų politiką Lietuvoje: Muravjovo-Kornilovo takliką pakeičia 1868 m. kovo mėn naujas Lietuvos generalgubernatorius A. Potapovas — minkštesniu apsiėjimu su nugalėtaisiais. Potapovas ko ne visiškai sustabdo rusiškai lietuviškųjų knygų fabrikaciją, sustabdydamas joms kreditus. 1872—91 m. propagandai nieko nebeišleidžiama, be „russkaja gramota“ dukart ir vienos menkos pasakaitės. Pradėta net agituoti, kad būtų atsiimta visos rusų raidėmis paskleistosios lietuviškos knygos ir kad į mokyklas būtų sugrąžintos pirmąkščios. Kornilovas, smarkiai nupeikdamas tą politikos pakeitimą, vis delto

Potapovą deda šalia Valujevo ir abudu vadina „perekovyje gosudarstvennyje liudi“.

Petrapilyje, neilgai trukus, prasideda Petro Vileišio ir L. Ivinskio (kun. M. Oginskio) laimėjimai senojo raidyno, kurį mes panagrinėsime paskaitose apie šiuos veikėjus.

Vyskupas Valančius ima nebeduoti savo aprobatų su savo parašais; bet juos vilkinti. Ima aiškiai sabotuoti rusų administraciją ir jos darbą. Ima kabinėtis net prie rašybos taisyklingumo, nors seniau nieko nesakydavo, kai lietuviškos knygos ėjo be korektūros. Tai pasergėjo ir ypatinga denuncijacija pareiškė vyriausybei didysis Valančiaus priešininkas nebe kunigas Petkevičius. Jau 1866 m. spalų mėn. rašė jis: „Iš šalies girdime, vyskupas Valančiauskis rusų raidžių įvedimą į žemaičių-lietuvių knygas vadinąs aiškiu pasikesinimu ant šventos rymo-katalikų tikybos. Štai, didžioji priežastis, kodėl jis tam priešinasi. O tuo tarpu tęsia jis nuo pat pirmųjų savo vyskupavimo dienų pradėtąjį dauginimą žemaitiškų knygų dvasiškų ir pasauliškų, kad jos palaikytų katalikybę ir tautybę“. 481. 2. Taip susidarė tai, ką Kornilovas vadina „potapavskaja nieuriadica“, kuriai galas padaryti reikėjo nauja, dar smarkesne reakcija prieš tai. Reakcija tęsė 1879—1904 m., itin smarkavusi 1891 ir 1896 m., bet lygiai su tuo ir išsikuštėjusi galutinai. Paskui buvo vieni lietuvių inteligentijos laimėjimai ir rusų valdžios diskreditavimai.

Ivinskis, Vileišis, Juškevičiai iliustruos mums tą palaidųjų veikėjų grupę, kuri tik pešiojos laimėjimų iš administracijos, svyruojant rusų valdžiai Lietuvoje ir pa-

sipalaidojant centrinei valdžiai. Cenzūra kurį laiką nemarkavo, pats caras vieną sykį nusileido. Bet visa to buvo maža; o caro nusileidimas tam tik kartui, tik pablogino bendrąją padėtį. Reikėjo griebtis kitokių priemonių — sudaryti visuomenės teismas. Ir jis pavyko sudaryti.

Sudarymas viešosios opinijos

Lietuvos inteligentija, dar nesusibaudusi į kurią organizaciją, griežtai suimtą įstatymais ar tik bendrais, vienodais nusistatymais, tuo vienu savo išlikimo instinktu suprato, jog lietuvių tautos likimas pridera nuo Rusijos visuomenės. Ta rusų visuomenė ir pati turėjo didelę sąskaitą pakišti absoliučiai savo valdžiai, kurios nedorybėms nebuvo nei krašto, nei galo. Taigi lietuviams ji būtų ištikima talkininkė, jei pasisektų išdirbti tokią jos nuotaiką, kuri būtų palanki lietuvių reikalui. Tokia rusų visuomenės nuotaika susidarys, kada visa Rusija 1, sužinos, kaip negailestingai yra skriaudžiamas vienas jos pakraštys; 2, kai sužinos, jog tai yra visiškai netikslu, nes lietuviai nėkados nesutiks atsižadėti savo 330 metų literatūros tradicijų; 3, aršiausiai gi, kad visa tai yra daroma neteisėtai; ir 4, kaip bet-kuris toks neteisėtumas, bet-kuri skriauda, iššaukia atsispyrimą ir revoliucinę valdžios neapykantą.

Imta tuo tikslu kelti balsą ne tik rusų spaudoje, bet ir viso pasaulio prieš lietuvių tautos skriaudėją — rusų valdžią ir ypač Lietuvos administraciją. Lietuvių inteligentų neapsirikta. Į širdies kraują ir giliausiu įsitikinimu rašytus lietuvių straipsnius atsiliepta ir jiems dažniausiai pritarta. Lietuvių įrodymai net pačią Rusi-

jos valdžią įtikino. Ji, žinoma, delto nepajuto sąžinės išmetinėjimo, kad daro ką nors neteisėta ir neteisinga; užtat pabugo revoliucijos ar tik revoliucinio rūgimo, kurs reikėsi ne tų vienu lietuvių tarpe.

Veikiai, neg Rusijos valdžios atstovai, lietuviams pritarė jos piliečiai ir patys ėmė rašyti net riakciniuose savo laikraščiuose: Novoje Vremia, Kraj, Vilenskij Viestnik, Syn Otiečestva, Graždanin; ką jau bekalbėti apie pažangiuosius, kaip va, nuo savo tėvo iš Novoje Vremia secesionisto A. Suvorino „Rus“, kunigaikščio Esper Esperovičiaus Uchtomskio „St. Peterburgskija Vedomosti“. (Jis buvo artimas carui Mikalojui, drauge su juo keliavo į kaimynus ir buvo liudytojas, kaip caras, tada dar tik cariukas, iš japono gavo per pakaušį. Apie tą kelionę Uchtomskis yra parašęs gražiai iliustruotą knygą.)

Jau 1884 m. Sergijus Aksakovas „Ruś'ės“ N 8 buvo pakėlęs balsą prieš primetimą lietuviams svetimų jiems raidžių. Tuo pat laiku mūsų Maironis, tuomet dar Kijevo universiteto studentas, prasiminęs „Sielskij učitel“, pasiskundė Novomu Vremeni, kad lietuvių mokyklos yra dalkomos, pašalinant iš jų tos vietos kalbą. Mūsų garsusis kanauninkas Kazimieras Prapuolenis, prasiminęs „Prelat Jonkus“ vardu, 1897 m. „Ruś'ės“ N 252 trukšmingai pareiškė, jog užgynus lietuvių spaudą, nepasiekta lietuvių surusėjimo, nes per tai jie tik sulenkėjo. Suvalkų liaudies mokyklų direkcijos viršininkas Nenadkevičius rugsėjo 25 d. N 36 paslapčiomis paklausė arčiau lietuvių stovinčius liaudies mokytojus, argi tai būtų teisybė. Ir gavo ne tik atvirų, bet tiesiog šiurkščių atsakymų, jog tai teisybė.

Atsiranda net tarpe pravoslavų kunigų tokių, kurie ima gailėti kankinamų lietuvių, kurie tiek tebuvo kalti, kad jie ne rusais ir nepravoslavais apsigimę. Kan. K. Prapuolenio Seinuose atverstasis „sviaščėnik Al. Nikolskij“ Smalenske paleidžia brošiūrą. Garsiausieji rusų publicistai: A. Suvorin, Moškov, Bogušėvič, Vojenskij, Volyniec, Syromiatnikov ir daugybė kriptonimais pasirašančių šiaip ir taip svarsto „Azbuka dlia litovcev“, lyg tai būtų buvęs pirmos rūšies valstybės reikalas.

Ir iš tikrųjų, lietuvių raidyno klausimas Rusų valstybėje pasidarė dideliu pašinu, sudarydamas valstybei pavojingą, bent jos nepakenčiamą kontrabandą. Su ta lietuvių knygų kontrabanda gavo kovoti net keturios dikasterijos: muitinė, policija su administracija iš viso, teisingumo ministerijos valdininkai ir švietimo ministerijos šulai. „Sjezd predstavitelej piečatnago diela“ 1895 m. ištisus posėdžius buvo pravertęs, beįrodinėdamas lietuvių spaudos draudimo žalą, kai A. Smilga paskaitė jam Maironies rašytą „doklad“.

Kauno (tuomet dar Mintaujos) prisiekusis Advokatas Motiejus Lozoraitis parašė straipsnį „Litovcy i russkij alfavit“, kurs tarpe rusų mokslininkų pavaidino itin didelę rolę, o patiems lietuviams davė daug paguodos, vilties ir padrąsinimo. Dėdamas į žurnalą „Živaja Starina“ 1895 vyp. III ir IV, 243—50 p., jis iššaukė kitą labai rimtą ir lietuviams naudingą akademiko Lamanskio raštą: „Ob inorodčeskich jazykach voobščė i o latinskome alfavitie u litovcev v osobiennosti“ tame pat leidinyje 263—71 p. Lozoraičio straipsnis buvo viešai paskaitytas, visiems jam pritariant, posėdyje Russk.

Geograf. Ob-va ir referuotas jo „Izviestijose“ XXXI, 665 p. Lietuviškąjį gi autorizuotą jo tekstą „Varpas“ įsidėjo 1896 m. N 7, Joniškio parašu. (Tai buvo Lozoraičio pravardė. Baltramaitis ją perkreipė į—Jonaitį.) Paskui išėjo ir skyrium.

Visi valdžios žmonės, visi administratoriai, galų gale, tapo tvirtai įsitikinę, jog lietuviams kišti rusų raides ir drausti jų pačių knygas ne tik neteisinga, bet ir netikslu; tiesiog kvaila ir teduoda neigiamųjų pasekmių.

Su politika lįsti Rusų valdžiai į akis buvo nedrašu, net pavojinga: buvo gaunama visai priešingų laukiamiesiems rezultatų. Tad daugiausia rūpintasi veikti „moksliškais“ įrodymais, jog rusų rašmens visai netikė lietuvių fonetikai. Prof. J. Baudouin de Courtenay nepripažįsta šito „moksliškumo“. Jis sako, bet kuriuo raidynu bet kuriuos kalbos garsus gali išreikšti. Petrapilio Mokslų Akademijai moksliškai tai įrodinėjo vyskupas A. Baranauskas veikalu „Zapiski o litovskom jazykie i slovarie“. Čia jis smarkiai sukritikavo Varšuvos 3 gimnazijos direktoriaus ar tik inspektoriaus Giliaus žodyną, surašytą rusų raidėmis ir įteiktą Akademijai spausdinti. Taip tas žodynas, Akademijai atsiklausus Baranausko nuomonės, ir neišvydo šviesos.

Tuo pat būdu, jog rusų raidės neatitinka lietuvių kalbos garsams, Petrapilyje įrodinėjo Kunigų Akademijos prof. Kaz. Jaunius; Petras Kriaučiūnas buvo tam tikslui net tam tikras kartogramas patiekęs.

Praktiškai gi įrodė rusų sumanytosios raidžių reformos chimeringumą Juozas Angrabaitis, žinomasis „Apžvalgos“ įsteigėjas, paskui Lenkuose dingęs devocio-

nalijų pirklys pardavėjas, paskelbęs keliomis kalbomis (paaiškinimus), kiek vienos pasienio muitinės yra suėmusios lietuviškųjų spausdinių. Būtent, 1891—93 m. jos suėmusios 37.718 egzempliorių, 1894—96 m. 40.335 eg., 1897—99 m. 39.024 eg., 1900—02 m. 56.182. Viso, spėjama, tuo tik laiku buvę iš kontrabandininkų atimta į pusę milijono lietuviškųjų spausdinių. Tai kiek gi jų perėjo nepagauta? Sk. „A. Jonas Zanavykutis: „Statistique de livres lithuaniens imprimés en Prusse de l'an 1864 jusqu'a la fin de l'an 1896 et Appel de la nation lithuanienne.“ Tilžėje, 1897.

Reikėjo atsisakyti nuo nepavykusios reformos. Tam iniciatyvą davinėjo Kauno gubernatoriai, Rogovičius, Suchodolskij; pagaliau, 1903 m. Lietuvos generalgubernatorius kunigaikštis Sviatopolk - Mirskis (jis dėjos lietuvių kilties) įteikė savo raštinės valdytojo Charuzino redaguotąjį memorialą. Kai kurias vietas to memorialo, sako, redagavęs žinomasis litvanologas Kazaniaus universiteto profesorius A.J.Aleksandrovas, paskui pravoslavų vyskupas Arkadij Petrapilyje. Neužmirštini čia nuopelnai ir kun. Juozo Ambraževičiaus, buvusio artimuose santykiuose su Vilniaus generalgubernatoriaus raštine, inž. Petro Vileišio ir provincijos inteligentų. Daug esu padirbėjęs tam reikalui ir aš, agituodamas tarp žemaičių ir visur rinkdamas kolektyvinių prašymų į visas Rusų vyriausybes.

Galų gale švietimo ministerija sudarė labai didelį pranešimą, H. Wissendorfo redaguotą lietuvių naudai. Ministerių kabinetas tai priėmė ir Aukščiausiasis Autoritetas-caras jį patvirtino.

Lietuvių spaudos sugražinimo dalykas buvo užsitęsęs ne tik delto, kad dar 1900 metais minėtasis Kornilovas šaukė nesiskubinti išspręsti lietuvių klausimą ir sudarkyti Muravjovo pradėtąjį rusinimo darbą. Buvo ir be Kornilovo daug prieštarautojų, kuriems „litovskaja nieuriadica“ buvo tikras radinys. Daugiausia tęsės delto, kad buvo gėda kapituluoti, prisipažinti niekus sumanius. Kentė Rusijos valdžios prestižas, o svarbiausia, kad kliudė Aukščiausiasis Autoritetas, neva duotasis caro įsakymas ar tik jo sankcionuotasis ministerio Valujevo aplinkraštis. Tai ir reikėjo pagalios sugriauti teisių keliu. Tą garbingąją rolę atliko pagirtieji Lietuvos piliečiai inžinierius-technologas Antanas Maciejauskas (Motiejūnas iš Rozalimo par.) ir studentas gamtininkas Povilas Višinskis (iš Šaukėnų par.), pasitelkę geriausius advokatus: pris. adv. padėjėją, tik ką universitetą išėjusį, Lietuvos žydą, dabar, rodos, Rygoje literatą publicistą Ganfmaną, pirmiau dar red. „Rieč“; Šiaulių privatinį, bet labai gabų buklų ir inteligentingą advokatą Krečiną, Petrapičio advokatus Perevierzneva, Káminką ir kitus, kurie bylas gynė Senate.

A. Maciejausko byla

1900 m. lapkr. 28 d. ir gruod. 2 d. Petrapičio policijai įsakius, buvo konfiskuotas inž.-techn. A. Maciejausko lietuvių kalba prieš aštuonerius mėnesius išleistas „Žemlapis Lietuviškai-Latviško Krašto. Karte von Litauen-Lettland“, litografuotas, ne spausdintas. Tai buvo policijos padaryta,

įsakius Vyriausiajai Cenzūros Valdybai, jos viršininkui kunigaikščiui Šachovskojui. Inž. Maciejauskas jį apskundė ir pareikalavo iš jo 1.200 rub. nuostolių atlyginimo. Kaltinamasis kun. Šachovskoj teisinosi žemėlapi, kurs šiaip jau neturi jokio literatinio turinio, fik del to konfiskavęs, kad miestų, upių ir kiti vietavardžiai buvę litografuoti lotynų-lenkų rašmenimis, kuriuos vartoti lietuvių spaudos dalykuose esą užginta vidaus reikalų ministerio cirkuliaru 1865 metų rugsėjo 13 d. N 141. Be to, statssekretorius Lenkų dalykams Miliutinas yra pranešęs caro pritarimą 1866 m. sausio m. ir kaip jis 1880 m. tepadarė iš to išimtį Mokslų Akademijai. Visa tai reiškia, jog Maciejausko žemėlapis esąs neleistinas vartoti ir jis, cenzorius, ligi tik tai patyręs, privalėjęs ginti, kad nebūtų sulaužytas Aukščiausias įsakymas.

A. J. Káminka įrodinėjo (Sk. „Pravo“ 1903 m. N 1, 24—26 p.), jog vid. reik. min. 1865 metų rugs. 13 d. aplinkraštis niekur nepaskelbtas ir be teisėto pagrindo, nes nei cenzūros įstatai, nei ministerijų įstaiga neleidžia vid. reik. ministeriui savo galia užginti vartoti bet-kuri raidyną, kurį ši ar ta kalba yra pasigavusi vartoti. Negalima dėtis nei tuo, jog ansai cirkuliaras gynė vartoti lotynų-„lenkų“ raidės politikos sumetimu; nei kas buvo caro žodžiais pasakyta, nes ir Aukščiausieji įsakymai yra daromi einant pagrindiniais Valstybės įstatymais: jie deda apibrėžiamą sąlygą, kad būtinai būtų paskelbti, jei bent jie būtų palaikomi paslapyje. Lietuvių dalykai slepiami nebuvo, nes vid. reik. ministerio cirkuliaras buvo išspausdintas viename privačiame cenzūros įstatų leidime. Oficialiai nebuvo

paskelbtas nė Aukščiausis 1866 metų įsakymas. Be to, ir šio Aukščiausio įsakymo formulavimas liečia tik valdiškuosius leidinius, gi žodžiai „valdiškieji“ ir „privatiniai“ leidiniai tik motyvuoja draudimą „kaznos“ lėšomis leisti. Šis ypatingas uždraudimas neturėtų vidaus jėgos, jei iki to uždraudimo būtų buvę draudžiama lietuvių lotynų raidėmis spausdinti visi be išimčių leidiniai.

Nuo to ar kito išsprendimo klausimo pliklauso milijoninės tautos reikalai, varžant juos melstis iš maldaknygių, iš kurių per šimtus metų meldės bočiai. 1865 m. vid. reik. ministerio cirkuliaras Aukščiausiuoju įsakymu 1880 m. dalimi tebuvo sankcionuotas.

Valdomajame senate jungtiniame posėdyje pil. kasac. ir 1 depar. 1902 m. gr. 14 d. iš pris. adv. A. Káminkos aiškinimų suprasta, jog negalima A. Maciejausko bausti už nesilaikymą cirkuliaro N 141, kurs neparemtas jokiais įstatymais. Neteisinga būtų teisėtais vadinti ir Aukščiausius įsakymus 1866 ir 1880 m., neva patvirtinusius tuos cirkuliarus, nepaskelbus jų, kaip reikalauja pamatiniai valstybės įstatymai; lygiai ir dėl to, kad jie tepaliečia „Kazionnyje“, ne privatinius leidinius.

Inž. Maciejauskas laimėjo 1200 rub., kurių galėjo paieškoti iš kun. Šachovskojo, vyriausiosios spaudos valdybos viršininko. Nieko nebepadėjo nė garsaus advokato Plevakos paduotoji apeliacija. Senatas, jau spaudą leidus 1904 m. bal. 24 d., atmetė apeliaciją 1904 m. geg. 10 d. Geruoju buvo sutikta ant pusės ieškinio, 600 rublių, kuriuos Maciejauskas ir atsiėmė iš valdžios.

P. Višinskio byla

(Dokładčik diela Senator A. N. Markovič. N 54. Iš Kultūros Muziejaus.) 1900 m. liepos 10 d. Joniškio gyventojas Jonas Briūnas (?) prie telegrafo stulpų prilipdė tris afišas, lietuvių kalba spausdintas. Jos skelbė liepos 23 d. Mintaujoje lietuviai artistai vaidinsią komediją „Velnias spąstuose“. Aflišas davęs jam studentas Povilas Višinskis, pasisakęs, jog lipyti jam pavelijusi policija. P. Višinskis, tuomet gyvenęs Putvinskių dvare Pavirčiuvyje, nesigynė davęs afisų, nes jei yra policijos parašas, leidžias spausdinti, tai tuo pat yra leidžiama ir publikuoti. Juk nėra atskiros tam tikro leidimo lipdyti afisas. Bet Bijūno (?) lipdomos afišos buvo atmuštos lotyniškai-lenkiškaisiais rašmenimis; tokie raštai 1866 m. buvo uždrausti laikyti ir platinti Lietuvoje; Mintaujos policmeisteris, jas pasirašęs, matyt, manė tai būsiant skiriama Mintaujai (Kuršui), o ne kuriai kitai vietai, ne jo žinioje esamai. Todel policijos antstolis padavė P. Višinskį Taikos Teisėjui nubausti. Šisai 1900 m. spalio 20 d. už akių prisprenė P. Višinskiui pabaudos tris rublius, o jei netesėtų sumokėti, tai vieną para atsėdėti arešte.

P. Višinskis tinkamu laiku atsiliepė nieko nepadaręs tokio, už ką įstatymai turėtų jį bausti; 1866 m. įstatymas nėra jam pritaikintinas. Todel prašo T. Teisėją antru atveju panagrinėti jo bylą ir jį išteisinti. Teisme P. Višinskis sakė sąsą nekaltas delto, kad nėra tiesioginio įstatymo, ginančio spausdinti lietuviškus veikalus lotynų-lenkų raidėmis. Taikos teisėjas tačiau

rado kaltinimą, įrodytą sulig 1866 m. įstatymo; P. Višinskio pareiškimo, jog tokio įstatymo nėra, nėra ko klausyti ir prispindė jam 16 rublių pabaudos arba 4 dienas arešto. Tai buvo jau 1901 m. lapkr. 16 d.

(T. Teisėjas tyčia buvo įprašytas, kad padidintų bausmę ir taip duotų galimybės aukščiau eiti. T.)

P. Višinskis tinkamu laiku, 1902 m. sausio 28 d. padavė apeliaciją, tvirtindamas, jog 1866 m. įstatymo nėra; tas vienatinis aktas, kuriuo dabar visi draudėjai dedas, teturįs įstatymo pavidalą; Aukščiausias įsakymas Miliutinui tekalbas apie tą vieną lietuviškųjų leidinių rūšį; būtent, jog visi „Kazionnyje“ leidiniai lietuvių kalba privalu spausdinti rusų rašmenimis; lietuvių raštai lotynų rašmenimis „Kazos“ lėšomis neleistina spausdinti. Šitas įstatymas dabar perplačiai aiškinamas; policijai ypač neleistina aiškinti įstatymai, nes jų reikšmę teismas tenustato. Jo, Višinskio, bylai šis įstatymas nepritaikintinas, nes jis yra siaurinant, plačiau aiškinti nepasiduodas; afisos ne „Kazionnyje“ leidiniai, ne valstybės lėšomis spausdintos, bet privatinėmis. Taikos Teisėjas, jį pasmerkdamas, nepareiškė: 1, ar teisingai policija remiasi esamu įstatymu, ginančiu platinti lietuviškus spausdinius, leistus išspausdinti; 2, ar buvo jam policijos įteiktas reikalavimas nelipyti afisų; 3, ar teisėti tos rūšies reikalavimai; 4, ar policija rėmės tiesiogine įstatymo prasme, ar tik jo aiškinimu. Daugiau, Taikos Teisėjas nekonstatavo, kodėl jam rodos, jog afišos spausdintos lotyniškai - lenkiškais rašmenimis, o tai padaryti jis privalėjo, nes lot.-lenk. rašmens tie patys, kaip ir čečių; antra, lietuviškus

garsus lotynų lenkų rašmenimis grafiškai reikšti negalima; tam tikslui reikia tam tikros kompozicijos iš lotyniškųjų raidžių ir atskirų ženklų lietuvių kalbai tetinkamų. Delto P. Višinskis prašė Taikos Taisėjo sprendimą panaikinti: Taikos Teisėjų suvažiavimas, išklausęs Višinskio paaiškinimų, visa užrašęs į protokolą, paklausė prokuroro ir T. Teisėjo sprendimą pripažino teisingu, bet jo skiriamą pabaudą sumažino vėl iki 3 rublių.

Tai buvo jau 1903 m. sausio 10 d.

P. Višinskis padavė kasacijos skundą Valdomajam Senatui, kam Taikos įstaigos pripažįstančios 1866 metų įstatymą, neraginantį spausdinti lietuviškuosius veikalus lotynų - lenkų rašmenimis ir platinti juos. Tai priešinga pamatiniams įstatymams, nes Valdomasis Senatas to įstatymo nėra paskelbęs, tad ir policija neturėjo teisės reikalauti, kad jį vykintų. Visomis kalbomis spausdiniai yra ginami, jei jie neatitinka savo turiniu cenzūros reikalavimams; gi jų forma ir grafiškasis kurios kalbos garsų reiškimas yra nei teigiamas, nei neigiamas, jei tik tai ne šifras. Delto nutolimas nuo šio pamatinio įstatymo bus jau naujas įstatymas. Įstatymo, ginančio tradicinę lietuvių kalbos transkripciją lotynų rašmenimis nėra. Maciejausko byla jau išaiškino, kaip neteislingai priešininkai remiasi dviem Aukščiausiais įsakymais 1866 ir 1880 m. Mokslų Akademija, kurią paliečia antrasis, yra „Kazionnoja“, tai jai derėjo padaryti išimti; be to, tai buvo išimtis iš pačios Akademijos įstatų, kurie verčia ją visus leidinius rusų raidėmis spausdinti, o ne išimtis iš nesamos taisyklės. Tuo įstatymu nėra ginama

lotyniškoji transkripcija privatiniuose leidiniuose, kaip neginama kitoniškai ištarti graikų „eta“ arba kaip neginama pasaulinės knygos spausdinti „kirilica“, nors Petro I yra įsakymas spausdinti jas — „graždanka“.

Belieka pasvarstyti cirkuliaras N 141, ginas lietuvių raštus spausdinti lotynu-lenkų rašmenimis; jis padarė pradžią nuomonei, jog būtinai ir išimtinai reikia vartoti rusų transkripciją. Šis cirkuliaras nėra savistovis, tik vykinas priemonę Vasaros vakarų krašto viršininko, kurs „politikos sumetimu randa naudinga užginti lietuviškasias knygas lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotynų lenkų raidėmis“. Bet Lietuvos viršininko priemonės, kurių jis griebės, pavartodamas ypatinguosius įgaliojimus, paskui įstatymų leidimo valdžios patvirtintos, yra nustojusios savo galios. Ir iš viso ministerių aplinkraščiai tiek tėra galingi, kiek sutinka su įstatymu. Todel gynimo vartoti lotynų transkripciją tuo aplinkraščiu paremti negalima. Be to, aš tvirtinu, jog afišos buvo išspausdintos lotynų lietuvių, ne lotynų-lenkų rašmenimis. Del viso tai ir prašo Vald. Senatą, kad jis panaikintų Šiaulių Taikos Teisėjų suvažiavimo nusprendimą.

1903 m. bal. 22 d. Vidaus reikalų ministeris davė savo nuomonę, jog paslaptiniai cirkuliai, lygiai kaip ir nepaskelbtoji visų žiniai Aukščiausioji nuomonė 1866 m., niekaip negalinti būti pamatu traukti ką nors atsakomybėn ir Vald. Senato neleidžianti iš esmės spręsti klausimą apie 1866 m. įsakymo taikinimą privatiems lietuvių kalba leidiniams ir Šiaulių Taikos Teisėjų suvažiavimo sprendimas neteisėtas.

Valdomasis Senatas, suderinęs bent dvidešimtį visokių visokiausių įstatymų ir sprendimų, Krim. Kasac. Dep. teismo posėdyje 1903 m. gegužės 13 d. nusprendė: P. Višinskio pasiteisinimą esant rimtą ir gerbtiną (zasluživajet poľnavo uvaženija) neprivalo atsakyti žmogus sulig įstatymo, kurio jam nerodė, kurio ir būti nėra — nei 1866 m., nei 1880 m.

Taip teismo keliu buvo sagriauta draudžiamoji neva įstatymų siena, neva gynusi Aukščiausią autoritetą, kurs būtų buvęs ižeistas, jei būtų buvę leista lietuviškoji spauda lotynų raidynų. Dabar buvo jau patogu pasakyti: nebuvo įstatymo, nėra ko jis ir panaikinti. Ir 1904 m. bal. 24 d. buvo paskelbta jog lietuviai šalia rusų raidžių gali vartoti bet-kurias kitas raides.

Šiaulių priv. advokato Krečino vardas turi būti gražiomis raidėmis užrašytas lietuvių kaltūros ir jų raštų istorijoje. Buvo tai gudrus juristas ir lietuviams palankus rusas. Jis visą savo amžių pragyveno Lietuvoje, sutapdamas su pažangiuoju jos luomu. Ir dabar tebėra gyvas Šiauliuose. Trejus metus jis sielojos lietuvių sielavartu; kol ištyrė dalyką, reikėjo jam patiekti begales juridinių leidinių. Tuo aprūpindavo jį P. Višinskis. Be to, jis dirbo kontakte su Šiaulių teisėjais, ir jie tyčia taikė tokią sprendimo argumentaciją, kad galima būtų jos nusitverti ir griauti iš pamatų.

Palengvėjo širdžiai ne tik lietuvių, bet ir pačių rusų „zapadnikų“, neblikus lietuvių spaudos draudimo, kuriam palaikyti valstybė tiek daug žmonių laikė, tiek daug lėšų pylė. P. Višinskis, didis lietuvių visuo-

menės veikėjas; kovoje dėl lietuvių spaudos laisvės jis laiko ko ne centralinę laimėjimo vietą. Jo pastangos ir nuopelnai neužmirštini. Mirė Berlyne, palaidotas ilsis—Vilniuje. Apie jį reiks skyrium pakalbėti.

PO DEŠIMTIES METŲ

Balandžio mėnesio 24 d. 1904 metais Lietuvos generalgubernatorius kunigaikštis Sviatopolk-Mirskis paskelbė, jogiai, pagaliau, esą patenkinti lietuvių reikalavimai: sugrąžintos jiems per ilgus amžius vartotos ir pamėgtos lotyniškai-lietuviškos raidės. Tai buvo didelė šventė lietuviams. Dar nežinojome, kaip plačiai tesėsime pasinaudoti ta laisve. Tačiau jutome, jog ta diena bus mūsų istorijoje epochos diena; tokia žymi ir griežta mūsų visuomenės gyvenimo atmaina, kokios nerandame visoje Didžiosios Lietuvių Kunigakštijos istorijoje per visus ilgus jos amžius. Tą dieną atvirai ir liuosai išengėme į visai naują, į praeitąsias nebe-panašią gyvenimo sritį; pradėjome savotiškos tautinės kultūros darbą, kuris vienas nūnai teskiria mums prideramą vietą eilėje kitų, jau anksčiau susipratusių Europos tautų.

Kas jautė ir suprato prasidėjusią naują gadynę, šaukė visuomenę balandžio mėnesio 24 d. pasidaryti Lietuvių Tautos Šventę, švenčiamą kas metai linksmi ir naudingai. Reakcija, atšaldžiusi visuomenės ūpą ir žymiai apstabdžiusi jos veiklumą, vis dar neleiddžia mums įvykinti to sumanymo. Nežinau ir pranašauti neimuos, ar bent kuomet tai įvyks, mums taip

labai susiskaldžius į įvairių-įvairiausių krypsnių partijų-partijėles: bemaitydami vien tik savo pačių neklaidingumą, o kitų vien nedovanojamas paklaidas, mes nebematome bendrųjų tautos reikalų.

Nesantarvę mūsų tarpe jau iš pat pradžių galėjai pasėrgėti. Kada vieni, susilaukę lietuvių spaudos „laisvės“ (oi, kaip toli esame nuo raidžių laisvės iki tikros spaudos laisvės!), netilpo kailyje iš džiaugsmo ir norėjo išbučiuoti visus, kas tik pakliuvo; kiti laikėsi šaltai, žiūrėjo sarkastingai. Vieni pilnai buvo patenkinti patys savimi, kad tokiuo dideliu troškimu tautinės, savos spaudos troško ir, tokiuo įnirtimu jos ieškodami, „laimėjo“; dėkojo lietuviams patriotams-veikėjams, kad dirbo ir aukų nesigailėjo; dėkojo ir vyriausybei, kad ji sveika sutrumpino tą vargą. Kiti netesėjo taip veikiai užmiršti per 40 metų kentėtų vargų ir paklotų aukų. Jie buvo liūdni, nusiminę ir prikaišiojo pirmiesiems:

— Jūs sakote: tai mūsų laimėjimas? Klystate: tai vyriausybės laimėjimas. Ji atsuko garo katilo krautį — katilas nusišnypš ir atšals ... Būtų geriau buvę, kad dar bent dešimtį metų mus pavarginę ...

Šiandieną, sukakus anai dešimčiai metų, mes drąsiai galime pasakyti, nes jau aiškiai matome, apčiumamai jaučiame, jog anųjų kairiųjų lietuvių gerokai, nors nepilnai, klysta. Laisvėje, tegu sau vien jos šešėlyje, atvirai darbuodamies, per dešimtį metų mes padarėme šimtą kartų daugiau darbo, neg būtume padarę nelaisvėje paslapčiomis.

Tiems mūsų darbams suskaityti ir apsverti dar ne nūnai laikas. Bet pasistenkime suprasti patį spaudos

atgavimo momentą. Kiekvienai žmonių kartai Apvaizda teikia ypatingų laimėjimų ir nelaimių. Taip pat kiekvienam tautų amžiui. Vienais amžiais tauta juoba savo tėvynę didina, nuo priešininkų ginasi, kitais juoba lobsta; dar kitais juoba dvasią brendina, laisvės ieško, mokslus auklėja.

Veizdėkime, kaip ir lietuvių tauta gausiai mokėjo doklę amžių dvasiai.

Lietuvių giminės (o būta jų nemaža) atsirado ir šimtus metų valdė vieną gražiausių Europos kampų — didelį didelį žemės plotą prie Baltijos jūros, išgražintą kalneliais, išgembėtą vandeningomis Nemuno, Dauguvos, Šventosios, Nevėžio, Ventos, Jūros, Minijos ir daugybės kitų upėmis. Tai nuošalys turtingas derlia žeme, nepalytėtomis giriomis. Lietuvių giminės buvo pertekusios duonos, mėsos ir žuvies; dengės linais, vilnomis ir brangiais kailiais. Ilgą laiką tad visai nepasigedo Europos ir jos monų. Nebent pasiilgo šilko skaros, aukso žiedo, plieno kardo kieto ar šiaip jau paprasto metalo, kurio stigo. Tada drąsi, su stumbrais, taurais, lūšiais ir lokiais išaugusi jaunuomenė ėjo į tolimą šalį, siekė Suomiių uolų kalnų, Uralo ir Karpatų. Iš ten ėmė medžiagos, mokėdami už tai senobinės savo kultūros turtais. Paklausk apie tai suomių tautas korelius, mardvus ir kt.

Virto amžiai. Pareikalavo, kad dėtumės į draugijas. Gi ir susidėjome. Iš pradžių į daugelį, su atskirais savo vyresniaisiais — aiškiaisiais kunigais; paskui į vieną didžiulę, su vienu didžiuoju kunigaikščiu. Ir jau plieno ginklu ėjome senai pažistamais mums takais Pskovo, Naugardō, Korielijos, Maksvos, Kijevo,

Galicijos ir Lenkijos linkui. Ėmėme iš visų žemes, bet už tai nešėme joms rimties, pakentimo visų tautų ir tikėjimų, visuomenės laisvės ir gynėme nuo Azijos barbarų totorių.

Čia, kaip ir pirmiau, gangreit daugiau mes duodavome, neg imdavome.

Bet to būta parmaža. Vakarų skernagiai, plėšrieji veidmainiai kryžieiviai, kryžiaus ir vienuolių vardo mindžiotojai, įsigeidė mūsų tėvynės. Prūsų ir Latvių jiems negana buvo. Nagus užrietę, kibo į pačią širdį milžinu tapusios mūsų tėvynės. Gynėmės. Drąsiai stojome, gangreit prieš visą Europą. Guldėme tūkstančius savo vyrų, bet ir tūkstančius geriausių visoje Europoje kareivių. Per tris šimtus metų mirkėme savo tėvynę kraujuje, bet nebeatidavėme nė vienos pėdos žemės, nė savo laisvės. Mumyse būta tiesiog neišsemiamo kūno ir sielos vieko. Lietuva buvo — Samsonas. Lietuvos pageidavo, bet atviroje kovoje, ginklu jos negavo.

Matė tai kito šono kaimynai, lenkai. Nebemėgino ant mūsų savo ginklų galybės, verstinau mus į save nevertė, bet ėmė derėtis, lygtis, sandoros su Lietuva ieškoti. Užspendė aplink ją klastų tinklą, ėmė sukti, apgaudinėti, apvaginėti. Pagaliau, Samsonui pristatė Dalilę, gudrią moteriškę, nakties gegutę. Ir lietuvius, plienan užgrūdytas karuose, liuosas, kaip jo miškų stumbras, drąsus ir narsus, it lūšys, — minkštėja, apreiškia Dalilei savo silpnybes, o ta ir nukerpa jo galybės plaukus. Bevieki galinčių paskui liepia surišti ir atiduoti didikams vergautų, jų girnų sukčių.

Klastomis pavergtame lietuvio kūne bepaliko viena nepavergta, ypatingai jautriai griaudinga siela. Sukė lietuvis svetimas girtas; neturėjo laiko dairytis aplinkui. Bematė vieną savo vidų, vieną sielą ir išitraukė į ją, kaip sližys į savo kiauta, ir kiūtėjo, kiūtėjo, mąža „Europai“ beduodamas, bet dar mažiau tegaudamas. O siela vis delto augo, kad ir kiaute, kol pasidarė jai siaura, kol pratrūško jos gyvybės spinduliai raštu į pasaulį.

Samsonas ėmė atgauti savo vieką. Gal būtų griebęs pakratyti valstybės stulpus; bet tie stulpai tuo tarpu savaime sugriuvo. Ir Lietuva su lietuviais, kaipo aukso obuolys, pateko trečiajam kaimynui — rusui, kurs mūsų senai jau troško.

Naujose aplinkybėse lietuvio siela drąsiau iškišo galvą iš savo kiauto, dar ankščiau buvo tai ten pasidarę. Jo dvasia, it suspaustas garas, ėmė kiloti voka ir sproginėti Poškais, Daukantais, Valančiais ir ištisu sietynu jų vienalaikių. Kaip gražiai mokėjo doklę pirmiesiems amžiams, taip gražiai buvo lietuvis pradėjęs mokėti ir devynioliktajam; nebe krauju, ginklu, tik mažai kam težinomos kultūros turtu. Ėmė virsti vienu Europos elementu, kuriam bereikia užsitaisyti mokslo elektra ir imti spindėti šviesa — literatūra. Ir

Nutiko baisiai. Netikę politikai Lietuvos generalgubernatoriai: Muravjovas ir Kaufmanas, ministriai: Miliutinas ir Valujevas, nelemtas mokslavysis svajotojas Hilferdingas, pataikūnas Mikuckis ir kiti tokie per dvejus metus būrė (1864—65 m.), kol nusuko mums lotyniškąsias raides, didesnei slavėnų naudai ...

Idant aiškiau būtų, koks tai sunkus buvo lietuviams smūgis, aš tyčia nušviečiau, nors žaibo greitumu, Lietuvių Didžiosios kunigaikštijos istorijos etapus. Matėte, kad veik visuomet ir visi į mus savo rankas tiesė. Bet kai vieną sykį mes ištiesėme rankas į Europos kultūrą, kai jos pagalba pamėginome savąją brendinti, kai pasakėme: daviau ir duosiu, idant ir man duotumėte, — pastatė mums tarp sienį... Paliko mums laisvę nuo verguvės, nuo pareigos vien kūnu darbuotis; sužadino mūsų mintis, sielos apetitus — ir padarė mus pasakos Tantalais.

Imerktas iki kaklo, Tantalas buvo kankinamas troškulių. Ligi tik jis lenkėsi pavilgyti savo nasrų, — vanduo slinko žemyn; bet jam išsitiesiant, vandens vėl buvo iki kaklo.

Laikai, kada kraują šluostėmės nuo priešininkų kalavijo, net kada verguvės kraują ir prakaitą braukėme nebe nuo kalavijo ir nebe nuo priešininkų, tik nuo išdidusių saviškių botago, — mums pakenčiamiesni buvo už juodai tamsią nepatenkintą laisvę. Kai į mus siekė, mums bent sielos nedraskė.

Tautinės mūsų literatūros šviesa pavirto klaidžiojančiais nakties žiburėliais. Pamatysi, ateina iš užsienių nedrąsus kontrafakcijos šviesuolis. Blikblik, ir užgeso ar tolyn pašoko. Menki jie buvo, tie patamsių keliautojai į mūsų kraštą, tie mūsų literatūros dalykėliai. Ne tiek jie šildė ir švietė, kiek žavėjo ir masino, siūlydami daugiau, neg tesėjo iš tikro duoti. Ištroskę savo šviesos, savo žodžio, įsisvajoję eidavome tykotų ir gaudytų tų klajūnų. Bet...

Ėjo ir kiti tykotų ir gaudytų. Pamatę jie kėlė savo skvermais smarkų vėją, šaukė: „Aštiš, išnyk!“ ar tiesiog užvoždami gesė. Ir jų uolumas vis augo, bet drauge lygiai augo ir mūsų troškimai ir ieškojimai. Ir ėmė tų šviesulėlių rasti, it giedrią tamsią naktį birželio mėnesį blizgančių šv. Jono vabalėlių. Rink jų šimtus, dar šimtai liks ir drąsiai švies. Lietuvių kontrafakcijos veiksmai ir veikalai tapo panašūs į užsidegusį ir sproguosį benzina: dega daugelyje vietų ir juo skaisčiau, juo didesnį vėją kelia; juo daugiau vietų, juo vandeniu teškia.

Įsivyravo Lietuvos patriotai, inteligentija ir pus-inteligentija. Pridygo slaptų draugijų, pasipylė aukų, pridygo prūsiose visokiariopo krypsnio laikraščiai. Šalia idejos žmonių, rašytojų, priviso, it kerpių, gešef-tininkų kontrabandininkų. Ir ėmė eiti gerai sutvarkytas darbas parūpinimo spausdinių užgintomis, bet lietuviams meiliomis raidėmis, ir apdalinėjimas jais skaitančios visuomenės iki tolimiausių užkampių.

Paprastu ramiu arba reakcijos apramdytu laiku mes nebeatspėjame savyje tos senobinės energijos, patvarumo ir pasišventimo, kokių lietuviai rodė per anuos nesibaigusius kruvinus žygius už mielą tėvynę ir savo laisvę. Bet jų tebesama mummyse gero išteklių; jie kondensuojasi, kol tikrai didis reikalas neišvadins jų pasirodyti. Mielą čia pripažinti, kad lietuvių dvasia ne bengalinė ugnis, kuri graži, bet šnypsčia ir smardina, tik benzinas, kurs padegtas sproginėja šviečia, automobilį veža, ar aeroplaną stuma.

Buvo tad dirbamas didelis dabas ir jis pusėtinai sekėsi: didžiūmos spausdinių pasienių sargai netesėjo

pagauti — jie pasiekdavo tuos, kuriems buvo skiriami, ir keldavo jų dvasią. Tiktai gi — keldavo. Organinio, pamatinio darbo, be kurstymo, tokiose aplinkybėse negalima buvo dirbti. Visas tas ano laiko darbas patiems dirbėjams rodėsi, it prisiruošimas į tikrą, gyvą, naudingą darbą laisvėje, spaudą laimėjus. Darbininkai nebuvo patenkinti savo darbu. Jie laukė, kits meldamasis, apžadus darydamas ir juos pildydamas, kits keikdamas ir ginklą galązdamas; kits verkdamas, kits svajodamas iki pačių haliucinacijų, telepatijos, sugestionavimo iš tolo.

Sapnuoju vieną sykį. Darganotą dieną į menką mano klebonijėlę nakvotų užsuko patsai Imperatorius su savo šeimyna. Ryta, išleisdamas, apskabinau jį pusiau, it Jokūbas angelą, ir tokiuo pagavimo balsu ėmiau jį melsti, kad pagaliau leistų mums spausdinti savo raštus; taip stačiai pasakiau: Nepaleisiu, kol nepasirašysi! — jog jis meilingai nustebo ir taręs: „Vot čudak“... pasirašė. Tai buvo priešaušris balandžio 24 d.

Sirgome. O mūsų ligą didino neapsakomas naivumas. Dieve, šaukėme, rankas laužydami: jei tokių persekiojimų laikais tiek daug padirbame; jei raštus rašome, duris užsišovę, žvakę užsidegę tuojau sudeginti raštui, ligi tik kas krepštelės; jei kišenėje nešiojama redakcija išsipučia periodiniais leidiniais, — tai kokių kalnų nuverstume, kokių slėnių pripiltume laisvėje, drąsumoje, atvirai tardamiesi, viešai bendraudami, visą rašomųjų straipsnių medžiagą, rašliavą ir spausdinius drąsiai pasikloję ant stalų ar susistatę stiklo indaujose, kad visi matytų: ir policija

ir žandarai, o mes tik didžiuotumės: Na, žiūrėkite sveiki, nebepaimsite jų!

Moškovas, „Novoje Vremia“ korespondentas, tą lietuvių dvasią yra aiškiai pastebėjęs, tą jų nervų įtempimą jauste pajautęs. Minėtojo laikraščio Nr. 9397 jis rašė: „Šitos trokšamos reformos lietuviai laukia, kaip žydai Mesijo; tiki, jog ji nebetoli, ir pirmas klausimas, kuriuo kits kitą sutinka: ar ko negirdėjai apie raides?“

Toks didelis lietuvių spaudos laisvės troškimas bergždžias palikti negalėjo; bergždžias, be vaisių. Sakoma, jog ko žmogus išgeidžias, tai ir gaunas.

Tada šalia kontrafakcijos, užgintų knygų parūpinimo, ėjo kitas, lygiai didelis darbas — pakreipimas Rusijos visuomenės protų ir jos vyriausybės valios reformos linkui. Mūsų inteligentai įgijo užtarimą redaktorių; kvietėsi į save kitų populiarių laikraščių korespondentus: „Novoje Vremia“—Moškova, „Birževije Viedomosti“—Lialina ir kt.; dėjo straipsnius į „Pravo“ (Ypolitov) ir kur tik pakliuvo.

Parodymui, jog lotyniškai-lietuviškų raidžių reikavimas yra vox populi — visų žmonių balsas, o ne saujelės svajotojų, ėjo į liaudį prašymų rašytojai ir parašų rinkėjai. Nemažas plotas Žemaičių ir mano globai buvo pavesta. Prašymai upe plaukė į visas istaigas, į generalgubernatorijas, ministerijas, į patį jo Didenybę. Į vyriausybės didikus landžiojo mūsų didikai, kunigaikštis Mykolas Oginskis, gr. Tiškevičius, inž. P. Vileišis; į Imperatorių vyskupas M. Paliulionis, vysk. Baranauskas; į Lietuvos generalgubernatorią—

kun. Ambraževičius, P. Matulionis; į ministerijų ponus — profesoriai: Maculevičius, Būčys ir d. k.

Mokslo vyrai, lietuvių kalbos mėgėjai ir jos garbintojai, visuomet buvo mūsų pusėje, pradedant nuo Kazaniaus universiteto ir Mokslų akademijos, jau 1880 m. gavusios caro leidimą lotyniškais raidėmis spausdinti lietuvių mokslo raštus, ir iki dabartinių Lamskio, Šachmatovo, Fortunatovo, Maikovo, Aksakovo. Jie tai atvirai parėmė 1895 m. A. Smilgos vardu paduotą Pirmajam rusų spaudos veikėjų suvažiavimui sumanymą, kad valdžia panaikintų mūsų raidžių užgrėsimą.

Paskui pasipylė ir kiti, tikrai, nesugriauamo turinio pranešimai ministerijoms, kad pabaigtų tą niekam nenaudingą, o visiems jau iki gyvo kaulo įgriusį karą — dėl raidžiapalaikių: Kauno gubernatoriaus kamergerio Rogovičiaus; Lietuvos generalgubernatoriaus Trockio ir Lenkijos — kunigaikščio Imeretinskio; Mokslo globėjų Vilniaus — Sergijevskio, Varšuvos — Liginio; Varšuvos teismo rūmų prokuroro Turau, Suvalkų liaudies mokyklų direktoriaus Nenadkevičiaus; vysk. Baranausko ir prof. Jauniaus; Baltramaičio darbai Geografų Draugijoje; kitų — statistikos komitetuose. Savo nuomonę duoti turėjo net oberprokuroras Šv. Sinodo, Finansų ministeris ir vyriausiojo štabo viršininkas.

Pagaliau, ir Osobyj Otdiel Učonage Komiteta M. N. P. — Vidaus ministerijos vardu garsusis pranešimas 4 d. gr. mėn. 1898 m., suvedęs į vieną krūvą visą beveik to klausimo medžiagą (žr. „T. Sargo“ priedą prie Nr. 1 1899 m., 28 pusės mano vertimo).

„Po 25 metų neatleistino bandymo, mes randame rezultatų tiesiai priešingų ir Rusijai visai nepageidaujamų. (Čia išskaityta jų bent kelios dešimtys). Bet kad ne tas abėcėlės klausimas, lietuvių tauta būtų pati ramioji visoje Rusijoje“. Sako tasai pranešimas.

Dideliu rūpesniu, įtemptu darbu, puldinėjimu griežtai į visas puses lietuvių veikėjai, pagaliau, kaip reikiant, įtikino vyriausybę, jog nebeapsieis, neleidusi mums savo raidžių vartoti. Ji ir pati tai matė ir žinojo. Vilniaus Cenzūros Komitetui, kur atsidurdavo visi pakeliui iš užsienio atiminėjami lietuvių spausdiniai, nusibodo jiems deginti; be to ir rankos ėmė lėpti, matant, jog vistiek visų neišgaudysi, Lietuvos generalgubernatorija prisipažino radusis beviekę kovoti su lietuvių kontrafakcija, kaipo gyvu visos tautos reikalu, ir tai patvirtino skaitmenimis. Paliko teorinę klausimo dalis, kokiuo būdu padoriaus būtų atsitraukti, nepažeminus vyriausybės, kuri per 40 metų veltui kovojo, nieko nelaimėjo; kaip čia padarius, kad lietuviai nesididžiuotų laimėję ir nesityčiotų. Iš to sunkaus padėjimo padėjo vyriausybei išbristi trys vyrai.

Nors visaip saugojo, kad nė vienas lietuviškas lapelis nebūtų Rusijoje išspausdintas lotyniškėmis raidėmis, vis delto netesėjo pilnai apsiginti. Neminint Mokslų Akademijos spausdinių, Vilniaus gub. dvarininkas Donatas Malinauskis Vilniuje išspausdino garsų savo „Pranešimą“ apie kovą su vyskupijos valdžia dėl šv. Mykalojaus bažnytelės, kurios lietuviams niekaip nenorėjo atiduoti. Po tuo pranešimu cenzūros parašas 2 d. rugpiūčio m. 1900 m. Nr. 756. Faktas įvyko, o

kaip už tai cenzūra atsakė, tiek to: sako cenzoris buvęs paleistas.

Antrą bandymą padarė inžinierius-technologas A. Maciejauskas.

Dar buvo likę daugybė nesutaikinamų juridinių smulkmenų. Jos išsemiamai išgvildytos a. a. studento Povilo Višinskio byloje.

Už nepilnų metų spauda mums sugrižo.

Viršum paminėti pirmieiviai ne visiškai klydo. Didžiausi mūsų darbininkai-pasišventėliai, ligi tik išgirdo spaudos laisvę, paliovė dirbė ir laikraščius užsieniuose leidę. Kei kurius dėl viso ko dar kurį-ne-kurį laiką varė, bet ir tai kelius sykius sumažintus.

— Dyko galo! Kam bereikia?

Bet tasai apsileidimas ir atšalimas nebuvo ilgam. Veikiai pasirodė refleksijų, veikėjai atsigodo. Nejaugi, tarė, jau visa laimėjome? Ag, iš tikrųjų, tik dvasios kalėjimo duris prasadarėme; ag tik dvelkte dvelkė maloni laisvelė. Daugiau dar nieko. Dabar išėikime pro anas, jau atviras duris ant vieškelio ir, sustoję kryžkelėse, pagalvokime, kuriuo mums eiti ir ar visiems kartu? Et respice finem: pamėginkime atspėti, kur nueisime ir ką laimėsime. Dabar teprasideda tikrasis pamatinis organizacijos darbas...

Kaip nelaisvė žmogų pažemina ir menkadūšiu padaro, taip laisvė žmogų aukštyn pakelia, pašlovina ir įkvepia supratimo tiesioginių ir antrinių piliečių pareigų. Veikiai visi ėmė drąsintis, ragintis į pilną, naują tautos kultūros darbą. Plačia upe pasipylė visuomenės aukų. Nepraėjo nė metų, jau susidarė bent kelios redakcijos naujų laikraščių. Nepraėjo nė keleto metų,

ir jau turējome net perdaug laikraščių, kurie veikiai pakreipē mūsu sodieču valiā ī naujā ūkinīkavīmo būda vīnasēdžīais, pakurstē ī kooperacījā, sutelkē ī dīdeles Mokslo, Dailēs, Švīetīmo īr Blaīvībēs draugījas. Suskubo laikraščīai net mus īšķīrstyti partījomīs īr užlēīsti vīnus ant kitų. Sakykīte tad patys, vīsa tai matydāmī, argī būtūme tīek daug darbo padīrbē per dešīmītī metų spaudos nelāīsvēje? Ne, nebūtūme.

Tad tebūnīe garbē tam mūsu švīesuolīų darbīnīkų sīetynūī, kurīų darbo šīandīenā, anot vīeno dīdžīų veikējų, Maironīes, suprastī veik nebēgalīma:

„Jei po amžīų kada skaudūs paņčīai nukrīs,
Ir vaīkams užtekēs nusīblaīvēs dangus,
Mūsu kovos īr kančīos, bē ryto naktīs,
Jīems nebēsuprantamos bus”.

BROLIAI JUŠKOS-JUŠKEVIČIAI

Šaltiniai

1. Kun. J. Narmonto ir J. Juškaitės atminimai. 2. Juškų spausdiniai. 3. Baltramaičio bibliografija. Prof. J. Baudouin de Courtenay biografijos: Jono Juškos „Prace Filologiczne“, t. I, Warszawa 1886. 762—74 p.; Antano Juškos — priede prie „Nowiny“ N 329, 2—4 p.; be to, apie kun. Antaną Jušką yra rašęs Kun. E. K. 1881 m. „Przegląd Katolicki“ N 5—6. Visa tai pakartota dalimis: 4. „Wielka Encyklopedia Ilustrowana“ t. XXXIII, „Kraj“ 1886 m. N 29—31; 5. Dr. Kaz. Jokantas „Vilniaus Žiniuose“ 1907 m. N 6, 7, 62, 65, 66. 6. J. Šliūpas: „L. raštai ir raštininkai“ 85—89. 7. Mano girdėtoji tradicija. „Varpo“ 1895 m. N 5 — apie Vytautą Juškevičių. 8. „Aušra“ 1884 („Vadovas“ XII t. 369). Izvest. i uč. zapiski Kaz. univ. 1880 kn. I: A. Juškos nekrologas. 9. Onos Liutkevičiutės-Jogminienės liudijimai.

Juškų kiltis, mokslai ir karjera

Juškos buvo kilę iš bežemių smulkiųjų Žemaičių raseiniškių bajorų. Šios rūšies bajorėliai, aukštaičiai juos vadina šlėktelėmis, niekuo nesiskiria nuo paprastųjų valstiečių lietuvių. Tos pat tautos, tą pat papročių, tos pat kalbos. Vienos pavardės tebuvo lenkiškai pakreipiamos ir tai tik raštuose, gaunant

bajorų indigenatus iš lenkiškosios vyriausybės. Lenkiškoji kultūra vienatiniam savo kalbos pavidale jų nepasiekė. Lenkiškai Žemaičių smulkbajoriai arba visiškai nemoka, arba yra tik tik pramokę reikaliui, išėigai. Reikalą atlikę, lengvesne širdimi grįžta prie savosios, gimtosios žemaitiškos kalbos, bevėlydami gerai kalbėti žemaitiškai, neg juokus daryti laužyta lenkiškąja kalba. Tai visai ne dirbtinas tautinis „susipratimas“, ne patriotizmas, juoba ne poniškas romantizmas, ar kas panašu. Tai sakos, gimitas dalykas, kurio negali nei mėgti, nei neapvėžėti, nes vistiek su tuo nepasiskirsi.

Juškevičiam, kurie gyvojoje kalboje vadinos ir tebesivadina Juškomis, o ir jie patys kartais taip rašėsi, žemaitiškoji kalba buvo tad motinos kalba, paveldėta iš pat mažens. Delto Juškų rašto kalba tokio didelės mokslo vertybės, kad ji natūrali, ne dirbtina. Juškevičių leidiniai laikomi pirmaisiais, pačiais tyraisiais kalbos ir etnografijos mokslų šaltiniais. Jų pirmųjų stveriasi kas tik pasketina tuos mokslus tirti. Jonas aukštuosius mokslus ėjo svetur, svetur ir darbavosi per visą savo amžių. Užtat Antanas priešingai — per visą savo amžių nė kojos nebuvo iškėlęs iš Lietuvos, nė su kuo kitu nebuvo susidėjęs, kaip tik su lietuviais. Tai ir Jonui, ko ne kasmet atvažiuojant į brolių Antaną atostogų, nebuvo sunku panaujinėti ir papildinėti lietuvių kalbos žinojimas ir atgaivinėti jos dvasia.

Mokslus jiedu, Jonas ir Antanas, pradėjo eiti gerais pusberniais, gerai tautiškai sutvirtėję, gerą kalbos ir žemaičių būdo žinojimo bagažą susidarę. Ir Kražių

gimnazija, nors lenkų dėstomąja kalba, ne kažin kur buvo, tik tuose pat raseiniškiuose. O pradžios mokėsi, kaip ir kiti žemaičių vaikai, iš keliaujančiųjų „daraktorių“ čia pat lšteikiuose, kuriuos Juška nuomojo bent kelioliką metų. Sako, dar gyvenę Surviluose Ariogalos parapijoje.

Jonas paskui mokėsi Dotnavoje pas vienuolius bernardinus. Neturtis tėvas tuo ir ketino pasitenkinti ir nė nemanė jų leisti į mokslus; tik Jonui labai jau veržiantis, nuvežė jį į Kražius, kur jis įstojo tiesiai į ketvirtą klasę. Vyresnioji sesuo Antanina, tarnavusi Šematos dvare prižiūrėtoja, paskui ištekėjusi už urėdo, davė jam pradžiai 10 rublių. Tais ir reikėjo pasitenkinti iki pat išeinant visus mokslus. Pensionas Joną laikė veltui už tai, kad buvo prižiūrėtojas 10 kitų mokinių. Kiekvienas mokinytis mokėjo jam po du rublių metams. Paskui, pasiėmęs mokyti ir broliuką Antaną, gavo ir jį išlaikyti savo uždarbiais. Atostogų ir švenčių pėsčias eidavo namo arba pas seserį, nors kelias buvo tolimas.

Jonas buvo gimęs 1815 metais birželio 8 d., sen. kal. gegužės 27 d., Žarėnų parapijoje, Telšių apskrityje. Antano gimta jau Kauno apskrityje Goštautų Daujotuose, Butkiškės par., Čekiškės valsčiaus; dvarelyje, kurį tuo laiku tėvai nuomavo, 1819 m. birželio 16(4) d. ir į gimnaziją jo patekta jau 16 metų; būtent, 1834 m., Jono gi prirengtas stačiai į trečią klasę.

Nors pragyventi vargu, vis delto Jonas mokosi labai gerai. 1839 metais, jau brendęs, 24 metų vyras, jis išeina gimnazija, laimėdamas aukščiausį pagyrimą ir aukso medalį. Labai norėjo įstoti

į Petrapilio universitetą, bet tais metais nebuvo vakansijų; tad tyčia paliko paskutinėje, septintoje klasėje antriems metams, neimdamas stipendijos Kazaniaus universitete. Tačiau ir kitais metais jis nepateko stipendiatu į Petrapilį: jam buvo lemta atsidurti Charukve — mokytis filologijos, kad paskui galėtų mokytojauti valdžios gimnazijose. Per ketverius metus, 1840—44, dėl toumo niekur neišvažiuodamas, Jonas išeina istorijos-filologijos fakultetą, laimėdamas filologijos mokslų kandidato laipsnį, tapdamas kvalifikuotu mokytoju, net žymiu kalbotyros mokslininku; tačiau tos jo kvalifikacijos nepakėlė jo aukščiau ir nepadėjo susidaryti mokslavvyrio karjeros.

Tais pat 1839 metais Antanas pametė mokslus gimnazijoje, teišėjęs vos penkias klases; netekęs brolio šelpėjo, neturto genamas, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kur išlaikymas buvo nemokamas. Per ketverius metus, 1843, išeina seminariją, ir įsišvenčia kunigu ir kunigauja Vilniaus vyskupijoje, bet lietuviškojoje jos dalyje.

Stipras inteligentas pedagogas Jonas tuo laiku pagirtinai eina mokytojo pareigas Rusijoje: už 25 rub. mėnesiui iki 1851 m. dėsto visuotinąją istoriją Mogyliavo gimnazijoje. Neturtas, ką ir besakyti. Vis dėlto pasiima į save tėvą ir du jaunuosiu broliu ir ima abudu leisti į mokslus.

Juškevičių iš viso buvo šešetas brolių: ketvertas tikrų ir dvejetas netikrų. Trys jų tapo kunigais, du gydytojais (vienas mirė studentu). Du išmokė Jonas, kitus kun. Antanas. Visi dabar jau mirę. Šeimynos tepaliko Jokūbas, buvęs vyresniuųjų kariuomenės

ligonbučio gydytoju Astrachaniuje; jo vaikai tebėsa gyvi. Jonas, kad lengviau būtų pragyventi su šeimyna, laikė pensionierius.

1851 m. nukėlė Joną į Naugardo gimnaziją geografi-

Jonas Juška

jos mokytoju: mat, mokslo apygardos globėjui nepatikę, kad „lenkas“ dėsto istoriją. Katalikas tegalīs tiek įkvėpti tėvynės meilės (žinoma, Rusijos), kiek ir chinietis. Į Naugardo Jonas nusikėlė su visais broliais.

1858 m. Jonas perėjo į karo ministeriją, kur buvo didesnės algos mokama. Paskyrė jį Naugardo kareivių mokyklos inspektorium. Šią mokyklą 1859 m. laikinai uždarius, Joną Juškevičių laikinai buvo priskyre prie Petrapilio kareivių mokyklos štato, kol 1862 m. perkėlė Kazaniun taip pat kareivių mokyklos inspektorium.

Švietimo ministerijai kiek tiek pakitėjus, Jonas J. 1864 metais vėl perėjo į jos žinybą ir buvo paskirtas gimnazijos inspektorium Žemajame Naugarde. Tačiau tuo pat laiku išėjo draudžiamasis įsakymas, kad katalikai neitų administracinių pareigų; tad Jonui J. paliko tik paprostojo mokytojo vieta, kur jis ir išbuvo nuo pusės 1865 m. iki sausio 1867 m.

Iš čia Joną J. perkėlė į Jekaterinburgo gimnaziją, kur dėstė senovės kalbas iki 1875 m. Pagaliau, per dešimtį metų dėstė lotynų kalbą trečiojoje Kazaniaus gimnazijoje, kol atsistatydino, išsitarnavęs pensiją, 1884 m.

Juškevičių litvanika

Charkuvo universitete, kur Jonas J. taip nenoromis nuvažiavo, jo negauta nei gero filologinio išsilavinimo, nei noro patyrinėti lietuvių kalbą. Nebuvo tam tikrų gabių ir gyvų profesorių. Broliai Antanui Jonas prisipažįsta lietuviškai, kaip vien reikiant, mokytis tepradėjęs 1852 metais. Į tą darbą paskatinęs Petrapilio universiteto profesorius akademikas Sreznievskis. Linkimą į tai Jonas J. tačiau turėjo ir pirmiau reikšti; turėjo jam knitėti litvanologijos klausimai, jei jį, ne kurį kitą, išpėja, kai visa Europa pasirodė užsikrėtusi noru tirti lietuvių kalbą ir parodyti pasauliui visus

jos turtus. Patys garsieji vokiečių ir prancūzų kalbininkai skiria daug laiko lietuvių kalbai, rašo plačiausius veikalus, gramatikas ir šiaipjau. Rusų universitetams belieka tik pasekti savo užsienių draugais ir bendradarbiauti su jais toje srityje. Rusai profesoriai ima specialintis lietuvių kalboje, o pradžiai kviestis talkininkų.

Antrasis skyrius (rusų kalbos ir literatūros) Petrapičio Mokslų Akademijos jaunam filologui Jonui Juškevičiui paveda recenzuoti patį naujausią litvanologijos veiklą Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, jau tada pasaulinio garso kalbininko Augusto Schleicherio: „Handbuch der litauischen Sprache“, Pragoje 1856 m. Jau kitais metais Akademijos leidiniuose pasirodo Jono Juškevičiaus „Zapiska o knigie A. Schleichera etc.“, kurią jis pasirašo, jei Wiel. Enc. II. neklysta, lietuviškai su š č pavardėje.

„Materialy dlia sravnitielnago i objasnitielnago slovaria i gramatiki, redaktor J. J. Sreznievski, t. V. 1861 m“ duoda antrą Jono J. mokslo darbą iš lietuvių dialektologijos: „O govorach litovskago jazyka“ ir skyrium lietuviškai tą patį: „Kalbos lėtuviszko lėzuv'o ir lėtuviszkas statraszimas arba ortograpija. Peterburke. 1861. 56 p. Jon's Juszka“. Čia Schleicherio įtaka pasireiškė lietuviškosios dvibalsės „ie“, grafikoje: ją su Schleicheriu rašto per *e* su dviem taškais. Taip ir Baranauskas rašė ir baisiai prieštaravo prof. K. Jauniui už įvedimo kitos to garso garfikos = *i* su *e* ant *i* kepurėlės.

Jonas Juška tačiau ir pats jau bando savaimingai sudaryti racionalę lietuvių tekstams raidyną, kad jis

atitiktų net lietuvių tarmėms. Ilgai pasvyravęs, daugelį prasimanymų atmetęs, 1867 metais jis davė tokią lietuviškajam raidynui grafiką, kuri jau ir palieka lietuvių rašyboje tai vienoje, tai kitoje sistemoje. J. Juškos dvejopą žymėjimą paprastųjų *e* paskui pasisavino Vydūnas; vienalybę *v*, dvibalsę *ie* ne su *i*, bet su suminštinimo ženkleliu: arba *i* be taško, arba kaip rusų *b*; vinelybę *dž*, ilgąsias *y*, *ė*, nosines *a*, *e*, *i*, *u*, dvibalsę *uo* su *û*, bet paliko lenkų *l* su perbraukimu storumui balso reikšti ir *j* gale balsiųju toje pat sąjamoje; sakos patogumo deliai, kol pripras kitaip. Ko ne visa tai pažangioji mūsų literatūra priešakyje su „Varpu“ ėmė vartoti, vadinama ši raidyną čekiškuoja vien dėl to, kad *č*, *š*, paimta panašios čekų raidėms; o iš tikrųjų tai buvo grynai juškiška, dar pirmiau dalimi daukšiška, visiškai savaiminga rašmenų kompozicija. Be to, Jonas Juška vartojo du „kirčiu“; terminas, kurį Jablonskis pridagino mūsų literatūrai vieton Jauniaus „priegaidės“, kurią prof. Būga palieka kitoje prasmėje — tvirtagaliui ir tvirtapradžiui garso nutęsimui. Sk. jo išangą į žodyną. To, žinoma, neužteko išreikšti visam lietuvių tarmių intonacijos turtingumui, nes Jonas Juška vis delto stigo pakankamo klusnumo, kad būtų galėjęs duoti tikrą ir gerą visų Lietuvos tarmių charakteristiką. Tai gana stebėtina, nes Jonas buvo dažnas svečias alsėdiškiuose ir bent telšiškiams gerai prisiklausyti, o nepriniklausė.

Kai Jonas Juška dirbo lietuvių kalbos dirvoje, vakarų Europos įtakoje būdamas, Antanas Juškevičius tolygų darbą dirbo Vilniaus romantikų įtakoje. Į Vil-

Juškos skarba“, kad net džiovinti ar vėdinti reikia „bumaškos“. O jis buvo grynas neturtis, nėkados neturėjęs gero beneficiumo ir ką gaudamas, išleidžias mokytai folklorininko manijai rinkti ir rinkti be galo ir saiko, vis papildinėti, papildinėti savo rinkinius turtais, kurių vis naujų, vis įdomesnių aptikdavo naujose vietose.

Veliuona kun. Antanui davė labai daug naujos medžiagos, kuri visą jo rinkinį kitokį padarė. Didžioji pusė visų užrašytųjų dainų pridera tai, būtent, apygardai. Čia jis sudėstė ir mėgiamąją „Svodbinę rėdą“, kurią paskui Kazaniuje redagavo, jau mirties patale gulėdamas. Veliunoje kun. Antanas išbuvo 1864—71 m. Dusulys ir širdis ėmė jį vis labiau varginti; tad ėmė jis išsiprašinėti į altariją. Vyskupas Motiejus davė jam altariją Alsėdžiuose, kur ir pabaigė būti iki 1879 metų. Jis geidė ramybės savo darbams dirbti. Bet kunigų trūkstant, kun. Antanui tekdavo atstoti vikaras, o klebonui nulūžus koją, ir jo pareigas eiti vienam pačiam.

Alsėdžiuose per trejus metus mokėsi latvių kalbos; išmoko liuosai skaityti latvių raštus, gana gerai kalbėti ir korespondentuoti; susitaisė trumpą latvių-lietuvių kalbos žodynėlį, nusiuntė jį Rygon latvių mokslo draugijai ir 1876 m. (kitur pasakyta: 1874) Rigas Latviešu Biedriba, įsteigtoji 1868 m. su jos „Zinibu Komisijas“ priėmė kun. Antaną Juškevičių savo nariu. Buvo net sumanęs ištisam savo žodynui duoti latvių tekstą, bet pritrūko energijos pabaigtinai išmokti latviškai, nes ėjo vis silpnyn.

Tokį nuolatinį uolumą, tokią ištvermę darbe iki galo kun. Antanas išlaikė iš dalies brolio Jono ir vyskupo Motiejaus palaikomas. Šisai lankydamas Pušalotą ir Vilkią, gavo peržiūrėti visą kun. Antano surinktąją medžiagą ir jau sutaisytą žodyną ir skatino jį, kad pasiskubintų visa tai išspausdinti, nes, esą, kartais ir labai brangūs rinkinai esti klojami pyragams kepti! Atvažiuodamas į Kauną, kun. Antanas visuomet užeidavo į vyskupą Valančių ir su juo ilgai šnekėdavos apie lietuvių literatūros reikalus. „Skubyk, tėvaiti, skubyk savo raštus leisti. Nevilkink ilgai — opus tai dalykas“, kalbėdavo ganytojas. Tuos jo žodžius dažnai minėjo kun. Antanas.

O buvo kas gelbėti. Baudouin'as mena Antaną Jušką surinkus į 70.000 žodžių, kurių kiti žodžiautojai nėra išitraukę į savo žodynus. Mano paties sumetimu (Sk. „Lietuvių Laikraštį“ N 2), tebus į 50.000 žodžių. Bet ir tai tiek, jog sunku įtikėti, jog vieno žmogaus ir vieno amžiaus buvo gana tokiame darbe padirbti. Be žodyno juk kun. Antanas buvo dar užrašęs 5.624 dainas ir ar ne 2.000 jų gaidų. Ir vis dar nebuvo gana. Tik viena dalis tų gaidų, išleistų Krokuvos mokslų akademijos, sudarė labai storą tomą in 4°.

Lietuvių tautos literatūros turtas kun. Antaną žavėto žavėjo. Visa siela atsidėjęs folklorui, liautis nebe galėjo. Jis, it girtuoklis, ima trokšte trokšti vis daugiau patirti lietuvių senovės, jų kalbos ir būdo, visų paslapčių. Gerokai paerzintas tuo, jog, gerai mokėdamas įgimtosios kalbos, pasirodo nežinas vos možytė dalelę žmonių vartojamojo leksikono. Jo nežinoma vos keletas tūkstančių žodžių, o nemokytų sodiečių,

laukininkų ir girininkų, žinoma į kelias dešimtis tūkstančių ir vis jiems maža, vis dar tebesiskolina iš kitų.

Ima tad knisti giliają žmonių žinyno šaknį ir laimėja laimėja tiek, jog net galva jam ima suktis nuo nuste-bimo, darbo ir džiaugsmo. Žodžiais ir dainomis kun. Antanas sapnuote sapnavo ir nemiegodamas kliedėjo. Be užrašomos knygelės niekur nėjo, nė į klausykla nesisėdo. Klausio išpažinties, ypač moterų, kurios paprastai mėgsta plačiai nusipasakoti, gal daugiau tėmydamas kalbos, neg nusidėjimo mažmožių, ir ką pajutęs, pertraukia penitentą paprastąja savo per-tarme: „pa - pa - pa!“ (lauk) ir ima užsirašinėti. Iš to kilo net įtarimas, jog kunigas neleistinai žymisi nuo-dėmes, tur būt, pasinaudoti jomis.

Kun. Senkauskos silvetė

Kun. Senkauskas, pats vilkijietis, šitaip atmena kun. Antano buvimą Vilkijoje.

Save liepdavo vadinti — Juška. Kai parvažiuodavau iš Vilniaus seminarijos, eidavova su juo į kaimus dainų rašytų. Kuri iš moterų daugiau ir gražesnių padainuodavo, gaudavo po žiedą, šaukštą, saldinių, riešučių ir pramindavo ją už tai „dainų karaliene“. Išgirdęs kokį įdomesnę žodį, būtinai reikalaudavo, kad jį paaiškintų. Kartais net nuobodu būdavo klausyti, kol jis išraus žodžio šaknį, jo kilimą. Klausinėdavo senų moterų ir apie senovės šokius, prietarus ir daug kita ko. Vieną kartą miestelyje rodė mums, kaip šoka „tabalą“. Bobos žargė, rankose turėdamos ilgą lazda.

Aš piktinaus žiūrėdamas, o kun. Antanas džiaugės ir buvo labai laimingas.

1863 maišto metais Vilkijoje stovėjo dvi rati pėstininkų ir eskadronas dragūnų. Rugpiūčio 23d. visi kareiviai išėjo į Veliuoną rašytų ir sekvestruotų Zaleskio dvarų. Tai pajutę lenkai vos dienai brėkstant atsigrūdo į miestelį. Prisipirko tabokos, visokių gėrimų ir ėmė gaudyti žinomus jiems šnipus. Dvaro kerdžių miške pakorė; vokiečių taip prikapojo, jog visa nugara paliko be odos. Sudraskė ir sudegino valsčiaus knygas.

Mudu su kun. Antanu tuo laiku tupėjoja pasislėpusiu tarp medžių klebonijos sode ir baimingai laukėme ateinant mudviejų ieškotų. Tą pačią dieną rugp. 24, grįžo Kauno gubernatorius (ano vilniškio koriko sūnus) Muravjovas iš Raseinių dviem šimtinėm kazokų vedinas. Nubaustojo vokiečių motina užbėgo jam kelią ir pasiskundė, jos sūnų lenkai negailestingai primušę ir niekas nenorėjęs jo užstoti. Įjojęs į miestelį, gubernatorius duonos druskos iš žydų nepriėmė ir sustojęs prie geresnės karčiamos, liepė pašaukti viršaitį, seniūną ir kleboną. Klebono nebuvo namie.

Tai kazokai nuvedė kun. Antaną. Prie karčiamos jis rado plakant viršaitį, vargoninką ir kitus. Į atvestąjį gubernatorius rūsčiai žvilgtelėjo ir tarė:

— Matai, kaip jiems gardu kazokų nagaikos? Greit gauši ir tu.

— Už ką gi man? — Paklausė kun. Antanas.

— Ar buvai šiandien namie?

— Buvau.

— Žinotai, kad maištininkai buvo miestelyje?

— Girdėjau, bet nemačiau.

nių mokyti jis pateko, romantizmui dar neataušus. Universitetas tik ką buvo uždarytas, bet kai kurios jo dalys tebebuvo likusios neiškeltos; būtent, medicinos ir teologijos fakultetai. Tad visos universiteto tradicijos tebebuvo gyvos; net labiau sustiprėjusios nepavykusios 1831 metų revoliucijos tragizmu, jos sastabdymo priemonėmis. Visą Vilnių tebegaubė tragiškas vien užtai, kad jis buvo — Vilnius su visomis išaugusiomis idėjomis ir jų kryptimis. Kaip tik tuo laiku 1841 m. J. I. Kraševskis rašė ir leido garsųjį savo „Anafieles“ (Anapilį, nuo Vailokaičių, gal ir teisingai betariant: jie taip prasiminė savo vilą Palangoje), kuriam suvartojo visus ik tol surinktus mitologinius lietuvių padavimus, „Dajnos, pieśni litewskie“, 1844 m., ir kitus raštus, remdamasis lietuviškuoju folkloru.

Kun. Antanas Juškevičius, ligi tik patekęs į Zarasus, uoliai ėmė papildinėti toli gražu nepakankamą savo mokslą. Gal savo mokytesnio brolio skatinamas, gal jį vydamasis, kun. Antanas čia perkas daug knygų, nesigailėdamas joms lėšų, daug skaito ir ... daug mokosi muzikos, ypač užrašinėti gaidas; daug skambina fortepioną, daug skripkuoja ir tiek visa to pramoksta, jog ir kitiems ima padėti. Veikiai pasirodė jo tai daryta tiksliai, sumanius pasekti Kraševskiu ir kitais romantikais ir rinkti gyvąją lietuvių liaudies literatūrą ir meną.

Zarasuose 1848 m. ištiko choleros epidemija. Kun. Antanas per tą nelaimę pasirodė tikras pasišventėlis lankyti ligonis ir laidoti numirėlius, kai kiti buvo drąsos pritrūkę.

Pertvarkant Žemaičių ir Vilniaus vyskupijas, kun. Antanas atsirado jau visiškai Žemaičių, savo gimtinėje vyskupijoje, kur taip rūpestingai ruošės darbuotis.

Iš Zarasų jį perkėlė į Obelius, iš Obelių į Antazavę. (Jokantas čia apsirinka, nukeldamas jį į Antašavą) ir apie 1850 metus patenka kapelionu į Ukmergę penkių klasių progimnaziją. Čia jis išbuvo apie 10 metų Mokslo pamėgimas, kurį jis iš pat pradžių buvo pareiškęs, čia gauna geros dirvos: kun. Antanas ima studijuoti lietuvių kalbą. Mokydamas vaikus tikėjimo, nuolat susidurdamas su mokiniiais, kun. Antanas ir juos skatina mylėt „žmonių kalbą“ ir gerai ją pažinti. Jau Ukmergėje kun. Antanas pradėjo rinkti iš savo mokinių rečiau vartojamus lietuvių kalbos žodžius, įprašydamas, kad ir jie tėmytų ir žymėtus namo parvažiavę įstabesnius žmonių išsireiškimus ir vežtų jam.

Apie 1860 m. kun. Antaną paskyrė Pušaloto klebonu. Čia bažnyčią rado apleistą, kleboniją ir visas trobas sudegusias. Antanaujino bažnyčią; atstatė trobas; savo lėšomis apmūrijo gražiu, aukštu mūru šventorių. Visam tam daug gaišo laiko; užtat ir su žmonėmis gavo nuolat būti draugėje. Tad ėmė stropiai dirbti dar Ukmergėje pradėtąjį darbą. Čia jis iš pačių žmonių rinko nebe tik atskirus žodžius ir išsireiškimus, bet ir ištikus tautos poezijos kūrinius. Tam jis skyrė visą savo nuliekamąjį nuo parapijinio darbo laiką. Žmonėms sugaištą laiką atsilygindavo, ir gana gausiai, pinigais. Taip tatai Pušalote kun. Antanas apščiai prisirinko dainų, priežodžių, atskirų žodžių su tam tikrais paaiškinimais.

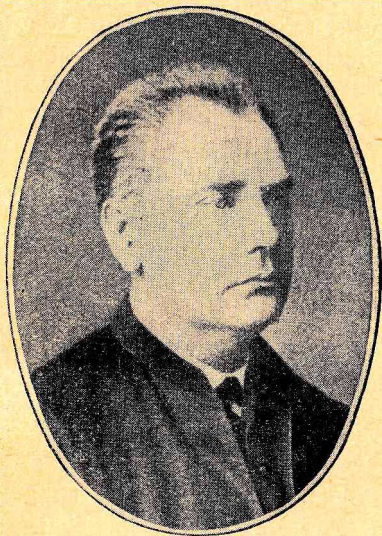
Per 2—3 metus tokio darbo kilo ir nesusipratimų su parapijonais. Tad 1862 m. nukėlė jį į Lyduvėnus. Čia rado tokio pat darbo: restauruoti bažnyčią, trobas.

Tam jam pasirodė gaila laiko, nes tai galėtų bet-kas padirbti ir nors vyskupas vertė jį čia pabūti, griežtai atsisakė čia ganytojauti. Ir paprašė vyskupa, kad jam duotų kad ir žemesnę vietą, bet tik būtų daugiau laisvo laiko nuo priedermių ėjimo. Vyskupas Motiejus ir pats buvo juk etnografas ir visa ko rankiotojas, kad nepražūtų. Pabuvęs čia pusę metų, kun. Antanas paliko Lyduvėnus ir išvažiavo pas bernardinus į Dotnavą ir čia laukė paskyrimo kur kitur. Po dviejų savičių susilaukė paskyrimo į Vilkią kamendorium. Čia išbuvo dvejus metus, 1862-4.

Dabar jo visur buvo pilna: per krikštynas, vestuves, laidotuves, darbymetę ir nuobaigas, per poilsį. Dažnai jį matydavo pabarėje kur ant akmens atsisėdusį, beužrašinėjantį iš kurios darbininkės dainą. Per darbymetę negailėdavęs nė rublio, bet tik jam dainuotų. Kitu metu giesmininkėms pavilioti skyręs po 5, net iki 30 kapeikų už bet-kurią, ilgą ar trumpą padainuotą dainą. Tai buvo nemaži pinigai, ypač kai jis pats už Mišias tegaudavo po 30 kap.

Kun. Antanas būdavo ir Vilkijos dvare. Bet anų laikų ponija laikė jį „maniaku“, net leisdavo savo vaikams iš jo pasityčioti. Jis gi į viską „dobrodusznie“ atsakinėjo, už nieką nepyko. Taip ir reikėjo. Jis buvo vienas pirmųjų naujo kelio skynėjų. Užtat žmonės jį iki šiol tebeatmena. Jadvygai Juškaitei (dabar mokytojai; kun. Antano bendravardei, ne gimi-

nei) teiraujantis čia kalbos dalykų, viena senelė pertarė: „Tamsta mane kamantinėji, kaip kitados Vilkijos kunigas Juškevičius: jis bet - ką prašė dainuoti ir visokių žodžių klausinėjo.“

Kun. Antanas Juška

Kai Vilkijoje ėmė darytis pirmąją savo žodyno kopiją, technikos jo nežinota. Prižodžiautąją medžiagą jis varstęs ant vielų ir šniūrelių, ištiestų nuo sienos iki sienos. Žmonės, matydami pilnus kambarius prikarstytų popierėlių, ėmę skelbti apie „nemieruotą kun.

— O kur gi tada riogsojai?

— Dilgynėje sėdėjau; bijojau, kad ir manęs nepakartų.

— Aa! Tai toks caro tarnas! Tai taip tu gini tėvynę! O negalėjai sušaukti mužikų, kad tuos paleistuvus išguitų iš miestelio? Su mentėmis, šakėmis, kirviais, dalgiais, o tu pats su drūta lazda lengvai būtumėte juos išginę.

— Ne mano dalykas kariauti.

— Na, tai eik sau namo, pasiimk marškinių ir kita ko reikalinga, — važiuosime į Kauną: ten tave išmoky-sime, ką tu privalai daryti ir ko ne.

Parėjo kun. Antanas dviejų kazokų lydimas, pasiėmė daiktų ir nuliūdęs iškeliavo į Kauną. Skrynelę su dainomis įprašė tarnaitę, kad saugotų nuo ugnies, vandens ir kitokių nelaimių. Kaune išsėdėjo kalėjime devynis mėnesius. Sugrįžo sunykęs, išblyškęs, barzdotas ir buvo perkeltas kamendorium į Veliuoną.

Čia, kaip ir Vilkijoje, vaikščiodavova drauge po kaimus pas dainininkes, dažniausiai senas bobeles dainų rinkti. Viena kartą, atmenu, kaip šiandieną, ūkanotą lapkričio dieną nusivedė kun. Antanas mane Veliuonos miestelyje pas vieną „dainų karaliene“. Grįtelė mažutė, durys ant bėgūnų, girgžda. Įėjęs į vidų tarė:

— Sveika gyva, dainų karaliene! Ką beveiki, močiute?

Nuo krosnies atsiliepė:

— Kas gi taip meiliai mane sveikina? O, Dievulėliau! Kunigeliai atėję manęs nuskurėlės lankyti!

Nulipus nuo krosnies, apsisiautė su skrandu, pasisveikino su mumis ir paprašė sėstis.

— Gera, gerai! — Tarė kun. Antanas. — Asisėsime, dėkui, jei tik gražių dainų padainuos.

— Padainuočiau, labai padainuočiau, kunigėl, kad sveika būčiau. Galvą man skauda, širpuliai vaikščioja per visą kūną, — negalėsiu šiandien dainuoti.

— Nieko, nieko, motin! Atnešk man vandens, aš noriu gerti.

Atnešusi stiklinę vandens, bobelė išėjo vištų vaikytų. Tuo tarpu kun. Antanas išsiėmęs iš kišenės cukraus. Idėjo į stiklinę, išmaišė su pirštuku, įpylė iš buteliuko spirito ir padavė sugrįžusiai išgerti. Kai bobelė išmaukė, kun. Antanas vėl paprašė neva sau stiklinės vandens. Vėl jai nematant pritaisė dar stipriau su spiritu. Suvertė ir tą nustebusiai bobelei, jog paprastas vanduo tokiuo skaniu gėrimu virto. Paraudo bobelė, turėdama į 80 metų; užmiršo galvos skaudėjimą ir pridainavo tokią daugybę dainų, jogiai kun. Antanas 20 puslapių prirašė, o ji vis dar nebaigė, ko moka. Rašydamas, vis ragino mane tēmyti gaidą, o sugrįžus vėlai vakarą namo, taip buvo linksmas, kaip nėkados nebuvau matęs. Apsivilkio šilkiniu rūbu, užsidėjo ant kaklo auksinę grandinę, kaip taikos teisėjas (?), atsisėdo prie fortepiono ir ėmė kartoti gaidas, kurias buvova girdėjusi. Kai kurias aiškino patriotiškai: girdi, grūšnelė ir našlėlė tai dabartinioji Lietuva, o vėtros ir šalnos tai jos priešai.

Kun. Antano Juškos rinkinių rengimas spaudai

Brolis Jonas, kasmet atvažiuodamas į brolių Antaną pasilsėti atostogų metu (tenebuvo atvažiavęs iš

Jekaterinburgo 1871—74 m. del tolumos), papildinėdamas lingvistines savo žinias, gaudavo susipažinti su vis didėjančiu kun. Antano folkloro rinkiniu. Stebisi nepailstamu jo darbštumu ir pats, mokslo žmogus, rinkinių vertybės žinovas, ima įsimylėti tuos rinkinius. Jis ima nerimti, kad niekas daugiau nežino šio mokslo turto, o gali ir nesužinoti jo, niekais išėjus visiems darbo vaisiams. Šešioliką metų kolektuotąsias dienas naktį dirba; prikrauna šūstis popierių, — nejaugi tik pelėms ir pelėsiams? Ir rimtai susirūpina, kur čia suradus turtingų leidėjų. Atskiro žmogaus ištesėjimo būtų maža. Reikėjo kreiptis į valstybę ir jos subvenciojamąsias įstaigas. Jonui Juškai gana buvo pažinčių su Petrapilio Mokslų Akademikais: su jais nebe šiandei dirba mokslo darba. Tad pradeda jiems įkalbinėti, kad susidomėtų kun. Antano rinkiniais.

Pradžiai parodyti jis parenka 33 dainas iš to rinkinio įvairiuose Lietuvos kraštuose: 10 iš Žemaičių Kaltinėnų, 14 iš Ariogalos ir 9 iš Aukštaičių Panevėžio. Visa ko po truputį, kas tik gerai liudija apie lietuvių liaudies poezijos prakilnumą ir apie etnografinio bei mitologinio turto svarbumą. Labai rūpestingai suredaguoja tas 33 rinktines daineles, surašo jas savaip prasimanytąja rašyba ir įteikia Mokslų Akademijai. Šioji tačiau neįvertina tų pavyzdžių ir nepriima. Paskui sutinka šitą mažmožį prisidėti prie savo raštų (priloženije k zapiskam), jei paklausys rusifikatorių ir paduos daineles jų reikalaujamąja rusiška transkripcija. Ką gi Jonas Juška bedarys? Nemitęs, perrašo jas; dar prideda vertimą į rusų kalbą, kad ir lietuviškai nemokantieji akademikai pajustų lietuvių dainų skanu-

ma. Dabar 1867 metais jos pasirodo vardu: „Litovskija Narodnyja Piesni s pierėvodom na russkij jazyk, J. A. (turėtų būti: J. ir A.) Juškeviča“ su įžanga: „Opyt primienenija russkoj azbuki k litovskomu jazyku“. Čia tatai pirmą kartą paskelbė Jonas Juška savo sugalvotąjį lietuviams raidyną iš 24 rusų bukvų ir 12 lietuviškųjų rašto ženklų, apie kuriuos jau kalbėjome. Susidarė ypatinga, vienatinė pasaulyje abėcėlė, anot to, nei velnias, nei gegutė.

Prof. J. B. de C. liudija lietuviai inteligentai sutikę tą J. Juškos prasimanymą lygiomis su Vilniaus komisijos prasimanymu; dainas pirkdavę glėbiais, nesigailėdami pinigų, ir — degindavę. Veikiai tos J. Juškos knygelės tapo bibliografinė retenybe. Žmonės jų negavo pamatyti.

J. Juškos sumanytoji rašyba buvo mokslinė, galėjo patenkinti beveik visus rašybininkų reikalavimus. Tačiau gal dėl to perdidelio savo mokslingumo ji, kaip ir kitados Simano Daukanto rašyba, taip ir paliko vien tik jų pačių raštuose. Niekas nė nepabandė ją pritaikinti kitiems tekstams. Lietuviai ir toliau laikėsi lenkiškosios rašybos, o lietuvių „geradariai“ rusai — rusiškosios, kurią paprasčiau buvo pavartojęs Mikuckis ir jo mokinys T. F. Žilinskis. Tik į patį galą kampanijos dėl rusų raidžių pamėginta Juškos rašyba pabandyti; bet sudarė tokį rašybos margumyną, jog, tur būt, ir patiems pasidarė gėda tų bandymų. Mums nėra ko gailėti, kad tokiuo būdu gryo mokslovų vardas netapo sujungtas su didžiausia lietuvių skriauda.

Dar čia pažymėtinas Jono Juškos sumanymas rašyba sutaikinti lietuvių tarmes. Šios sistemos nusi-

tvėręs, Jonas Juška bent kiek nors iš šalies patarnavo ir kovotojams prieš rusų rades. Būtent, jis įrodinėjo vieną patį rusų raidyną tegalint gerai išreikšti kurią vieną lietuvių tarmę. Taip, girdi, visus ar bent daugumą lietuvių tik klaidintų: jie vienapusiškai pamanytu apie lietuvių kalbos esmę ir jos savumus. Kad to nebūtų, reikią rašyboje laikytis tarmių taikinimo sistemos, o tai vienos rusų azbukos toli gražu nepakanką; dar reikią viso trečdalis kitokių rašmenų. Šitas įrodymas paskui buvo smarkiai vartojamas kovoje su rusų draudimu lietuvių raidžių. Su J. Juškos taikinimo sistema tačiau lipse buvo sulipęs prof. kun. K. Jaunius ir mielai vartojo jo įrodymą.

Tačiau pabaigtinai nustatyti rašyboje tarmių taikinimo sistemą J. Juškai nepasisekė. Jis nenumanė, kurie yra vyriausieji lietuvių tarmių skirtumai ir kurios tarmės yra vyriausios, didžiosios. J. J. tokias manė esant: žemaičių, tai suprasdamas — raseiniškių, ariogališkių (tur būt, suprasdamas — kauniečių ar panemuniečių), rytiečių lietuvių — tur būt, panevėžiečių ir prūsų lietuvių (nežinodamas, jog ši sutampa su žemaičių telšiškių tarme). Tuo tarpu kad tikrieji, didieji skirtumai yra tik tarp trijų kalbų grupių: panemuniečių, raseiniškių ir telšiškių (prof. Jauniaus sistema); sulig to, kaip jie taria dvibalses *uo* ir *ie*: duona, douna, dūna, diena, dyna. Su korektyvais mažmožiuose.

Stebėtina, kodel J. Juška blogai mokėjo telšiškių tarmės, važinėdamas į Alsėdžius ar bent galėdamas ten nuvažiuoti ir patirti. Šios tarmės jis nedėjo pamatan ir labai gerai padarė, taip absurdiškai manydamas, būsią telsiškiai šalia savo „dejna, pejva, vejno“

saką: vėna, pėva, dėna. Mosėdiškiai tik vienskiemenius savo žodžius sutrumpina į: v'ens, p'ens, š'ens, k'ems, vieton: veins, peins, šeins, keims. Nieko daugiau.

Savo rašybą J. Juška platino labai rūpestingai. 1861, 1867 metų raštai paskui buvo 1880 m. ir kitais pakartojami su kiekvienu Kazaniaus universiteto leidiniu, tik dabar kitu vardu; būtent: „Ištarimas raštženklių“. Kalbėjo ir įkalbėjo lietuviams. Tokiuo būdu Juškos rašyba ir tapo dalimi dabar vartojamosios lietuvių rašybos tėvu. Gaila tik, kad iki šiol nepabaigta jo paklaudyti, neižvesta į mūsų rašybą Jono Juškos minkštinimo ženklelių vieton neracionaliai vartojamojo *i*, kurs garsą reiškia, ne ženklą, ir *d* su ženkleliu vieton dvilypės neracionalės *dž*, nekonsekventingai vartojamos šalia vientisųjų *š* ir *č*.

Rudenį 1879 metų kun. Antanas Juška, sukakęs lygiai 60 metų, atsisakė nuo klebonijos ir nutarė likusią nebetvirtą sveikatą suvartoti savo rinkinių tvarkymui, padedant sumaningam kalbininkui broliui Jonui Juškai. Nefilologas būdamas kun. Antanas nesugebėjo išlaikyti mokslinio nuoseklumo rašyboje, gal ir klasifikacijoje. Štai, dabar abudu senstančiu broliu galutinai suveda draugėn bendras vienodai abiejų mėgiamasai darbas — lietuvių folkloro, etnografijos mokslas: kun. Antanas nusidangina gyventi į Kazanių pas broli Joną.

Kazaniaus universiteto leidiniai

Pirmieji bandymai įsilaužti į kurią turtingą mokslo įstaigą nepavyko net tradicinės savo abėcėlės išsižadė-

jimo kaina. Po 33 dainelių nesekė kitos, net rusų raidėmis jas perrašius. Nuo to laiko praėjo bent 12 metų ir liautasi laukus ko gera iš Petrapilio Mokslų Akademijos. Prof. Baudouinui patariant, imta klabenti į Kazanijos universiteto kasą; būtent, ar jis, prisligdamas ko gerėsnio spausdinti savo „Universitetskich Izvestijach“, nepanorėtų tos savo spragos užkišti lietuviškaisiais etnografijos materioliais. Sutikti Universitetas sutiko. Tik, kaip ir Mokslų Akademija anais laikais, pareikalavo sulig Valujevo aplinkraščio N 141 rušiskosios transkripcijos. Jonui Juškai, matyt, gero-kai atsibodo globoti kun. Antano rinkiniai, kad jis dabar ėmė ir vėl sutiko pavartoti rusų raides jau visam kun. Antano rinkinių leidimui.

Čia kaip tik laiku įsikišo į tą dalyką pažangusis profesorius Jonas Baudouin de Courtenay, duok Dieve jam sveikatos. Su Jonu Juška jis susipažino jau Kazaniuje, kurs jis universitete dėstė lyginamąją kalbotyrą, o Jonas Juška atkilo į gimnaziją senovės kalbų mokyti. Išmėginimo dėliai prof. Baudouinas idėjo į „Učonyja zapiski Kazanskago Universiteta 1878 goda“ keturias daineles lotynų raidėmis, vardu: „Lietuviškos dainos surašitos par Antaną Juškevičę.“ Buvo ir skyrium atmušta 7 pusl.

Baudouinų giminę iš Prancijos į Varšuvą atvedė jau bene po prancūzmečio žinomasis labdarys vienuolis tuo pat vardu, įsteigėjas Varšuvoje prieglaudos „Dzieciatko Jezus“. Jei Jonui Baudouinai suskubo sulenkėti. Prof. Jonas, išėjęs Varšuvos Didžiąją Mokyklą, širdyje paliko neužsikrėtęs jokių šovinizmu.

Gal dėl to, kad jis esąs, pats sakos, „niepoprawny indywidualista“. Toksai būdamas, jįsai moka visiems lygiai ragus pastatyti: lenkams ir rusams. Ir dabar jis čia rados tikras Angelas lietuvių Sargas. Jam mes neužmiršime to, kaip jis apsaugojo mus nuo vieno skaudaus smūgio, nuo storų knygų nekenčiamomis raidėmis. Iš visų universiteto profesorių jis vienas griežtai pasipriešino šiam nežmoniškam reikalavimui, kad tauta išsižadėtų savo tradicijų; ir dar kokių: kultūrinių! Jonui Juškai jis įkalbėjo, kad atsiimtų savo sutikimą; ir jis atsiėmė. Iš Kazaniaus gi universiteto prof. B. griežtai pareikalavo, kad jis naudotųsi autonominėmis savo teisėmis spausdinti kas tik tinkama savo reikalui, be jokių cenzūrų ir pavelijimų, arba parsisiųsdinti kokių tik nori spausdinių iš kitur. Prof. Baudouniui, žinomam kairiųjų nuomonių žmogui už jo mokslo gilumą buvo atleidžiamas jo kairiumas. Šiuo atveju universitetas pripažino jam tiesą ir Juškos tiekiamus raštus apsiėmė „spausdintis“ jo gi pasidarytu lotyniškai-lietuvišku, ne rusiškai-lietuvišku šriftu.

Pavelijimas spausdinti buvo gautas 1879 m. pavasarį, o rudenį tą pat metų, beveik kartu su kun. Antano atvažiavimu Kazaniun, pradėta ir spausdinti. Tačiau pačių leidėjų lėšomis, nors universiteto firma. Pirma tai buvo nuspręsta filologijos skyriuje, paskui ir — bendrosios profesorių tarybos patvirtinta, vis dėlto kai kurie profesoriai stengėsi sutrukdyti tą darbą; Baudouinas savo skunda Tarybai ir juos priverė nusileisti. Sustojus spaustuvė vėl pradėjo dirbti.

Kun. Antanas iki pat savo amžiaus galo dalyvavo spausdinime mylimojo savo veikalo, tos tikros mokslo

brangenybės sulyginamajai etnografijai ir mitologijai. O jam, ganytojiui, dar brangesnis buvo, nes tai buvo jo ganytųjų žmonių dvasios veikalas, jų senovės būdo ir papročių aprašymas. Paskutinį kartą už aštuonių dienų prieš mirimą, nebegalėdamas pats skaityti korektūrų, nors klausė kitų skaitant ir ne taip suprantamas vietas aiškino. Mirdamas kun. Antanas visa savo surinktą medžiagą ir visas ant jos teises pavedė broliui Jonui. Šis šventai išpildė pavestą jam užduotį, nesigailėdamas nei triuso, nei išlaidų, nei nebestiprios savo sveikatos. O sunkus buvo tai darbas; jame visa laiką talkininkavo prof. Baudouinas, skaitydamas korektūras. Ypač tuo pačiu rengiant ir Mokslų Akademijai rinkinį.

Vienerius metus padirbėję broliai Juškos, galu gale, išvydo pirmą dalį pirmojo tomo vardu: „Lbėtūviškos dainos užrašytos par Antaną Juškėvičę apigardoje Pušaločbu ir Vielonos iš žodžbu Lbetuvbu dainininku ir dainininkbu“ ir antru rusišku antgalviu mažutėmis raidėmis: „Litovskija narodnyja piesni, zapisannyja Antanom Joškevičem v okrestnostiach, Pušolat i Velony so slov litovskich pievcov i pievic. Priloženije k Učon. Zap. Imp. Kazan. Univ. god. XLVII. Kazań. Osobyje ottiski:

1. Pirmą knygą: pirmą ir antrą ląjda. Tom I, vpusk 1 i 2. Kazań, 1880 m. 8°. Pusl. 418 + V + IX + II. Viso 461 giesmė. Kaina 3 r. 20 k. arba 10 markių.

2. Antrą ląjda skýru. Vypusk vtoroj otdielno. Nuo 173—461 giesmės. 1880. Kaina 1 r., 4 m.

Tai buvo vienatinis džiaugsmas ir atlyginimas etnografui, kurs visas savo jaunas dienas, visus tarnybos

pelnus buvo paskyręs kolekcionavimui dainų. Jų rinkėjas tais pat 1880 m. lapkr. ld. (spalių 20 d.) pasimirė ant rankų mylimojo savo brolio.

Dabar vienas pats belikęs brolis Jonas Juškevičius tęsė brolio Antano dainų spausdinimą. Prirengė ir išleido:

3. Antrà knýga. Tom II. Kazań, 1881 m. 459 + XV pust.; 462—1023 giesmės. Kaina 3 r. 20 k.

4. Trečià knýga. Tom III. Kazań. 1882 m. 360 + X + XVI pusl.; 1024—1569 giesmės. Kaina 2 r. 50 k.

5. Drauge su pirmąja laida buvo dar skyrium išėjusi: „Svodbinė rėda Velŭnyčbu betuvbu, surašyta par Antaną Južkevičę 1870 mėtŭse. Svadebnyje obriady velonskich litovcev, zapisannyje Antonom Juškevičem v 1870 godu. Izdivenijem izdatelej. Kazań. 1880 m. 120 p.

Šis leidinys tuojau reiktų antrą kartą atspausdinti stereotipiškai, kaip pavyzdys Jono Juškos rašybos, o Antano Juškos pastabumo, kaip reiškiasi etnografinės lietuvių ypatybės.

6. Pridėkime čia anąjį ankstyvesnįjį leidinį: „Litovskija narodnyja piesi s russkim perevodom. J. A. Juškeviča. S. P. B. 1867 m. 43 p.; 33 dainos. Kaina 35 k., 1 markė.

7. Lietuviškos dainos surašytos par. A. J. Kazań. 1878 m. 7 p.

Ir gausime viso 1.457 puses spaudos. Leidinys labai didelis. Gaila, kad pirmojo tomo 1 dalis dabar retenybė.

Pridėkime į tą krūvą ir:

8. Jon's Juškà: Kálbos Lbetùviško Lbežuvbo. Govy litovskago jazyka. S. P. B. 1861 m. 56 p. Kaina 35 k., 1 m.

9. Abeceła arba lementor'us dël mažu vaikel'u su-rašita par kunigą Antaną Juškevičę. Kaštùja šeši grašej. Wilniuje spaustuwi Jozapa Zawadzki. 12.24. (1863.)

10. Melodje ludowe litewskie, zebrane przez ś. p. Księdza Antoniego Juskiewicza, opracowane przez Osk. Kolberga i Izydora Kopernieckiego, a ostalteczenie opracowane zredegowane i wydane przez Zygm. Noskowskiego, Jana Baudouina de Courtenay. Część I. Kraków, wyd. Akad. Umiejętności. 1900. 4°.

11. Lietùviškos svotbinės dájnos, užrašytos par Antaną Juškevičę ir išspáudintos par Jóną Juškėvičę. Petropýlė. Spaustùvė Imperatóriškos Akadémijos Móksla. Lietovskija svadiebnija pesni, zapisannyja Antonom Juškevičem i izdannyja Ivanom Juškevičem. Sanktpeterburg. 1883. XXIV + 898 p.; 1.100 dainų.

Irgi didžiulis leidinys. Tai bus ir visa lietuviškoji Juškų literatūra. O likusiąsias dainas ar tebeturi prof. B. de C.? Gal kur išbarstė besivežiodamas po visokių miestus.

Mokslų Akademijos dainų leidinys

Apie šį Petrapilio Mokslų Akademijos leidinį tenka dabar pabaigti kalbą. Jis turi savo istoriją, kuri buvo daug nusvėrusi bendroje lietuvių tautinėje kultūroje.

Kazaniaus universitetui išspausdinus 1569 giesmes (nelyginau, ar skyrium ėjusios 33 + 4 buvo įtrauktos į tą bendrąjį leidinį, ar ne), liko dar 4.056 dainos ir didelis žodynas, kuriuos visus suvartoti Kazaniaus universitetas nebetesėjo ar nebenorėjo net tomis sąlygomis, kad spaudos išlaidos bus jam sugrąžintos. Bet ir tų pinigų Jonas-emeritas su savo šeimyna: žmona ir dviem vaikais studentais, nebeturėjo nuliekamų. Tad vėl kreipėsi į gerą savo pažįstamą akademiką J. Sreznievskį, kad jis vėl pradėtų įkalbinėti Mokslų Akademijai būtinumą pabendradarbiauti su Kazaniaus universitetu publikavime lietuvių etnografinių materialų: dainų ir žodyno.

Mokslų Akademijs dabar ėmė jau svyruoti, turėdama toki gražų precedensą. Be prof. Sreznievskio nuomonės apie etnografinę Juškų rinkinio vertybę dar atsiklausta prof. A. Potebnios ir prof. J. Groto. Visi vienan balsai davė ne tik kuo geriausį liudijimą, bet garsus filologas ir vienatinis tuo laiku autoritetas akademikas Grotas pats užsispyrė praveisti į Mokslų Akademijos samatą lietuvių spausdinius. Sutikęs vėl tas pat kliūtis, būtent, nelemtąjį draudimą vartoti lietuviškuose tekstuose lotynų raides ir atmindamas, kaip už išspausdinimą 1865 m. Duonelaičio raštų Mokslų Akademijai buvo iškalbėjęs caras, jis kreipėsi į vid. reik. ministerį, kad jis ypatingu prašymu gautų iš Imperatoriaus pakeitimą to uždraudimo Mokslų Akademijos leidiniams. Ir laimėjo: Mokslų Akademijai buvo padaryta „išimtis“; tik tuo pat žingsniu buvo neva patvirtintas draudžiamasis vid. reik. ministerio aplinkraštis N 141. Tad iš to dalino „laimėjimo“ kilo visai Lie-

tuvai didžiausias pralaimėjimas, nes nuo tų metų įvyko jau griežtas Aukščiausiuoju Autoritetu paremtas lietuviškųjų spausdinių uždraudimas Rusijos imperijoje. Šį nelemtąjį dokumentą, kuriam sugriauti tiek pastangų reikėjo padėti, mes čia pakartokime išties iš „sbornik postanovlenij po ministerstvu Narodnago Prosvieščėnija“ t. VIII. (1880 m.) 679. „Balandžio 22 d. Apie spausdinimą Mokslo dalykų lotynų rašmenimis lietuvių kalba. Aukščiausiai patvirtintas padoniausis pranešimas.

Statssekretoriaus Lenkų Karalijos dalykams Miliutino nabašninkas 1866 m. sausio mėnesyje pranešė mano pirmtakūmui, jog Jūsų Imp. Didenybė, kilus klausimui apie aprūpinimą lietuviškais mokslo vadovėliais Augustavo (paskui Suvalkų vadinamos) ir gretimųjų gubernijų liaudies mokyklų ir iš viso apie spausdinimą veikalų lietuvių kalbai tirti, malonėję įsakę, kad nuo to laiko visi „Kazionnyje“ leidiniai lietuvių tarmėmis būtų spausdinami išimtinai rusų rašmenimis, kaip tai jau priimta ne tik valstybinėms, bet ir privatinėms lietuvių leidiniams. Be to, slaptasis patarėjas Miliutinas pareiškė, Jūsų Didenybė patyrę esą (nepatenkinimą tuo sugestionavęs carui Mikuckis, Miliutinui tarpininkaujant. J. T.) apie Imp. Mokslų Akademijoje išleistąjį lietuvių poeto Duonelaičio eilių rinkinį lotynų rašmenimis. (Donalitus, Christian. Litauische Dichtungen. Erste vollständige Ausgabe mit Glossar von August Schleicher,“ St. Petersburg. 1865. 8°. 336 p. Izdaniye Akad. Nauk.) Neliesdamas filologinių tyrinėjimų, dėl kurių buvo išleistas minėtasis leidinys ir turi specialės reikšmės,

Jūsų Imp. Didenybė malonėje pasergėti, jog del susidariusių tada politikos aplinkybių, valstybės lėšomis (na kazonnyj šcot) spausdinti pilnus išleidimus lietuviškų raštų lotynų rašmenimis neprivalo būt leidžiamas, todėl Aukščiausiai malonėje įsakyti: paskelbti tai Mokslų Akademijai, kad ji to laikytusi. Ši paskelbimą gavęs statssektorius Golovinas įteikė Jūsų Imp. Didenybei smulkmenų, kaip atsiliko, kad buvo išspausdintas lietuvių poetas Duonelaitis ir padoniausiai pareiškė, Mokslų Akademia nieko nepadarusi peiktina. Dabar Imp. Mokslų Akademijos akademikas Grotas maldauja, kad būtų leista spausdinti moksliškai-lotyniškais rašmenimis (daugiausia Schleicherio sistema) lietuviškieji mokslo ir literatūros rūšies raštai, nieko bendra neturį su liaudies raštenybe jos gyvenamosiose vietose, nes esamasis uždraudimas (vid. reik min. Valujevo 1865 m. N 141. J. T.) pasirodė pernelyg nepatagus; jis dažnai verčia atmesti prašymus, kurie patys verti būtų to, kad juos patenkintumei. Štai, ir dabar, trečiosios Kazaniaus gimnazijos mokytojas Juškevičius įteikė Mokslų Akademijai rankraščius jo (?) sudarytojo lietuviškai-rusiško (?) žodyno ir rinkinį senovinių lietuviškų giesmių didelės istorinės vertybės. Sudarytojas, nežinodamas (?) esamojo draudimo, labai rūpestingai priėmė šiuos veikalus išleisti moksliškai lotyniškais rašmenimis; imtis gi juos perdirbinėti rusų rašmenimis jis nebetesīs, dėlto šitie veikalai gali pražūti žmonėms. Iš viso spausdinimas lietuvių mokslo ir literatūros vaikų rusų rašmenimis padaro juos neįveikiamus svetimtaučiams tyrinėtojams. Tuo tarpu lietuvių kalba

užsieniuose, ypač Germanijoje, paskutiniaisiais laikais yra itin rūpestigai tyrinėjama. Vidaus reikalų ministeris, su kuriuo pasitarta dėl šio dalyko, sakęs nesipriešinsiąs kad būtų gautas Aukščiausias pavelijimas Mokslų Akademijai spausdintis veikalų apie lietuvių kalbą ir literatūrą visų iki šiol vartojamomis lotynų raidėmis, pritaikintomis lietuvių kalbos garsams, tačiau ta sąlyga, kad šie leidiniai nebūtų platinami tarp lietuvių, gyvenančių Vasaros Vakarų ir Pavislio kraštuose. Tuo remdamasis, prisiimu pareigą maldauti Jūsų Imp. Didenybę, kad pavelytumėte atmainyti dabartinį būdą spausdinti mokslo veikalus apie lietuvių kalbą rusų rašmenimis, leisti tokiems veikalams pavartoti moksliškai-lotyniškąsias raides, prisilaikant statssekretoriaus Makovo sąlygos.“

Gavusi caro sutikimą, iki 1883 m. Petrapilio Mokslų Akademia išspausdino 1.100 dainų viename didžiuliam tome. (Žiūr. sąrašą.) Dar liko 2.956 dainos; vadinas pusė tiek kiek išspausdino Kazaniaus universitetas ir Petrapilio M. Akademia. Kur dabar tas rinkinys? Mirus Jonui Juškai ir jo vienatiniam sūnui Vytautui, visą turtą, tad ir knygyną su rankraščiais, paveldėjo Jono duktė Antanina, ištekėjusi už gydytojo Kopecio, sulenkėjusio gudo. Prieš karą jie gyveno Vilniuje, Šnipiškyje. Kopecienė yra išsižodusi, dalį jos tėvo ir dėdės raštų buvęs paėmęs jų prietelis prof. J. Baudouinas. (Jonas Juška buvo vedęs Feliciją Liutkevičiutę iš Reseinių apskrities. Jos motina, pardavusi Knašius, pirkos Raseiniuose namelius ir ten mokė savo

vaikus. Juškienė buvo teta Gabrieliaus, Antaninos ir Onos Liutkevičių.)

Antano Juškos žodynas

Antras svarbus brolių Juškų veikalas, kurį Petrapilio Mokslų Akademija apsiėmė spausdinti, buvo lietuviškai-lenkiškai-rusiškas žodynas. Būdamas dar Vilkijoje, destis, bene apie 1863—64 metus, kun. Antanas surinktuosius žodžius ir išsireiškimus iš lapelių surašė į daiktą alfabeto eilia. Susidarė pusėtinas lietuviškai-lenkiškas žodynas. Paskum vėl ėmė rinkioti ant lapelių negirdėtus lig tol išsireiškimus, kartu pridėliodamas prie anksčiau užrašytųjų naujus sakinius, aiškinančius jų prasmę ir vartojimą. Medžiaga žodynui labai padidėjo ir rengiant į spaudą, teko jis vėl perrašyti, papildant vėliau surinktaisiais lapeliais. Kai kurių raidžių žodžiai buvo perrašyti net dukart. Galutinai tasai žodynas išaugo iki 70,000 išsireiškimų su smulkia frazeologija, aiškinančia prasmę ir vartojimą atskirų žodžių. Paskutiniais metais kun. Antanui daug padėjo rengti žodyną brolis Jonas. Jis išvertė jį rusiškai, taisė lenkiškąjį nevykusį Antano vertimą, tvarkė ir patį žodyną.

Dar 1878 metais antrasis Mokslų Akademijos skyrius Juškų žodyną nusiuntė Charkovo universiteto profesorui Potebniai, kad jis peržiūrėtų ir nuspręstų. Netrukus, jis smulkiai išdėstė savo nuomonę, pagirdamas veikalą, kaip sąžiningai padarytą, semtą iš gyvojo žmonių kalbos šaltinio, duodamas naujų patarimų, kuriais paskui mielai pasinaudota. Mokslų Akademija

prof. Potebnios pastabų nuorašą įteikė Juškevičiam, sugrąžino jiems žodyną ir paragino tęsti pradėtąjį darbą toliau; Juškos žodynas, girdi, bus pamatinis papildymas kitų iki šiol sudarytųjų lietuvių kalbos žodynų. Jonas Juška raštu sutiko padaryti visa, ko buvo reikalaujama, ir prof. Potebnią kvietėis talkon.

Rusų vertimas teko pridėti, kad Rusų Mokslų Akademija mieliau apsiimtų spaudinimą finansuoti. Be to, tai kėlė mokslinę žodyno vertybę.

Spausdinti Antano Juškos žodynas pradėta 1884 m. kovo mėnesyje. Darbas ėjo pamažu; tai rankraštis nevisai buvo gatavas, Jonas J. nesuskubdavo jo prirengti, tai korektūra buvo persunki ir nuobadi, nes reikėjo daug kartų taisyti, bent 5—6 kartus; mažiausia gi 3—4 kartus, ir tai tik paskui. Korektūrą skaitė prof. Baudouinas, būdamas jau Tartuje. Daugybė išsireiškimų teko jam vėl perdirbinėti, ypač vertimą į lenkų kalbą, kurs buvo padarytas, žinoma, neliteratiškai, taip sau, „po zagrodowemu“. Žemaitis kun. Antanas nė negalėjo mokėti tos aukštos literatinės lenkų kalbos, kuri buvo jau taip gražiai išsivysčiusi. Lenkiškai-žemaitiškas kun. Antano žargonas dažnai buvo visai nesuprantamas platesnei visuomenei. Vienam lankui ištaisyti reikėjo bent dviejų dienų, dirbant nuo ryto iki vakaro.

Kaip pamažu ėjo žodyno spausdinimas gali suprasti iš to, jog per dvejus metus (1884—86) teatmušta dešimts lankų, 160 pusių. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais Jonas Juška buvo visas atsidėjęs tiktai žodynui. Net gulėdamas dideliame karštyje, kėlė korektūros

skaityti. Bijodami, kad ligonis nepablogėtų, namiškiei gaudavo slėpti nuo jo ateinančias korektūras, ir tai ne visados pasisekdavo jiems padaryti. Paskutinį kartą būdamas Josvainiuose Jonas svajėjo nors pusę žodyno išvysti išspausdintą. Tačiau tegavo pasidžiaugti tais 10 lankų: jis mirė 1886 m. gegužės 11 (bal. 29) d. Kazaniuje, kurio nebeapleido nė atsistatydinęs. Visas gi pirmas žodyno tomas tepasirodė 1897 m.: „A. Juškievič. Litovskij slovar' s tolkovaniem slov na russkom i polskom jazykach. Vyp. I. Izd. Otdelenija russ. jaz. i sloves. Im Akad. Nauk. S. P. B. 1897. 8°. 392.“ (Pirmoji pusė pirmojo tomo.)

Jonas Juška Kazaniuje pramokytojavo 10 metų; čia jis tiek dirbo mokslui, čia išvedžiojo nedidelę savo šeimyną, dukterį ir sūnų. Čia gi kapinėse broliam Juškom pastatyta ir paminklai: kun. Antanui juodo marmuro lotynišku parašu, Jonui balto marmuro lietuvišku parašu jo paties rašyba.

Apie paskutines Jono Juškos dienas mes štai kiek težinome. 1885 m. spalio 6d. Jonas tapo ištiktas lengvo smagenų paraližio, bet sąmonės nebuvo nustojęs. Atsipeikėjęs, galėjo toliau darbuotis, tik šorais užeidavo jam didelis silpnumas, lemiąs greitą jo darbštumui galą. Turėdamas labai subrinkusias kojas, jau niekur nebėjo iš kambario; čia nekantruodamas laukė sekamųjų korektūrų. Darbuotis jam padėdavo duktė ir žmona. Pagaliau, 1886 m. bal. 27 d. J. Juška gavo iš Akademijos spaustuvės žinią, jog visos žodyno korektūros, Akademijai liepiant, būsiančios siuntinėjamos akademikui prof. Jagičiui; pats gi J. Juška

begausias gatavus spausdinius. Tai Jonas J. išaiškino Akademijos nebepasitikėjimu juo ir labai susigriaužė. Tai pablogino jo sveikatą. Kitą dieną (bal. 28) atrašė Akademijai, o bal. 29 d. priepuolis pasikartojo ir niekas nebegelbėjo. Pabaigė sirgti, sėdėdamas fotelyje; taip ir mirė.

Paskutinis jo troškimas buvo, kad žodyno spausdinimas nenutrūktų, idant bent jo vaikai pamatytų dėdės ir tėvo darbą pabaigtą. Tačiau ir tam nebuvo lemta įvykti. Vienintelis jo sūnus tepergyveno savo tėvą dešimčia metų ir mirė neišvydęs nė pirmosios žodyno laidos.

Jonui mirus, toliau žodyną redaguoti buvo pavesta lietuvių kalbos žinovui ir jos mėgėjui Maksvos un. profesoriui F. Fortunatovui, paskui Vytautui Juškai. To kolektyvaus darbo vaisius ir buvo anasis pirmasis leidinys.

Antrąją pusę pirmojo tomo, vypusk II, 1904 m., 393—721 p. ir 62 p. „posleslovija“ yra patekęs Jonas Jablonskis.

Vypusk III arba pirmąją pusę antrojo tomo redagavo K. Būga; bet iki 1915 m. X—28 d. tesuskubo paskaityti korektūrų 222 spaudos pustapių iki žodžio: Kretalas. Girdime, šiemet išėjęs šitas leidinys (1923); bet kiek puslapių, nėra žinios. Antroji gi pusė II tomo, kurs turėjo apimti K. L., taip ir liko pas K. Būgą rankraštyje.

Trečiasis tomas: M. N. O. P. buvo pavestas redaguoti dr. Jurgiui Šlapeliui. Kiek jis padirbo darbo, nėra žinios. Tegavome matyti 64 p. išspausdintus. Visa

kita tebelieka rankraštyje, Lietuvoje; Petrapilio Mokslų Akademija ir norėdama tad, nebegalėtų tęsti darbo. Nieko gi ten ir nebeliko, kas galėtų jai tame darbe patarnauti ir prirengti sekamuosius tomus. Nei litvanologų, nei kitokių mokslo vyrų Bolševikija nebeturė. Jų gaus išsiauklėti iš nauja.

Taigi Antano Juškos žodyno teturime vos trečdalį, ne daugiau, o gaila, tai brangi žodynams medžiaga, nors ir turi nepatikimų ar bent nefilologiškai „išvedžiotų“ išsireiškimų.

Aš „Lietuvių Laikraštyje“ dar 1905 m. N 2 pranašavau tam darbui 30 metų. Bet štai, sukako ir 40 m., o galas atsitraukė į visiškai nebenumatomą ateitį. Mūsų žodžiautojai: prof. K. Būga, dr. Jurgis Šlapelis ėmė patys savus žodynus leisti. St. Dabušis savąjį rengia . . .

Tikru darbo didvyriu yra laikomas kun. Antanas Juška. Jo darbai tikrai milžiniški. Retas rinkėjas vienas pats tesės surinkti tiek medžiagos iš pirmųjų šaltinių. Jonui Juškai net prikišama, kam jis laiku nepadėjo broliui vienam perdidelio darbo dirbti. Iki 1878 metų jis tenkinasi ortografijos klausimais. Ir per paskutinius 7—8 metus ima dirbti visu intensyvumu. Girdi, kad nebūtų perilgai tūpčiojęs vienoje vietoje, būtų nors gi rusiškai visą žodyną išvertęs ir dabar būtų jau lengva išspausdinti. Kurie tenkinasi, sugalvodami reikalavimus iš kitų, tie gal ir tiesą kalba. Tačiau žiūrint, kiek vis delto ir Jono Juškos padaryta, turime lygiai prieš abudu galvas nulenkti didelių dideliausia pagarba.

Jono Juškos asmuo ir jo sūnus

Dr. Kaz. Jokantas, plačiausiai yra aprašęs Jono Juškos gyvenimą, nes be spausdintų šaltinių turėjo dar gyvą šaltinį—p. Feliciją Jonienę, kai dar tebestudentavo Tartuje. Jos žiniomis daug kas geriau paaiškėjo. Ji mirė Vilniuje 1918 m. pas žentą dr. Kopecį, Snipiškyje, Kalvarijos g. 22.

Jonas Juška buvęs linksmaus būdo. Iš mažens įpratintas, per visą savo amžių buvo darbštus. Darbas jam atstodavo viską: balius, vakarėlius, kasdienius svečius, su kuriais paprastai gaištama. Ir visai ne delto, kad Jonas J. būtų buvęs koks vienišas, nemėgsta susieiti su žmonėmis. O ne! Gyvas jo būdas stumte stūmė jį į žmones; tik dėl jų nėkados nemiršo svarbiausiojo savo gyvenimo uždavinio—darbo, ne pramogos. Pramoga, tai tik atilsis po darbo. Nuobodžiuoti jam nebuvo laiko: pamokos, auklėjimas, brolių mokymas, teoretiniai pedagogijos klausimai, mokyklų tvarkymas, lietuvių kalbos tyrinėjimai ir talkininkavimai broliui. Darbas ir pasišventimas tai Jono Juškos obalsiai.

Darbą Jonas Juška dirbo sąžiningai. Nors buvo jau pramokytąjį 40 metų ir buvo pernelyg prisitęsęs, vis dėlto į kiekvieną pamoką rengė, nors virš galvos turėjo Kazaniuje kitų darbų. Užtat ir mokiniai jį labai mylėjo.

Buvo jautrus altruistas. Kun. Antanui išėjus seminariją, kai reikėjo palikti visi išdo rūbai, o nebuvo iš ko įsitaisyti naujų, Jonas, nieko daugiau neturėdamas, pardavė auksinį savo medalį, nors labai jį brangino, ir

pinigus nusiuntė broliui. Būdamas Žemajame Naugarde, daug padėdavo tautiečiams, deportuojamiems per tą miestą į Sibiriją. To negalėjo nepamatyti šnipų akys ir Jonas tapo rusams nebeištikimas, nors toks sumanus ir veiklus pedagogas: jis nėkados nebeavansavo aukščiau mokytojo. Vyriausybė jam duodavo suprasti, jog išvirtęs pravoslavų, galis padaryti nemažą karjerą. Bet Jonas Juška buvo ištikimas katalikas ir perteisingas žmogus, kad būtų pajėgęs tapti renegatu. Bevelijo tenkintis mažu.

Dorai, gražiai praleidęs jaunas savo dienas, Jonas liko gyvas, sveikatingas ir linksmas, iki pat senatvei proto gabumų nenustojęs. Vedė 52 metų Feliciją Liutkevičiutę 22 metų merginą; vis delto gyveno su ja pavyzdingai gražiai ir sutartinai. Prigyveno sūnų ir dukterį. Duktė ištekėjo už daktaro Kopečio, prigyveno 4 lenkiukus ir mirė džiova 1919 m. Vilniuje, vaikams polikdama tėvo knygyną: sūnus Vytautas išėjo Kazanios universiteto filologijos skyrių.

Darbštus ir šviesus mokytojas, Jonas Juška dažnai ėmės ir plunksnos mokyklų dalykams svarstyti. Jo mintys apie mokymą ir auklėjimą visados buvo pažangios. Štai jo raštai rusų kalba: „Russkij Invalid“ 1857 m. N 212 ir 1860 m. N 245, 275 buvo

1. O преподаvanii geografii.
2. Iješče nieskolko slov po rovodu osobych perevodnych egzamenov.
3. Myšli ob ustrojstrvie učebnoj časti našich učilišč.
4. Nieskolko slov ob učebno pedagogičeskom samoobrazovanii.

Apie rusiškai rašytus lietuviškus dalykus kalbėjome kitoje vietoje. Visi tie dalykai ėjo kuriame mokslo leidinyje, paskui ir skyrium. Nežinomi mums buvo tik.

5. Zamietka po povodu piesen: „Litovskija nar.

Vytautas Juška

piesni 1867 g.“, padėta į „Litovskija eparchialnyja viedomosti.“ 1877. N 33, 314 p. (Jei tai jo paties buvo rašyta.)

Rusų mokslo vyriausybė labai gerai nuvokė Jono

Juškos pedagoginę vertybę. Petrapilio mokslo apygardos kuratorius ypatingais cirkuliarais 1853 ir 54 metais pareiškė jam padėką. 1863 ir 64 m. buvo pašauktas dalyvauti keturių komisijoje kareivių mokykloms pertvarkyti.

Jono sūnus Vytautas, išėjęs universitetą, kiek pamokytojaves (dėstė prancūzų kalbą) nukilo į Tartu pas prof. J. Baudouiną ir L. Meyerį daugiau pasilavinti filologijoje. 1894 m. gavo čia Magistro laipsnį ir nuvažiavo į Petrapilį pasiteirauti, kaip eina kun. Antano žodyno spausdinimas. Prof. F. Fortunatovas kaip tik buvo tuo metu atsisakęs nuo redagavimo ir Mokslų Akademija nebežinojo, kuo jį beatstoti. Tai labai pradžiugo, susilaukus žmogaus, kurs gali, ir kuriam dera daugiau, negu kitam kam, tas darbas dirbti. Vytautas Juška buvo prirašytas prie švietimo ministerijos ir pasiųstas į Suvalkų guberniją dzukų tarmės tyrinėti. Ten jis išbuvo nuo 1895 m. kovo m. iki liepos m. Paskui per keturis mėnesius Veliuonoje patikrinėjo dėdės kunigo užrašus. Sk. jo: „Kratky očerk o pojezdkie v Veliuonu i materialy br. Juškevičej lit.-russ.-slovar. Izv. Im. Akad. Nauk. 1896. V. N 4. protokoly.

Sugrįžęs į Tartu ir prirengęs žodyno raidę E. G., nuvyko į Petrapilį atiduoti apyskaitos savo darbų Lietuvoje. Čia vienas profesorius patarė jam paduoti fakultetui prašymą, kad jį priimtų lyginamosios gramatikos privat-docentu. Prašymas buvo priimtas ir 1896 m. kovo. 16 d. Vytautas skaitė pirmą savo paskaitą. Sekančiam semestru būtų paskelbęs „Būdas

garsų ir formų lietuvių kalboje“. Tačiau apsirgo tifu ir vos besugrįžęs į Tartu pas motiną, mirė vos 26 metų amžiaus, pilnas energijos ir troškimo dirbti savo kraštui.

Vytauto Juškos kapas ir jo motina Tartu kapinėse

Nelaiminga motina jo nebeužmiršo. Ėjo metų metai, ji nesitrauke iš Tartu, kur ilsėjos mylimasis jos Vytukas, kurį laiku ne tik ji pati, bet ir lietuvių visuomenė dėjo talentingu, net genialiu litvanologu.

Prašmatnus turėjo būti Jonas Juška, jei išauklėjo tokį savo mokslo paveldėtoją—sūnų Vytautą, bent kad jis taip pat pamėgtų Lietuvos ir lietuviybės dalykus, kaip jis pats buvo pamėgęs.

Jonai Juškai abudu buvo labai ištikimi, net pamaldūs katalikai. Taip ir savo vaikus išauklėjo. Vytautas Juška buvo tiesiog davatka. Dažnai eidavo išpažinties, nešiojos rožančių ir škoplierius, su jais ir numirė; neapsakomai piktindavos, kad Petrapilio lietuviai studentai taip nemoralūs ir tokie—bedieviai; savo bobutę mirdamas, guodė, kad ji šalia jo neilgai trukus atgul-sinti; o motinai sakyte įsakė, kad ji nedesperuotų ir ant Dievo nerūgotų, jei tokia Jo valia, kad ji šaukiasi į save. Kol nebuvo nustojęs sąmonės, dukart kvietė Tartu kleboną Žiskarą, kad jį prirengtų į amžinąją kelionę. Sveikas būdamas pats mokė katekizmo ir poterių augintinę oną Liutkevičiutę. Viena katrą bobutė šventą dieną kalo vinį į sieną; tai Vytautas ją sudraudė: juk tai šventė!

Tačiau lietuviybės dvasios Jonas teikvėpė vienam Vytautui. Iš pat mažens jis mylėjo lietuvius. Kazaniuje tyčia stovėdavo šventoriuje ir klausydavo, kur čia kareiviai kalbas lietuviškai. Išgirdęs, tuoj kviesdavos į save, vaišindavo juos, džiaugdavo jais. Per Velykas ir Kalėdas tyčia susikviesdavo lietuvius kareivius į savo stalą. Savo seseriai Antaninai įkalbinėdavo, kad ji netekėtų; ir jis nevesias. Įsigysią namelius kur Nemuno krante ir gyvensią tik Lietuvai ir lietuviams. Del to nekenė dr. Kopecio, kai pajuto jo pastangas gauti seserį Antaniną. Ir mirdamas įsakė, kad jį išneštų lietuviai studentai: Povilas Jokubėnas,

Romualdas Zakevičius, pravardžiuojamas „Žakoni“, Nastopka, Variakojis, Kastas Stašys, Kazys Jokantas. Ir mirdamas vis minėjo mylimąjį savo Nemunėlį, „mūsų Nemunėlį“.

Ypatingi tai buvo žmonės tie Jonas ir Antanas Juškevičiai, kuriuos mes dažniau vadiname Juškomis; lyg atsigimę iš XIV amžiaus Lietuvos Valstybės veikėjai—Algirdas ir Kęstutis. Reikėjo gi, kad ir aini jiems, Juškomis, buvo Dievas davęs — Vytautą. Savo darbo sutartinumu, tikrai broliškais savo santykiais Juškos verste verčia mus jais pasigrožėti ir daug ko iš jų išmukti, kaip kitą kartą visa Europa džiaugės ir grožės anaisiais „Reguli Lithuanii“.

Oticialiai užrašyti Juškevičiais, žmonių iš senų senovės šaukiami Juškomis, ir patys beveliję taip vadintis, jie Juškomis ir turi palikti mūsų literatūros istorijoje.

O visi trys, sudarydami nepaprastą grupę, laukite laukia iš dabartinės nepriklausomos Lietuvos paminklėlio parašu: geriausiems lietuvių gyvenimo žinovams, leksikografams ir etnografams; bet jau pirmon, centrinėn vieton reiktų įdėti „svodbinės rėdos“ autorių kun. Antaną.

Turinys

Lietuvių literatūra rusų raidėmis

Ivadas.

Šaltiniai	5
Docento ir studijų kooperacija	5
Stinga raštų ir žinių	10
Perplatus kursas	12

Lietuvių literatūra rusų raidėmis.

Nevykęs sumanymas	17
Reformos sumanytojai	20
Raidžių komisija	24
St. Mikuckio asmuo	25
Liet. rusų raidėmis raštai	32
Prievarta ir fiasco	38

Kovos dėl lotyn. raidyno.

Iš pradžių nesusiprasta	45
Sudarymas viešosios opinijos	49
A. Maciejausko byla	54
P. Višinskio byla	57

Po dešimties metų..... 62

Broliai Juškos-Juškevičiai

Šaltiniai	79
Juškų kiltis, mokslai ir karjera	79
Juškevičių litvanika	84
Kun. Senkausko silvetė	93
Kun. A. Juškos rinkinių rengimas spaudai ...	96
Kazaniaus universiteto leidiniai	100
Mokslų Akademijos dainų leidinys	105
A. Juškos žodynas	110
Jono Juškos asmuo ir jo sūnus	115